

Vikerkaar

ISSN 0234-8160

9/2004

Baudelaire'i "Raibe" uues kuues. **Aleksander Mülleri**, **Jüri Kaldmaa**, **Ki-visildniku** ja **Triin Soometsa** luulet. **Kai Kase**, **Tiina Ubari** ja **Lauri Pilteri** jutte. **Jaanus Adamson** Pilterist ja juut-fetišist. **Jan Kaus** Ühest häälest ja **Elo Viidingu** luulest. **Boris Groys** Leninist mausoleumis ja **Lincolnist** *Disneyland*'is. **Pierre Bordieu** *gay pride*'ist. VAATENURK: **Eve Annuk Heiti** Talvikust, **Alvar Loog** fs-st, **Leo Luks** & **Erkki Luuk** Kivisildnikust jpm. KUNST: **Lennart Mänd** ja **Jaana Päeva**, **Marco Laimre** kommentaar. ■

Vikerkaar

Eesti Kirjanike Liidu ajakiri. Ilmub alates 1986. a. juulist. 19. aastakäik.
September, 2004. Nr. 9.

SISUKORD

Charles Baudelaire *Raibe* 1

Kai Kask *Surnud sina* 3

Triin Soomets *Luulet* 9

Tiina Ubar *Kui seda metsa ees ei oleks* 14

Aleksander Müller *Luulet* 22

Jüri Kaldmaa *Luulet* 27

Lauri Pilter *Minu bar mitsva* 31

Kivisildnik *Luulet* 52

Marco Laimre *Kõrb on keerulisim
labürint.* 59

Jaanus Adamson *Juut-fetiš* 61

Jan Kaus *Üks hääl* 75

Boris Groys *Lenin ja Lincoln moodsa*

surma kujundid 83

Pierre Bourdieu *Mõningaid küsimusi
gay- ja lesbilikkumise kohta* 88

Vaatenurk

Eve Annuk *Heiti Talviku legend?* 94

Alvar Loog *Lasnamäe Hamletil on
külm* 99

Leo Luks *Postuumne meianhoolia* 104

Erkki Luuk *Kivis(se räitunud)* 106

Indrek Tart *Oidekiviga metsas, põllul
ja teistel inimeste radadel, vaimust
kõnelemata* 108

Triin Pehk *Väike aborigeeni sõna-
raamat* 111

Kujundus: Jüri Kaarma

Fotod Lennart Mändi ja Jaana Päeva installatsioonist:

Lennart Mänd ja Jaana Päeva

© "Vikerkaar",
2004.

Esikaanel:

LENNART MÄND ja JAANA PÄEVA.
"Kõrb". Installatsioon. Tallinna
Kunstihoone galerii. 2004.

Tagakaanel:

LENNART MÄND ja JAANA PÄEVA.
"Kõrb". Installatsioon. Tallinna
Kunstihoone galerii. 2004.

CHARLES BAUDELAIRE

Raibe

Prantsuse keelest tõlkinud Ain Kaalep

Mu kallis, miks ei võiks me korraks meenutada
seda kaunist hommikut taas,
kui oli kiviteel, kuhu viis me rada,
selitamas üks raibe maas?

Tulise päikse all, jalad õieli õhus,
see tiirase naisena näis,
kel mürgiaurudest üles punsunud kõhus
roisune käärimine käis.

Kiirgava kuuma käes seal paisuv lödi kihas
lausa leemena keemishoos,
nii et lagunes see, mida elavas lihas
seni hoidnud suur Loodus koos.

Nagu puhkevat õit ülalt silmitses taevas
kogu luukeretoredust,
teil aga haisu sees oli südamevaevas
aeg-ajalt kõik silme ees must.

Sumisev kärbseparv oli piiramas magu,
millest purskasid mitmes reas
mustavad vaglaväed keset püdelat lagu
nende elujäätmete seas.

Tõusis ja langes kõik nagu liimendav laine,
mille harjal kihises vaht,
tuule hinguses taas näis elustuvat aine,
isegi kasvavat ta maht.

Ja oli, nagu kõrv üht imeviisi kuulaks
kas tuules või voolavas vees
või nagu sahinall oma sarjaga tuulaks
viljaterasid talumees.

Piirjooned kustusid ja hajusid kui uni
ühelt ununud lõuendilt
kunstniku silma ees, et olla varjul, kuni
mälu järgi tal taastub pilt.

Kivide tagant meid üks koeralita vahtis,
et me tähelepanu kaoks,
sest saada korjusest tubli tüki ta tahtis,
mille valinud enda jaoks.

Ent eks meenuta teid see läpatus ja läga
ja verdtarretav raipehais,
mu päikene, mu täht, kes te olete väga
püha ingel mu unelmais!

Sest viimseks puhkuseks asupaika ei anna
mitte keegi ju teile muud
kui rohujuurte all, oo ilukuninganna,
kus on kõdu ja surnuluud.

Ja, oo mu kaunitar, kui vagel tuleb maitsma
teie suud, teilt kuuleb ta ehk,
et üllast armastust jäin mina kindlalt kaitsma,
kui sest saigi vaid põrm ja pehk.

KAI KASK

SURNUD SINA

Õigesti lugesid jah, surnud sina, mitte surnud siga! Ulatan Sulle oma käe läbi öö, mina ulatan. Milline romantika... Olen kaldapealsel, kõrgel, põhjarannik ikkagi, 47 m merepinnast, 60 000.– hektari eest, ja nutan. Istun rohule ja olen väike, väike, väike. Kübe. Mitte küber. Ainult tähed ja kuu nagu ikka romantilises jutus.

*Annnab käätte väikse papi eest
võip ka saada vaid tableti eest
kurjustab vaid vormis oonu
puuuri pistab sellle eest...*

Elmari soovikas, mu lemmiksaade. Vormis onu minu maale? Jou, mida ma peaksin tegema, et miilits mu maale tuleks? Mina tahaksin ainult turnida kaseladvas, oma 60-tuhhise kalda pealt alla langeda. Jääksin nangunii ellu, sest Jumal armastab mind, liiga palju armastab. Ta võiks mulle vahelduseks midagi halba teha. Kaldast alla visata, bussi ette lükata (Tallinn-Tartu, Pärnu-Lihula, Viljandi-Võru... Otepää-Puhja), aga ta on juba teinud! Üksi elu lõpuni, seda ta tegigi.

Sest Sina oled ju surnud. Telefonihelin tühjas korteris. Oled ära viidud naise, poegade, tütarde poolt, külm, kange, mõttetü. Mina võin ju helistada, aga ei riulid, voodi, valamu ega kingapaar saa sinu eest vastata. No mis tal seal heliseb nii meeleheitlikult, mõtlevad naabrid tüdinult. Nad ei tea veel, et ise pääsenud. Ei mingeid joominguid enam, kahtlasi tüüpe koridoris, keegi ei kuku, ei karju... Müüa 1-toaline krt. N. linnaosas, vajab san. remonti, 320 000.–. Muidugi vajab san. remonti, sest mind ju ei tulnud, kes koristanuks. Uued kardinad, uued armatuurid! Kuidas ma unistasin ja mõõte võtsin, ikka nad said meist võitu, tütreid, pojad, elukaaslased.

Teoses on kasutatud MeieMehe ja Jüri Homenja loomingut.

Mul nüüd pankrannik ja puha aga... alla ka ei kuku. Seal all pealegi mingi võsa, allikad, pori, kes seda luukeret koristaks, Pikaro või? Jääbki ainult lamada heinamaal, pilvi vahtida, palvetada. Armas Jumal, ei ole sinuga ammu rääkinud. Sa ju näed mind, mina näen sind nagu ikka meie kaks. Tähtedest kaugemal, pilvedest kõrgemal, voh mis luule, istud seal, tegevust ei ole või, passid niisama? Lasidki tal siis surra? Tema ülejäänud elu esimesel hommikul – on the first day of the rest of his life, nagu öeldakse. Tõusis voodist, et kööki minna, lonks vett külmkapist, vanast Saratovist, Vichy Classic, libastus, kukkus vastu köögi ust, klaasust, kildud lõikasid nägu ja kaela. Ega palju polnudki vaja. Aga et just sellisel hommikul:

P. oli ärganud poole viie ajal, varajane päike piilus kardina tagant, nagu sadadesse teistesse korteritessegi, sadades teistes juttudes. Äkki tuleb ilus päev, mõtles P. Uus elu, uus algus. Koristab toa, ajab habeme, viib pudelid ära. Pudelid! Mis siin kõik oligi:

Toode	Ühiku hind	Kogus	Hind	Summa
Originaal 20*0,5pdl 4,6%	7,63	7 kast	192,60	1348,20
Rock 20*0,5 pdl 5,3%	7,37	7 kast	187,40	1311,80
Sorts 20*0,5 pdl 8,0%	7,37	3 kast	187,40	562,20
Carlsberg 20*0,5 pdl 5,2%	8,48	1 kast	245,60	245,60
President 20*0,5pdl 10%	6,24	10 kast	164,80	1648,00
Hard Rock 20*0,5 pdl 7,5%	7,63	1 kast	192,60	192,60
Originaal 24*0,5 purk 4,6%	7,63	1 kast	183,12	183,12
Kiss õun purk 24*0,5 4,5%	9,92	1 kast	238,08	238,08
Vichy Sidrun 6*1,5 PET	8,81	1 kast	52,86	52,86
Vichy Classic 6*1,5 PET	8,81	1 kast	52,86	52,86

Kauba eest 4639,32, lisaks taarakastid 1196,00, summa kokku 5835,32 + käibemaks! Otse tehastest! Selle Vichy pärast ta siis surigi. Ise aga lootis, et äkki algab kõik veel üks kord, viimane kord. Triigib sär- gi, abiellub A-ga. Kus ta ülikond, A. kingitud lips ja sokid? Kuidas see naine küll märkas! Tuua asju, väikseid, kuid armsaid või siis hädavaja- likke, lihtsalt tuli ja tõi, kas või selle hõbedase inglükujukese, kiri tiibadel

– I LOVE YOU. P. ei mäletanud enam, kuhu see jäi. Kuid just see kuju peaks täna olema tunnistajaks nende registreerimisele, mis siis veel.

*Ka inglil tääna,
Ses öös on sinu säära,
Ning öös vaid langeb
Neid helbeid sinu palgeil,
Kui teaks, missiia mind tõi*

...soovin tervitada selle lauluga Birgitit Jõgevamaal, kõiki Puhja elanikke ja muidugi elmarit. Samad unelmad kõigil, inglit näha! Järva-Jaanis, Vorbusel või Pikaveskil. (Tead ka, kuidas ma need nimed praegu siia sain, võtsin lahti maailmakaardi või no selle, Regio Eesti atlase, silmad kinni ja näpuga, suts, suvaliselt, ei midagi isiklikku.)

Aga Birgit, kuidas Sa elad, tegelikult? Pean kehastuma ise Birgitiks. Las ma mõtlen...Tahaksid ka palvetada, käed kramplikult kokku suruda, kas või taskus, peidetult, tänaval kõndides, mööda Jõgeva peatänavat, mis see võiks olla, Pikk tänav näiteks või siis Tallinna maantee? Ei, sul ei ole vaja. Oled õnnelik seal, eksju, kuulad Homenjat, helistad soovikasse. See mees, kes sul nüüd, Andrus, autoelektrik, ainult laupäeviti teeb poistega mõned õlled. Rentis sulle veel poe, Pikk 23, second hand. Ise pesete riided üle tagaruumis, sina ja Sirle. (Jõgeval ei olegi sellist tänavat, mulle tundub.) Ja sul ei ole vaja P-st unistadagi, sest sul on Andrus. Mul jälle ei ole poodi, aga selle asemel P., keda ma küll kunagi ei saa, sest ta ongi juba surnud. Aga su poodi tulin alati heameelega. Päris palju ostsin seal ju ka, T-särgid, lastejoped, teksad. Alati oli sul minu jaoks midagi varuks, mõni liibukas top 17.- või laste tunked 30.-. Üheteistkümne koosistunud aasta eest, koolis, mitte vangis, ja kus järgmised üksteist ei näinudki üksteist! Sul pole nüüd muud muret, kui et kaup seisma ei jää, aga minu mure praegu – matused korraldada. Viimasena pakkusidki meeste ülikonda, peaaegu uus, 195.-, surnule sobilik. Pidanuksin selle kohe võtma, sest ma ei tahtnud tegeleda asjadega sellisel päeval, vaid mõtetega. Mu kontseptsioon matustest oli valmis. Ideaalmatused. Hea küll, ülikond, aga miks ei võiks ma teda pidžamas mätta või aluspesus, nii kuidas just suri. See on ju tema päev, veel ainuke, viimane. Esteetika kadus juba siis, kui seal kusagil külmkambris lamas, üle-

jäänu ainult näitus. Olgu siis, veel üks kord elus näidelda, mis siis, et surnuna. Kirstu peaksin ostma, pitsid ja satsid. Sinimustvalge rinna peal nagu mu vanaisalgi. Mattes muutud veel kord avalikuks, sotsiaalseks, kõigile vaatamiseks. Kusjuures seisus 0:1, sest sina ei saa ju vastata, armsaid lohutada, vaenlasi perse saata. No ja siis keelpillikvartett, kabelikell pimm-pomm, kolm peotäit, kuuseoksad... Jah, nii sind maetakse ju nagunii. Könniksin välja, kannul pilgud, ilmset uudishimu ja paanikat täis. Istuksin pingile sealsamas kabeli veerel. Päike nagu ikka, kas tal kellestki. Otse lagipähe

Ja siis ju kõik alles algab! Heeringas munaga, kilurullid, keel tarretises, kõrvits marinaadis, rosolje, keedukartul, hapukapsas Kuuse talust, sea- praad, tarretis vahukoorega ja mis kõik. Viin, morss, viin. See veel lihtne, aga võib ka nii: mozarella-tomati-suvikõrvitsasalat, roheline gazpacho, nasi goreng krevettide ja munahüübega, soe puravikusalat, küpsetatud camembert, šarlott sidrunivahuga, calypso kohv. Vähe sellest, et inime selleks elab, et süüa, ka tema surma puhul tuleb süüa. Kas sa seda soovisidki, et ma sellisel päeval köögis, higine, tundetu, saamatu? Selle asemel et leinata, unustada, ummisjalu joosta.

Ei, mitte nii...

... Sinuga ei läinud ju nii, P! Ja juhtus see hoopis talvel. Armid ukseklaasi kukkumisest olid paranenud, vanadusnõtrus kaugel. Telefon ei pidanud helisema kolm päeva tühjas korteris, kui A. sinuga rääkida tahtis. Teeme asja selgeks: A=mina, P=sina. Sinu väikene tuba. Olin toonud teki ja padja, sulgpehmed, et kõik oleks täiuslik. Süütasin küünlad aknalaua, riiulitel, nagu ikka naised teevad. Ja siis, sa lihtsalt surid mu peal, lihtsalt süda jäi seisma, kõige kaunimal hetkel, just nagu olid mitu korda soovinud. Küllap Jumal siis nägi ja teadis, et midagi enam pole oodata. Võibolla oli ees vaid maksatsirroos või liiklusõnnetus. Vajusid mu kõrvale, vaikselt, silmad kinni, ei hingeldanud nagu tavaliselt. Mõnda aega lamasime nii.

“Kuule, ma lähen vannituppa.”

“Mhmh, võta, tead, sealt mõni rätik,” vastasid harilikult, aga nüüd... mida, miks sa pikutad seal nii ükskõikselt, kas sa ei salli mind enam, mu kõige suurem hirm, et olen maha jäetud, et ma ei meeldinud, et ma ei rahuldanud...

Sind aga polnudki enam! Mina, täiesti võõras, nüüd sinu korteris,

kõik su asjad, rahakott 653 krooniga, võtmed, haigekassakaart. Mida ma teen? Sa olid ju minu oma, sa olid mu sees. Siis oled mu oma ka surult. Võiksin su kaasa võtta, ainult endale, mälestuseks, herbaariumiks teha, kui tahan, aga kuidas? Killesse mässida, taksose toppida, siis hakatakse mõrvas süüdistama. Ometi olid kord öelnud, mida ma pean tegema – mata mind isa jalutsisse! Kuid ma olen võõras, ei teagi, kus su isa. See jääb tütardele, poegadele, elukaaslastele. Mina saan korraldada sulle omad matused, ideaalmatused, kus pole sülti ega saia, vaid ainult mina ja sina. Ikkagi mähin killesse, ikkagi võtan kaasa, kõikide eest, küsigu dokumenti, kui tahavad. Ja buss väljub 18.10 ja mul on lihtsalt suurem pagas, mahub küll. Viimase kilomeetri lohistan sind mööda teeäärt, õnneks on pime ja küla nagunii poolväljasurnud. Jõudsime. Pankranik, 47 m merepinnast. Maa on peaaegu külmunud, 23. november ikkagi, teen lõkke, ootame hommikut. Labidas mul on, hommikul hakkab kaevama. Kaevata saab siin aga vaevalt pool meetrit, paekivini, millest läbi enam ei lähe. Mhm, jääksid siis metssigadele söögiks nagu Hannibal Lecter... ära kardada, küll ma kaevan ja täna ööseks võin su tuppa tuua. Nojah, ega sa vist ei kardagi, lihtsalt pole närve, mis reageeriksid. Mina ja sinu haud niisiis. Teen sulle kivi kalme, nagu vanasti tehti, tahad? Valin kõige ilusama koha, maad mul jätkub, 7,53 hektarit. Kuhugi kiviaegade varju, kadakate vahele, et ei oleks tuuline ja et kevadeti üle ei ujutaks. Pean saama põlvitada su kõrval, sügisel, talvel, kevadel. Vaat siiasamasse. Mis siin harilikult kõik õitseb! Nurmestikud, anemoonid, muulukad, põldmarjad, raudrohi, kibuvits, lodjapuu, igäüks omal ajal. Kibuvits peab aga su peatsis olema. Iga kord, kui tahan sind kallistada, kõigi olematuks jäänud kordade eest, surun käed ümber kibuvitsapõõsa ja pigistan kõvasti. See on nii valus. Põlvitan rohul ja olen väike, väike, väike. Kübe.

Minu uunelm

Miks siis puuru-neda võõis

Ta nii äkki

Aarmastus, mis hetkel ilmus

Kaadus taas

Vaid kurbus alles nüüd...

Põlvitada pean ma saama, aga tead, mis me teeme! Ei jää siia. Lähme edasi, veel kaugemale. Sõidame üksikule saarele, mis sa arvad, mitte just Vaindloole ega Piirissaarele, aga siinsamas lahes on väikesed laiud, nii kümme kilomeetrit rannast ja mul on paat. Olen seal ennegi käinud. Ähh, aga mereni on omakorda kolm km ja mul oleks vähemalt neli pakki käe otsas: kokkupakitud kummipaata kahes kotis, Yamaha mootor 6 hj ja sina mustas kiles, kokku mingi 190 kilo. Järele vean jälle? Kas inime ne võib seaduslikku laipa järele vedada, et ta üksikule saarele matta. Aga seal saarel! Kui oleks juuli, mitte november! Inimtühi puutumatu laid, kiviklibu ja kajakakondid, rannaroos torgib jala all. Päike, seekord seal, kus ta olema peab, taevas liiga sinine. Siis veel vikerkaar üle selle kõige. Tuul soojem kui tavaliselt, libiseb näol ja juustel. Pikutame parem vee piiril. Ma naeran, sa naerad, kõik on liiga ilus. Selline pidi kogu mu elu olema, aga mitte sinu surm, sa põrguline. Päevitaksin alasti su kõrval, ei tea, kas raatsingi sind matta. Tahan, et vaataksid mind veel, mis siis, et oma klaasistunud külmal pilgul ja... aga su ripsmed liiguvad äkki, värah-tavad, nagu kirjanduslikult öeldakse, keerad pead, nagu ise ei usukski, tõstad käe ning lased sellel siis langeda, justkui kontrolliksid reflekse. Avad suu?

“Mhmm, võta, tead, sealt mõni rätik.”

Ärkasid. Tahad siis, et ma neile ikka sülti keedan?

TRIIN SOOMETS

*

head ööd Euroopa
laterna all tänav
sa räägi minust ja mu asjast tõtt
Pariisis Prahast Brüsselis Berliinis
Poolas hüppab kass pöõgi otsast ja kaob pimedusse
kihutab Saksamaa kiirteel minu kõrval
ja ta kaugtulede vihkudes mõranevad linnad
halavad kirikud
alasti kolonnid jooksevad ringiratast
kloostripuude õõntes magavad tillukesed luukered
kotti seotud nõiad vajuvad põhja
head ööd Euroopa
hääbuvad kõveraks vajunud selgrooga rahvad
sõimlevad kirjeldamatult kaunis ja keerulises keeles
kus mine persse kõlab nagu ma armastan sind
suuremad sama kõveraks vajunud selgrooga rahvad
sõimlevad sama kaunis aga mitte nii keerulises keeles
Pariisis tõmbab väike poiss silla all suitsu
Helsingis jändrik naine ootab last ja silitab kõhtu
Londonis lõhub pisike tydruk tassi ja saab peksa
Riias pigistab nooruk saja-aastase trymoopeegli ees lõualt vinni
Ljubljanas jookseb koer peatänaval kylg ees nina maas
Tallinnas sajab lund hakk pöörab pead Raekoja katuse serval
yle linna kannavad lennukid purjus inimesi edasi-tagasi
rõõudel ja porgandipeenardes kasvab kanepit
Viinis loeb isa liivakasti serval lehte
pöörab pead ja vaatab poja sinistesse silmadesse
head ööd Euroopa tänav pink ja puu
sa räägi

*

Ühele lapsele
kogemus maailmast muutub
sõltuvalt sellest kelleks sind peetakse
muutuvad naeratused teretused
toimetaja hääl telefonis
meeste pilgud
naiste pilgud
ilus ja inetu naine ei ela yhes maailmas
rumal ja tark
andekas ja andetu
mees ja naine
täiskasvanu ja laps
koer ja inimene
ei ela yhes maailmas
ära siis võta teda tõsiselt
kes kirjeldab maailma postulaatide
või pettumuste kaudu
igayks kirjeldab iseennast
oma valu ja võimetust
sinu võimalusi
tunneb mõni tuikav täht
ja tegelikult temagi mitte.

*

valgus võtab pimedaga kurvi hämaruskiirusel
ma ka
pimetähnis, pimealas kihutab sooja kõhuga kylm kannul
jõledalt julmalt pritsib Obsessionini ta ripsmete alt
loobin teda kõikide ilu- ja kolekilpide
silpide, piltide, tulpade, viitade-
– Tartuni 87 km – ga
selgroo, eluloo ja telgjoonega
lykkan turbo sisse
ja sõidangi pimeala eest ära

yletades pimeduskiirust
kindlasti õnne kohendusel
aga kurat teab mille juhatusel

Kalade märgis

*

nektariin mädaneb laual
isa mädaneb metsakalmistul
vistrik mädaneb põsel
tädi mädaneb hooldekodus
kõik läheb nii kergesti mädanema

*

MV järgi

vähe on suuri asju
millel pilk tahaks pidada
mõni taevatäht liivatera
needki tuulega igaga

paiskuvad vastu silmi
nii mul ei jäägi mahti
kummagi raske lauga
hoida teispoolt lahti

*

kõik läheb käärima
kuid kõik ei kõlba juua
kõik kihiseb
ja lakke lendab kork

kes suutis sellise
šampanja luua
puhta vee loomiseks
see oli nõrk

*

kõik loksutab mind
oranžid kardinad teevad mu tuju heaks
hallid seinad teevad mu tuju pahaks
yks inimene saab minust peaaegu aru
mina saan peaaegu kõigist aru
võtan syy enda peale
hea meelega

*

öö tunneb mind
tõstab meres vett:
tule, põrnitse põhjatusega tõtt,
yles ja alla, sinna-tänna –
võimatu võrke välja on panna,
võimatu võrgusilm pole veel valmis,
võimatu võrguniit pole veel sõlmis,
võimatuks mastiks pole veel mäнди,
võimatu kalamees pole veel syndind –
yles ja alla, sinna-tänna –
mina ainsana tunnen sind,
mina sind ainsana yles ei anna.

*

Silmini sees.
Rohelist valgust täis ruumid ujuvad läbi aju. Jooksen neist läbi,
hyydes: "Ema! Isa! Ma sain viie!"
Keegi ei kuule. Päike loojub rohelise toa nurgas ja paneb

selle lainetama. Tunnen teravat kadedust,
sest päike suudab vähemalt loojudagi,
aga mina olen löödud naelttega laudade kylge
ja taipan, et see tähendabki täielikku objektistamist.
Meenub, et ma pean yles tõusma, aga päris põhjast,
sest ainult nii võin midagi õppida.
Ma ei saa hingata ja järsku tean,
et mitte päike ei loojunud, vaid ruum pöördub,
seinad pigistavad ja pressivad mind pimedusse.
Ma karjun. Ma saan hingata. On pyhapäev ja märts.

*

Tahtsin oma verd näha ja lõikasin käsivarde oma nime.
Ilus veri, ilusat värvi, hea maitsega.
Kippus hyybima, kratsisin iga päev uuesti lahti.
Valu vaigistas syyd.
Nyyd kysisin syydistust näha ja selgus,
et sellele oli alla kirjutatud yksnes minu nimi,
ilus, ilusat värvi, hea maitsega.

*

veebruari võid yle elada aga märtsi mitte
27. veebruaril hakkab päike
kõrvetama su immutatud kopse
sulatab mulksoma soo su ymber ja sees
kõik läheb nii kergesti haisema
su rasked laud ei paku enam kaitset
kärbsed sumisevad
sula näitab sind maailmale
seekord sa ei põikle

TIINA UBAR

KUI SEDA METSA EES EI OLEKS

“Kus käisid?”

“Poes.”

“Nii kaua?”

“Mis siis?”

Vaikus. Tõstan koti toolile ja hakkam asju külmkappi laduma.

“Mis sa töid?”

“Piima ja võid.”

“Kolm piima?”

“Jah.”

“Mmm.”

“Mis seal’s nii imelikku on? Kriim on hakanud jooma. Las joob. Joo-
gu parem piima kui neid vurtse. Krõpsudele tuleks ka kriips peale tõm-
mata. Kaua võib.”

“Oled hakanud last kasvatama?”

“Laps kasvab ise. Mina lasen valida, kas krõpsud-vurtsud ja hamba-
arst või soe söök. Ise teab.”

“Miks sul ikkagi nii kaua läks?”

“Kui kaua siis?”

“Mina käin poes kiiremini.”

“Mida sa veel kiiremini teed?”

“Sa keerutad.”

“Ma ei saa aru.”

“Haa, sul on mingi värk.”

“Sa paned segast.”

“Ise paned.”

“Istu ja rahune maha. Apteegis käisin ja pildid tõin ära. Tahad
näha...”

“Ikkagi kaua.”

“Ära nori, nagu mingi toi.”

“Kus nüüd ütles.”

“Midagi ma ei öelnud. Pigem seda, et ära ole nagu mingi toi. Tule vaatame pilte. Leti ääres korra viskasin pilgu peale ... tuled või ... kuule ära jama, solvusid jah?”

Pärr haarab laualt lehe, kammib esikusse, virutab jaki selga ja pusib kingapaelu siduda.

“Ja kus sina siis nüüd lähed?”

“Välja.”

“Nüü käibki jah?”

Ja läinud ta ongi. Vaatan kella, varsti peaks Kriimule lasteaeda järele minema.

Kriim sobib Marile hästi, minu poolest võikski ta Kriim Sass olla. Kui meil kunagi poiss peaks sündima, panen talle nimeks Sass Sass. See kunagi. Mari on ka siiski kena nimi. Küll tundus mulle, et kuidagi anonüümne paljupandud nimi. Ühel hetkel peatusin mõttelt, et näe Mari on ju mari nagu torm, kõue, maasikas ... asi oli otsustatud. Meie mari Mari.

Assaa, siia ümbrikku ma laboris ei vaadanudki. Eelmise aasta film. Ei või olla. See on ju Kriim veel pikkade juustega. Tegin talle igasugu patse. Tema aga ei viitsinud kammida. Lõpuks, teda järjekordselt taga ajades, pakkusin, lõikame siis juuksed ära. Minu üllatuseks oli Kriim kohe nõus. Pärril lõikan kogu aeg, tal selline paks lokkis parukas, isegi kui ühtlaselt välja ei kuku, keeravad paika. Kriimulgi lainetasid pisut. Hakkasin hoogsalt võtma. Mida lühemaks said, seda enam sain aru, et Kriimu juuksed ei keera kuhugi. Kriim muutus kärsituks.

“Ära nihele, ma torkan sulle kõrva.”

“Ai.”

“Mis ai.”

“Sa tilid.”

“Ei tiri, käärid on nüridavõitu.”

“Minu käälid ei ole nülid.”

“Juuste jaoks on.”

Lasin siiski Kriimul minna. Terve nädala takka kohendasin veel siit-sealt turritavaid salke. Nüüd aeg-ajalt tasandan otsi.

Näe, ja siin oleme Orissaares ... ja siin Pärnus ... pildita ei mäletaski enam... Ou shitt, lasteaed hakkab kinni minema. Kriim ei jätaks muidugi märkimata, et shitt on lopp sõna. Ent mul on tunne, et ta jagab väga

hästi tooni ja saab aru, millal miski sõna ropuks saab. Nüüd siva laste-
aeda, vahi veel pilte. Korra oli Kriim Pärri võtta ja Pärri unustas. Kasva-
taja võttis Kriimu oma koju. Piinlik lugu. Praegu õnneks jõuan tutt-tu-
tilt.

“Kus sa olid?”

“Sa oled nagu iss.”

“Mismoodi mina isa olen.”

“Küsid, kus ma olin, ok vabandust, sul on õigus, ma lihtsalt...”

“Mina ootasin sind. Ma ei taha valvelühma minna.”

“Ma tean. Ja sa ei peagi ju kuhugi minema.”

“Kasvataja juba ütles, et mine võta kapist oma asjad.”

“Napilt läks tõesti.”

“Eks ole, nüüd lähme poodi.”

“Mis sa sealt tahad? Ma käisin just poes.”

“Kommi tahan.”

“Hambad lähevad katki.”

“Ainult ühe, või noh kaks. Kaks ei ole ju palju...”

“Pane riidesse.”

“Kaks on hoopis nii ja nii...”

“Ära vehi, ma ei saa sulle jopet selga.”

“Aiii.”

“Sorri, tõmbasin liiga tugevalt.”

“Ööök.”

“Ära jama.”

“Ma ei saa hingata.”

“Nüüd.”

“Sa näpistasid.”

“Ei näpistanud.”

“Näpistasid jah.”

“Mis teil kõigil täna on. Mine ütle kasvatajale head aega.”

“Head aega... Kellel kõigil?”

“Issul ja...”

“Mis issul siis on?”

“Ei mina saanud aru.”

“Tülitsete jälle jah? Iss on joond ka või?”

“Nagu ei olnud.”

“A sina hakkad jooma?”

“Kas peaksin?”

“Muidu mina nutan.”

“Tule, teeme kalli.”

Kükitan. Kriim pigistab käed kõvasti ümber kaela.

“Kui saaks, et meil oleks hästi,” sosistan talle vastu põske. Kriim sulleb silmad, ajab huuled torru. Musime. Tõusen, hakkame astuma.

“Kohvikusse tahad minna?”

“Siis ma tahan pitsat.”

“Vaatame, kuidas rahadega on. Midagi peaks mulle täna tulema. Lõunal veel polnud...”

“...tutkit.”

“Mis on?”

“Midagi pole.”

“Aga kohvik?”

“Käime lihtsalt kasinamalt. Ok?”

“Jesss.”

“Kes nii ütleb?”

“Annika kogu aeg jessitab.”

“Annika ei kiusa enam teisi?”

“Muidugi kiusab, kui kasvataja ei näe.”

“Mis te siis teete?”

“Midagi, mängime oma mängu edasi. Sünnipäevale ma teda küll ei kutsu. Tead, emme?”

“Mis?”

“Peame minu sünnipäeva ka kusagil suulelt, ma mõtlen mäkdoonaldsil või. Teeme seda. Teised kõik peavad kusagil mujal.”

“Sinu sünnipäevani on veel aega ja rrrr tuleb ka meil korralikult kätte saada.”

“Kui ma rrrr ütlen, siis ju tuleb.”

“Nii tuleb.”

“Siis peame?”

Kriim ripub mu jaki tasku küljes, komistab ja kukub.

“Nüüd lükkasid mind.”

“Tere talv.”

“Lükkasid jah.”

“Sellise noodiga jääb kohvik ära.”

“Eii jää.”

“Tee end puhtaks.”

“Mina tahan kohvikusse.”

“Mine üksi siis.”

“Ma ei vilise enam.”

“Ära vilise jah.”

“Ei nalli mind.”

“Ma ei narrigi sind.”

“Kus issi on?”

“Ma ei tea. Solvus ja läks ära.”

“Sa loed mulle täna.”

“Sina vaatad välja, mida.”

“Mis sul klaasis on? Sul on veini.”

“Jah.”

“Siis lähete ju jälle tülli.”

“Proovin mitte minna.”

“Mina ei taha nii. Äla, emme, joo.”

“Iss võib juua ja mina ei või?”

“Mina tahan sinuga olla.”

“Sa oledki minuga.”

“Kui sa jood, siis sa oled võõrlas. Mul tuli rrrr.”

“Ja-jah. Mismoodi võõras?”

“Noh rläägid nagu teine inimene. Mul tuli jälle.”

“Tuleb, tuleb, tubli oled.”

“Oled nagu hoopis keegi teine.”

“Tõesti või?”

Kriim noogutab.

“Ära ole kurb. Ma ei saa nii olla, kui sina oled kurb. Ja mina püüan mitte palju juua.”

“Ära joo üldse. Muidu ma hakkam nutma.”

“Ära nii ütle.”

“Sa oled juba joonud.”

“Lonksu võtsin köögis jah.”

Kriim hakkab tihkuma. Võtan ta endale sülle.

“Mis me siis teeme, Kriim. Emm on issu joomisest väsinud ja tahab ka

puhkust. Seepärast emm teinekord joob. Kõlab küll tobedalt.”

“Miks issu joob?”

“Ma ei tea. Ta ise ütleb, et ei joo.”

“Joo ju.”

“Mis teha.”

“Emme, mina ei taha, et te joote.”

“Kui me üldse ei jooksk, kas siis oleks hästi?”

“Oleks jah,” Kriim pühib pisarad ära. Annan talle rätiku ja Kriim nuuskab nina tühjaks.

“Ma räägin sellest issuga.”

“Siis te lähete jälle tülli,” ja Kriim hakkab uuesti nutma.

“Ära nüüd nutsa enam. Proovime lugeda. Seda lugu tahtsid?”

“Ja, ja seda järgmist ka. Loe kohe mitu lugu.”

“Ok, vaatame kaugele jõuame.”

Kell on kaks öösel. Ühe veiniga olen ühel pool. Katsun mitte viriseda, kui Pärr tuleb. Võib-olla ta täna ei joogi. On lihtsalt kusagil. Aga kus?

Muidugi joob.

Plöksin puldil numbroid, kanalid plingivad silme ees. Vanamehed lähevad ja tulevad täpselt nii, nagu mina tahan. Avan teise pudeli. Ja peasi. Täna olen leplik. Las läheb magama, homme räägime. Läheks ise magama, aga kus sa lähed. Und ei tule niikunni. Muidugi istub kusagil. Mina talle ka enam ei helista. Kunagi helistasin ja muudkui uurisin, et kus ta on, kuni ei saanud enam kätte. Nüüd enam ei helista. Põhimõtteliselt. Ise ta ka ei helista. Ähh, maha läks. Toon lapi ja pühin ära. Hakangi juba purju jääma. Muudkui seletan endale, et nüüd teen seda ja toda.

Jälle läks maha. “Kurat, või õigemini kulat,” vannun poolihääli. Kui Kriim kord ütles, “oh sa kuladit küll,” päris kelmsalt, ise mind samas piieldes, et mis ma ütlen või teen. Hakkasin naerma. Tema solvus. Me kõik siin peres solvume. Nagu mingi tõbi. Lepime jälle ära kuni järgmise solvumise või tülini.

Kindlasti istub ta mõnes kõrtsus, räägib kõva häälega ja teeb välja. Mulle ei luba ta kellelgi välja teha. Pakun, et ära tee siis sina ka teistele välja. Ei, temal on hoopis kõik teistmoodi. Tema on korralik. Trallallalaa jne. Üksi kodus istuda pole ka teab mis lõbu.

Ei no kell on juba pool neli. Äkki on midagi juhtunud. Kurat, mina ei oska olla selline, noh ma ei tea, et kõik on kole hästi, kui ei ole hästi. Mulle aitab. Homme lähen mina välja. A mis ma seal teen? Ma ei tea. Tegelikult tahaks ma muidugi, et Pärri ei jookse. Oleks rahulikum. Kriim oleks ka rahulikum.

Kriim magab, põsk märg, tekk üle kõhu, üks jalg üle voodiääre rippu. Tõstan ta jala voodile tagasi. Laotan teki peale ja teen talle pai.

Kurat, kurat, kurat, kuradi pee värk, see vast oleks Kriimule rrr harjutus, möllab peas. Magama minna. Mitte midagi ei ole teha. Siis Pärri jälle tuleb, tükk aega kobistab ukse taga, ei leia võtit. Võti kukub käest. Kord väntas nii pool tundi. Vaatasin kella ja muidugi lahti ei teinud. Tulgu aga ise. Lõpuks imbub uksest sisse, üritab veel paelu lahti teha, teinekord vajubki sinnasamasse esikusse pikali. "No ei, mulle aitab, lahutan ära." Seda luban iga kord.

Lõsutan aknal ja teen suitsu. Hea, et suitsudki on. Üksikud taksod sõidavad mööda. Aeg-ajalt peatub mõni auto kahe maja vahel. See on selline vaikne nurgake, tullakse autost üksi, kaksi, kambakesi välja ja kustakse vastu vastasmaja seina. Ka taksojuhte olen näinud. Nagu mingi avalik peldik. Mind nad muidugi ei näe. Kui hästi vaadata, koni näeks, aga kes see nii vaatab. Juba hakkabki ehatama ja mina kaineks saama. Homme on jälle üks igavesti kudenud olemine. Kus see Pärri siis on. Ära hakkab tüütama.

Lähen vanni. Keeran vee jooksmas. Ukse panen haaki, et oleks rahu. Peaasi, et magama ei jääks.

"No nii, tuleb." Ole nüüd rahulik. Nagu väga purjus ei tundu. Ei ikka, on küll.

"Kušš sa oled? Tiu kule, magad või?"

"Vannis olen."

"Kule vasta, on sul kedagi või?"

"Läheb jälle lahti."

"Mis sa oled vannis, tee lahti."

"Ei tee."

"On sul hästi?"

"Parem kui eales."

"Tee lahti."

"Mine magama."

“Sa ei ole pahane. Ära ole.”

Ja Pärri kukub esikus pikali.

“Uhh, kule ma lõin enda ära.”

“Jõid liiga vähe.”

“Anna rätti, ma olen katki.”

“Issi, issi, emme, kus sa oled, issil on veli. Issi, issi.”

Kriim hakkab ukse taga nutma. Ronin vannist välja, tõmban räti ümber. Uks ei lähe lahti. Pärri jalg on ukse ette jäänud, lõpuks saan ukse lahti. Hämaras näen Kriimu kükitamas Pärri kõrval, kes lebab, silmad kinni.

“Vaata, mis issiga on.”

Kummardun, silmad on kinni. Kus on veri?

“Mis issuga on?”

“Oota ma vaatan.”

“Kas iss on haige.”

Pärri muiatab, avab silmad, hakkab end siis üles ajama.

“Mul peaks seal kotis mõned õlled olema. Ole hea laps, anna kott.”

“Emme, iss ei ole haige,” Kriim kolistab kotiga.

Lähen esikusse. Panen mantli rätiku peale ja astun välja. Selja taga kuulen Kriimu nutust hüüdu, emme, emme, kus sa lähed. Jõuan alla, avan välisukse... Valgus ja hommiku karge õhk sööstavad mulle kallale. Üks pimestab ja teine lämmatab. Tühi õu ja kummastav vaikus. Vaikus. Seisan, mantel rätikul, paljajalu trepil. Vaikus. Ja siis nad tulevad, parves kisades kajakad üle majade. Tõmban hõlmad koomale, keeran otsa ümber ja hakkas trepist üles astuma.

ALEKSANDER MÜLLER

Mehepoeg

O HÄÄ
O HÄÄ
OLGU IKKA
OLGU IKKA
OLGU IKKA
HÄÄ HOMMIK
O HÄÄ
VAU
KUI VEEL OLIN NOOR POISS
NII 15
ÜTLES MULLE MU EMA HELLAKE
OLE MEHEPOEG
OLEN MEES
JUBA 33
JEESUSE IGA
MULLE MEELDIB MESI
MAGUS KLEEPUV MAITSE
OLEN MEES
OLEN ÕIGE
MEES
OLEN LOLL JA VAENE MEES
MEES
KÕIKI NAISI LUMMAV MEES
OLEN VEEREV KIVI
MEES
OLEN LEPIKU LIISU MEES

PÜÜAN KUUPAISTE METT
MEES
OLEN NAGU JÄNKUPOEG
O LAPS
HÄÄ
OLEN MEHEPOEG
MEES
LOLL JA VAENE MEES
OLEN VEEREV KIVI
O VÄIKETÜDRUK
TEEN SU NAISEKS
OMA PUNASE KUKEGA
TEEN SU NAISEKS
KÕIKI NAISI TAHAN
O VÄIKETÜDRUK
MU KUKKEKE TEEB NAISEKS
OLEN MEES
HEI LAPS
NII TULEB OLLA
OLEN MEHEPOEG
MEES
NAISTE UNENÄGU
HÄÄ, HÄÄ, HÄÄ
O VÄIKETÜDRUK
TEEN SU NAISEKS
OMA PUNASE KUKEGA
TEEN SU NAISEKS
KÕIKI NAISI TAHAN
O VÄIKETÜDRUK
MU KUKKEKE TEEB NAISEKS
OLEN MEES
HEI LAPS
NII TULEB OLLA
MEES
LOLL JA VAENE MEES
OLEN VEEREV KIVI

HÄÄ, HÄÄ, HÄÄ, HÄÄ
HÄÄ, HÄÄ, HÄÄ, HÄÄ
MEES
OLEN LEPIKU LIISU MEES
OLEN MEHEPOEG
HÄÄ, HÄÄ, HÄÄ
MESI
O VÄIKETÜDRUK
KUSTUTA MU PÄÄS
KUU JA MESI
OLEN LEPIKU LIISU MEES
VA KARJA-JAAK ISE
HÄÄ, HÄÄ, HÄÄ
HÄÄ, O HÄÄ

Bluesipeig

Mõned sõbrad viis viin
Mõned kaksas kokaiin
Aga mina olen siin
Minul endal magus piin
Minu puhul asi muus
Mul on vana armastus
Ta mul tihtilugu sees
Karune ja kirbe blues

Blues on mulle ema eest
Asendab nii naist kui meest
Võta seda kuida tahad
Ükstaskõik kas tagast siis või eest
Vikerkaarena on kootud
Kokku küüslaugust, sinepist ja meest
Ta mul alatasa sees –
Karune ja kirbe blues

Ööbikuoru ballaad

Kallis esämajakene
Tsirgupesa sarnanõ
Sõsaraga mõtsa veeren
Katekesi kasvimõ

Meie vanaesä olli
Elupõli mõtsavaht
Üts poig kävve sõatandril
Meie esä mõtsan vaht

Ütskõrd punatähed rünnan
Tulli koskilt mõtsik salk
Sõtsõga kunnatiiki
Imäl kuul ja esäl malk

Kodo olli ärä paland
Mõtsast lasksõ kuuliprits
Selle laut vist alal jäigi
Punik, kesik ja üits kits

Hummuk alass liiri-lõõri
Tiigist vällä tullimi
Kodokõ viil andsõ lämmint
Kuigi imä verine

Punu laudan andsõ märku
Timäl joba itar täus
Tulli naabri Mann ja Värdi
Esi vähä kõhklust täüs

Värdi kaobsõ imäl havva
Manni nüssõ Puniku
Kerikherr es pane risti
Vist faskist ta olli jo

Vanatädi hindä hooldõ
Võtsõ sõtsõ minu ka
Peräst lätsime mi kuuli
Joosep hoidsõ latsi ta

Üitskõrd unu tulli kodo
Silm oll pääst a miis ku känd
Üles tõmmas ta kalhoosi
Õgan tüün ku hundihänd

Kõrra koolin kõnõld meile
Joosep põlndki täitsä miis
Latsõkõsõ ullikõsõ
Mõtli: Lenin vist ka sita seen

Läbi käütü ülikooli
Mina arst, sõts psühholoog
Mina sitsin riigikogun
Sõsar erakonna lits

Onu ütssilm hoiab kitsõ
Ohelikun kitsõ just
Laagrin sai küll sitta süüdü
Nüüd joo vabariigin kust

JÜRI KALDMAA

Püha öö 2002

*...ei saa mitte olla jõulupuhas
sellel valgel jõulupuhtal teel.
Marie Under, "Jõulutervitus 1941"*

Ei täida minu rinda õnnis rõõm.
Ma üksi jäises kuuris siin.

Beib ruttab reivile. Suus veinisõõm.
Ja keele all amfetamiin.

Võlvaknaist eemalt kumab küünlaloit.
Ponks pere jõuluvana sööb.

Kui isukalt! Ei lõppe pidutoit.
Vend õdedega tantsu lööb.

Kuid mind ei oota kamina truu lõõm.
Ei külmakapis härmas viin.

Vaid lumi pudeneb kui Looja kõõm.
Kuu – hallitama läinud pliin.

All hämarduval tänaval üks tomp.
Mu ligi liipab luider koer.

Ah! Tallegi on kurku tõusnud klomp.
Ja pulstund karvalt venib roe.

*

Töölaua ääres ärkan... *Uppusin umbjärve.*
Ei jõudnud uneski ma õllevahus randa.
Jäi kümne näki rindadele ehavärve,
kes ihkasid kõik ennast mulle maitsta anda.

Vees lämbumine päästis mind eest nende kihu.
Ma jäänuks igaveseks rahulikult likku,
kuid märga hauda paistis pilv – Su neitsiihu – ,
mis viipas kaasa, õndsust töötas taevalikku...

Järsk pargivares summutab mu joobnuohke.
Ent parkund huuled üksindusega ei harju,
nad kõikjalt otsivad Su niiskeid niudelohke,
sest aimavad toas vibavat Su nõtket varju.

*

Ööpimeduses tüdisid krimpleenist.
Tants jätkus alasti Sul mööda klibu.
Jälg puusade ja Sinu rinnanibu
ei ole kustund tugitoolileenist.

Kuid hülgasid mu nagu himur libu,
kes jahtima läks tugevamat peenist.
Vein purskas lakkamatult vaadi veenist,
ei väsind suule tõusmast õllekibu.

Nüüd värisen, ei enam viina nuiä.
Kes nähes mind ei tõstaks häält ja nuiä?!
Mu häbi kõrval kahvatub aopunagi.

Ka kõrtsis ihalesin Sind, mu Veenus!
Su kirg ning leebus pohmelustes meenus.
Ma vihkan end, ent Sind ei kunagi.

*

“Ma armastan Sind, Triinu.”
Nii pomisesin, petsin iseend.
Me tantsisime ballil hoogsa valsitiiru.
Ma olin mõtteis Susse sisenend.

Kui pagev tuhkatrüinu,
ent meigi varjus reetlik lõbuneid,
mind jätsid jooma järjest kibedamaid viinu.
Ilm kordas Sinu helisevat ei-d...

Koit imeb udupiimu
ja Sinu öisel sängiviijalgi
nüüd vältab ulm. Kuid minu pohmelust ja piinu
ei leevenda Sa enam iialgi.

*

Su kiljed...
On nad mulle piin või trööst,
kui hingeldades ratsutad, kuid hoopis
hinnakamal kanapeel?

Mu käed ent nahksest vööst
ei jõudnud allapoole eal. Need rebis lahti
ärgand tuul,
kui suudlesin Sind hämaral alleel...

Pea märkad –
üksnes hetkeks heitudes – ,
on sirmi taha varjund keegi,
keda vähe vajasid.

Mu juurde peitudes
seal saame üheks, kuni kümbleb peig...

Kui s e e g i
poleks luul.

Ulm kiljeist, mis me niudeis kajasid.

*

Mu kõrvu kumisema jäänd Su hääle valus kõla...

Tuul musta pilvetondi tõi, mis õgis päikseratta.
Õö maandus, surus minu leina, häbi, süü ja võla
rändrahnuks rindu paisuma mult miskit küsimata.

Kuid kuhu ekslen? Kuhu pääsen enda eest nüüd pakku?
Mind kaja narrib. Sõnu kordab, mis jäid lausumata.

Mets võõrustab mind nagu sõber, tutvustab loorkakku,
kes välule mind saadab, kuhu kavatsen end matta.

LAURI PILTER

MINU BAR MITSVA

Ilmselt te teate juba, et ma ei ole tõeline juut, vaid olen juudiks olemist ainult mitme külje pealt järele katsunud. Aga ometi on mul lähestikku olnud kogemusi, mis üheskoos annavad välja midagi *bar mitsva* taolist, see on pühaliku vastuvõtmise juutulusesse. *Bar mitsva* tähendab heebrea keeles “käsu poeg” ja see on pidulik üritus sünagoogis, kus tavaliselt 13-aastaseks saanud juudi poisid loevad Piiblit ette ja pühitsetakse koguduse täieõiguslikuks liikmeks, nii saavad neist täiskasvanud juudid. Meie moodsas ühiskonnas võib see küll neile poistele sageli jääda viimaseks korraks sünagoogis üldse ja ka viimaseks tihedamaks kokkupuuteks juudi usu ja tavadega. Ma ei tea, kas see on hea või halb. Neil harvadel juhtudel, kui mõni teisest rahvusest mees juudi usku vastu võetakse, võib midagi tema *bar mitsva* sarnast toimuda märksa hilisemas eas, kas või siis, kui ta on vana mees. Mind ei ole juudi usku vastu võetud, nagu te vist teate. Ei saa küll ütelda, et see oleks minu süü, et ma ei oleks proovinud ja kõigiti pingutanud. Mis asjade sellist käiku võis põhjustada, peaksid juudid paremini teadma ja sellest allpool. Ajal, kui need sündmused juhtusid, olin ma natuke üle kahe korra vanem kui juudi poisid *bar mitsva*’l, ja need sündmused algasid sügisel 1998.

Ma olin töötanud inglise keele õpetajana ühes maakoolis ja minu kolleeg samal ajal oli olnud Ameerika juuditar Carol, väga tõmmu, pruunika naha, pikkade kohevate süsimustade juustega ja pruunide silmadega sale naine. Tema käitumise sünnis, aga kirglik vabadus ja vahetus ning võrgutavalt nõtkete ihu ja kaine, kõike teravalt analüüsiva vaimu tasakaal olid mulle sügavalt mõjunud ja mind lausa vapustanud. Ma polnud kunagi varem sellist naist kohanud ja mul tekkis tunne, et saatatus või mingid muud salajased jõud on ta nimelt minu juurde saatnud, et pakkuda uut teeviita ja juhti minu üsna puntrasse jooksnud elus. Lisaks oli ta minust kenakesti vanem, lähenedes juba hilistele noorusaastatele, ja mul oli uhke tunne, sest esimest korda kohtles (või vähemalt püüdis kohelda) minust küpsem naine mind nagu võrdset. Kuna ta oli vallaline ja vähe-

malt minu kolleegina veedetud aasta jooksul ilma kavalerita ja kuna me mõlemad võtsime koostööd õpetamisel tõsiselt, siis olime sageli koos ja iga kord peksles minu süda selle pärast erutusest. Lühidalt, ma armusin temasse või veel täpsemini, uskusin kindlalt, et olen leidnud temas oma elu suurima armastuse, kellest ma ei loobu vähemalt südames kunagi, nii nagu hundid ja kotkad öeldakse jäävat terve eluaja truuks ühele kaas-
lasele.

Aga ta tõrjus minu hootisi pingsaid lähenemiskatseid kindlalt ja mu üllatuseks lõpuks ka lausa hüsteeriliselt. Olukord oli tõesti raske, sest välisest lähedusest hoolimata oli meie vahel ikkagi kõrge lävimatus- ja mõistmatusmüür. Mina rääkisin, et tahan temaga abielluda – see pidi märku andma, et ma olen viisakas, vastutustundeline noormees, keda huvitab muugi kui seks (kuigi ka soovi selleks andsin ma talle selgelt teada). Aga kuna ta oli ameeriklane, siis pidi otsekohe tekkima alateadlik kahtlus, et ma räägin abielust selleks, et saada USA kodakondsust ja pääseda sellele töötatud rikkusemaale, mille järele vaesed idaeurooplased on stereotüüpide kohaselt hullud. Mina ise ei pidanud seda soovi kaugeltki peamiseks. Teiseks oli koolis veel mitmeid mulle palju sobivamas eas kenasid õpetajaneidusid, eestlasi ja skandinaavlasti, ja võidi küsida, et kui mulle naised meeldivad, miks olen ma nii lummatud just juuditarist ja teisi neidusid lausa väldin. Minust sõltumata kujunes kahtlustäratav pilt, et mul on mingi eriline suhtumine juudi välimusega inimestesse, ja kuna ma ise olin talupoeglik eestlane, siis võis inimestel, kes ennekõike asjade halbu külgi näevad ja kahtlustavad (aga Carol oli väga kahtlustav tüüp), targata aimdus, et mind lummab juudi soost inimene nii väga seetõttu, et ma vastandan end temale ja kaasaegse rahvustemütoloogia kohaselt näen temas endasarnaste inimeste peibutavat ohvrit – et mul on tema suhtes selline küll täievereeline, aga salamisi sadistlik ja alatu jõhker himu, nagu oli noortel sakslastest natsiülemustel oma juuditaridest koondus-
laagrivangide vastu.

Need hirmud ja heitumus Caroli jäisest tõrksusest viisid mu nii kaugele, et ma nägin ainsat teed ja silda temani jõudmiseks selles, kui muutun rohkem juudiks kui tema, ja see tähendas ortodokssesse juudi usku astumist ja oma peenise ümberlõikamist. Viimase ettevõtmisega alustasin ma omal käel, tehes seda vannitoas žiletiteradega, aga kuigi ma saavutasin teatud edu, ei õnnestunud see mul lõpuni. Poolümberlõigatuna tea-

tasin ma talle, nagu oleks ettevõtmine juba lõpule viidud. Korra, kui me viimast korda kokku saime, oli hetk, kui ta näis ilmutavat vähemalt osavõtlikkust ja kaastunnet, suuremat avatust minu suhtes ja enamat lähedustunnet, nagu oleksime me tõesti ühe rahva liikmed, aga kuna mul oli häbi, et ma olen talle rangelt võttes valetanud – tema juuresolekul mängis minu allesjäänud eesnahk endiselt oma talitsematut mängu –, siis sulgusin ma pentsikult käitudes ise tema ees. Hiljem selgus, et just minu teade ümberlõikamisest oli pannud teda otsustama koolitöö lõpetada ja tagasi Ameerikasse sõita. Minu lõplik ümberlõikamine haiglas täisnarkoosi all toimus just selle päeva nendel tundidel, kui mul oleks olnud viimane võimalus teda enne ärasõitu näha.

Rabatuna ja šokeerituna suurtest muutustest ja eriti Caroli lahkumisest, aga endiselt lootes temani silda ehitada ja teda endale saada, hakkasin ma siis sedamööda, kuidas ümberlõikamishaavad paranesid, sünaagoides käima, kusjuures ma eelistasin Riia sünaagoogi, kus minu meelest kogunesid usklikumad inimesed. Tallinnas avastasin ma juudi kooli, ja kui ma sissepääsu juures olevale valvurile kindla häälega “Šalom” ütlesin, lubati mul (mis on tegelikult väga üllatav) vabalt siseneda. Ma sain kooli juures toimuvate üritustega tuttavaks. Tollal oli kogu Eesti juudi kogukonna tegevus koondunud sellesse kooli. Ühel usupüha üritusel kohtasin ma Iisraelist tulnud noort, umbes minuvanust juuditari Juditi (selles nimes on rõhk teisel silbil), kes minuga sõbralikult tutvus ja kes kutsus mind tundidesse, mida andma ta oli Eestisse aastaks ajaks tulnudki, moodsa heebrea keele kursusele.

Judit oli natuke täidlane, aga kenake, rõõsa, terve jumega ja tema suurim väline aare olid tema juuksed, mis olid heledad, kuldsed, pikad, poollokkis, lainetavad ja voogavad. Need andsid talle mingi ürggermaaniliku ilme, nagu oleks ta blond näkineitsi Lorelei saksa legendidest. Kuigi ma ei ole pikk, oli ta minust peaaegu peajagu lühem. Läbi pluusi paistsid tal olevat parajalt suured rinnad, suuremad kui Carolil. Oma tundides, kus ta põhiliselt inglise, aga mõnevõrra ka vigases ja kõva heebrea aktsendiga vene keeles meile heebrea tähestikust, sõnavarast ja grammatikast algteadmisi jagas – samuti valgustas ta meid juudi usukultuuris –, hellitas ta mõttele järke otsides sageli sõrmedega oma kiha-raid, talle meeldis neid juhtida ja peaviipega teise suunda heita. Minule, kes ma ainsana kõigest õpilastest, kes peale minu olid naised või tüdrukud,

LENNART MÄND ja
JAANA PÄEVA
"Kõrb"

Installatsioon
Tallinna Kunstihoone galerii
2004

LENNART MÄND ja

JAAANA PÄEVA

“Kõrb”

Installatsioon

Tallinna Kunstihoone galerii

2004

järgisin kõiki Vanas Testamendis loetletud 613 usukäsku või vähemalt teostatavat enamust nendest, sai Judit eeskujuks ja näiteks sellest, milliseid usuhardaid juute elab Iisraelis. Mõned judaismi käskudest on kujunenud alles pärast Moosest, mõned on kehtestanud alles keskaja rabid, ja Judit näis järgivat neid kõiki. Üheks tähtsamaks osaks juudi usust on see, et tuleb rangelt jälgida ja valida, mida süüakse, peale teada-tuntud keelu süüa sealiha on näiteks keelatud enamik toite, mille on valmistanud mittejuudid. Judit keeldus joomast pakendis apelsinimahla, mille ma enne tundi kooli lähedalt poest ostsin ja kaasa tõin, et seda puhkepausi ajal küpsiste krõbistamise kõrvale juua, keeldus, sest see polnud Iisraelis valmistatud ja oli seega kahtlane. Õpilased muidugi jõid minu mahla. Judit rääkis pikalt, kuidas ta oli Eestisse tulles lasknud Iisraelist kaasa panna mitme kuu toiduvaru ja selle lõppedes pidavat talle Iisraelist lisa saadetama. Eestis ja mujal Euroopas olevat juudile kõlbulikud ja ostetavad ainult Itaalia makaronid, teatud maiustused, näiteks krõpsud, küpsised ja kommid, ja muidugi puuviljad. Neid käis ta siis Stockmanni kaubamajast ostmas, see oli tema kohalik lemmikpood.

Minu muljed Juditist olid vastandlikud. Ühest küljest mõjus ta mulle ilmutusena. Ta oli elav näide sellest, et mina oma judaismi äärmuslikus järgimises ei ole hull, vaid Iisraelis elavadki eeskujulikud juudid just niimoodi. Selles suhtes tekitas mälestus Carolist temaga võrreldes minus üleolevat põlastust – Carol oli söönud kooli jõulupeol verivorsti, millest jälgimat toitu usklikele juutidele pole võimalik kujutleda (Vana Testamendi järgi ei tohiks isegi mittejuudid verest tehtud toite süüa). Judit oli sõbralik, mahe, koduselt soe, armastas ennast ja teisi ja väärtustas nii väga oma rahvust ja oma esivanemate pärandit. Ainsa mehena kursusel sattusin ma erilise tähelepanu alla, mulle naeratati kelmikalt, ja üks nooruke tõmmu juudi tüdruk püüdis minuga käima hakata. Aga Judit tõrjus ta eemale, ja oma üllatuseks, lausa ehmatuseks pidin ma kogema, et ta tõlgendab minu huvi ja sümpaatiat tema vastu nii, nagu tahaksin ma tema kavaler olla. Kui Juditi otsus ja arvamus peale jäänuks, siis oluaks me juba kindel paar. See üllatas mind just selle pärast, et alles hiljuti ümberlõigatuna uskusin ma, et juudid või vähemalt usklikud juudid on armuasjades erakordselt ranged ja valivad ning et lihtsalt mehe ja naise sõbralikest kontaktidest ei tee nad veel kaugeleulatuvaid järeldusi seksuaalsete ootuste kohta. Ja kuigi ma suhtlesin Juditiga sõbralikult edasi,

isegi väljaspool tunde, näiteks helistades talle koju ja saates talle kirju, püüdsin ma siiski hoida tema spontaanse kiindumusega selget distantssi. See on meie tutvuse teine külg: kui tema nägi minus mitte ainult eeskujulikku juuti, vaid ka võimalikku kavaleri või isegi elukaaslast, siis mina mõtlesin endiselt oma suurest armastusest Caroli vastu, lootsin kindlalt Caroliga varsti taas kohtuda ja siis uhkelt, võibolla juba Iisraeli kodanikuna, teda endale naida. Mulle tundus, et ainult Caroli küps tõmmu prinkus suudab mind erutada ja rahuldada, see oli minu jaoks siiski sootuks tähtsam hoolikusest usuasjades. Blond, peaaegu mittejuudilikult heleda ilmega, täidlasevõitu ja veel nooruslikult siiras, vaata et naiivne juuditar ei vastanud ei minu kavale siseneda juutulusesse ega minu ihara-tele seksfantaasiatele.

Aga ometi sai ta minu jaoks väga tähtsaks. Ta oli mulle ühes telefonikõnes (ragina ja imeliku undamise põhjal tekkis mul mulje, et seda kuulatakse pealt ja lindistatakse – polnuks juutide valvsuse juures ime) andnud oma koduse aadressi. Ta elas samal tänaval, kus asus kool, teisel pool tänavat peaaegu kooli vastas, sinna oli Iisraeli riik üürinud talle aastaks korteri. Ma ei külastanud heebrea keele tunde sugugi pidevalt, olin käinud ainult kolm korda. Aga ükskord Tallinna tultes otsisin ma Stockmannist maiustusi, just neid, mida Judit oli meie vestluses košseriks nimetanud, ja ühe ananassi ja suundusin tema poole. Kolmekorruselise maja koridori alguses asus valvurikabiin, milles istus äratuntavalt ilmaliku juudi välimusega mees, ja kui ma talle seletasin, et ma olen heebrea keele õpilane, kes läheb oma õpetaja poole, lubas ta mu edasi. Judit elas teisel korrusel. Omavahel suhtlesime me alati inglise keeles, millesse ma poetasin üksikuid äsjaõpitud heebrea sõnu.

Ta oli minu tulekust väga ehmatanud. Kingitused võttis ta väikese tõrkumise järel vastu.

“Mul on varem olnud üks noormees, kes minust hoolis, aga ta jättis mu lõpuks maha,” ütles ta sädiseval häälel minu ees oma tuppä minnes. Ta istus kirjutuslaua ees olevale toolile – laud oli täis mappe, paberilehti ja avatud raamatuid – ja vaatas vilkuvi silmi, kuidas ma esialgset kohmetust tundes ringi käisin, tema mööbliga tutvusin ja raamaturiiuleid silmitsesin. Ühel riiulil oli raamitud mustvalge foto Lubavitchi rabist – see on hassiidi judaistide juht, kes elab New Yorgis –, vanamehe habe oli hele ja kohev, kaabu mõjus naljakalt šikina ja vidusilmade pilk oli kullilikult,

LENNART MÄND ja
JAANA PÄEVA
"Kõrb"
Installatsioon
Tallinna Kunstihoone galerii
2004

LENNART MÄND ja
JAANA PÄFVA
"Körb"
Installatsioon
Tallinna Kunstihoone galerii
2004

teraselt piidlev. Kohvilaua nägin mitmeid CD-plaate, tal oli ka masin nende kuulamiseks. Väikese üllatusena nägin kohvilaua ka avatud araabiakeelset raamatut ja kellegi teise habemes vanamehe värvilist pilti, kes tundus mulle araablane.

Ühele seinale oli kinnitatud sedel mingi araabia tähtedes tsitaadiga. Juditi palvel võtsin ma tema kollases tugitoolis istet. Ma ütlesin talle, et mind võlub juutluse juures see, et ainult juudid mõistavad, mis on tõeline armastus. "Oh jaa, aga ka juutide hulgas on teistsuguseid," ütles ta. Mulle meeldis see, et ta ei norinud, miks püüab mittejuut juudiks hakata. Ma olin talle juba varem rääkinud Carolist. Siis olime pikka aega lihtsalt vait. Lõpuks pööras Judit end laua poole. Mina tõusin püsti.

"Oih, näed, kui palju pabereid mul ümber on?" küsis ta. "Õpetamine on nii raske. Ma lausa upun nendesse paberitesse ära." Näol midagi rahutu naeratusetaolist, kahmas ta kätega ringi, kummardudes laua kohale, nii et tema loreleilikud voogsad juuksed hõljusid ja pabereid riivasid. "Kas sa aitad mul neid korrastada?" Üks pakk paberilehti kukkus põrandale ja pudenes laiali. Sellal kui ta neid üles võtma naaldus, kummardasin nende järele ka mina ja meie näod puutusid väga lähestikku kokku. Ma panin ühe käe tema õlale, teisega lükkasin tema kuldseid juukseid ja põsega tema nägu enda omale vastu nügides vajutasin huuled tema suule.

Ma ei räägi vahepealsest. Siis olime me alasti ja teineteise päralt.

Ma nägin esimest korda ihusilmaga naise suguelundeid. Ma ei saa öelda, nagu polnuks teatud pettumust. Ma olin oodanud mingit erutavalt roosat, uhket eluvärvavat (midagi niisugust olin pornopiltidel ja -filmides ometi näinud), aga kõigepealt torkas silma hoopis mingi üsna suur nublakas, mis valitses üldpilti habemest. See oli erilise iluta ja mõjus justkui ebanaiselikult, mitte nii häbelikult, mahedalt, pehmelt ja sulnilt, nagu olin alasti naisi kujutlenud. Olin oodanud midagi, mis ütleks: "ma tahan sind endasse ahmida!", see aga nagu tahtis hoopis mind torgata. See oli nagu atribuut ja meenutas tülikalt imikust poisi nokut, oli kirtsus ja kärtsus nagu meesolevuse pisike eesnahk ja selle nägemine peletas minust täiesti eemale seni oma rõveduses nii ahvatlevana tundunud mõtte minupoolsest suuseksist. Siiski kogusin ma ennast, sest pooleli jätta oli juba hilja. Oli selge, et ta tahab mind. Ta istus nüüd diivanil ja seejärel tõmbas ta ka jalad asemele.

Kõigepealt embasin ma teda õrnalt, suudlesin veel kord suule ja kaelale ja ütlesin paar tunnustavat sõna tema rindade kohta. Ma panin kondoomi peale ja palusin tal tõsta jalad nii kõrgele enda kohale, kui ta suudab (sest see tundus mulle kõige köitvam sekspoos, ilmselt ajast, kui olin näinud Carolit meie maakoolis õhtust ühe-õpilase-tundi andes, muidugi riided seljas, seda põrandal sisse võtmas, kusjuures tema mustades pükstes jalad olid olnud nii pornokuningannalikud ja nendel üksikutel sekunditel, mis ta selles asendis lamas, oli ta vaadanud jõllitades minu poole), ja ta tegi seda. Siis viisin ma oma endiselt täisereksioonita ja kondoomis ebamugavust tundva peenise tema sisse, kusjuures ta pidi käega mind aitama ja juhtima, alguses tahtsin ma pista liiga kõrgele, ma ei teadnud (ega suutnud eristada), kus täpselt selles nahavoldistikus saatuslik avaus asub. Tuli välja, et päris all. Ta lükkas sõrmedega seda natuke avaramaks, ja siis pääsesin ma sisse, esimest korda elus olin ma saavutanud penetratsiooni ja ees seisid kuulsusrikkad hetked, nüüd olin ma isand ja tõeline isane ja omadega mäel!

Aga see, mida ma tundsin, ei vastanud päriselt mu ootustele. Ma oleksin nagu kopuleerunud kirikulööviga, see oli külm ja uskumatult avar ega avaldanud minu liikmele peaaegu mingisugust survet. Kuhu jääb see naudingut pakkuv hõõrdumine? Minu ereksioon ei kasvanud, vaid pigem kahanes. Ei, blondide naistega pole mingit väljavaadet! Ma tegin kolm-neli tõuget, õõtsudes tema kohal ja sees, ja nüüd oli mul tunne, nagu peksaksin oma peenist viltsaapa või kummiku sisse. Asi tundus lootusetu ja ma tuln korraks tema seest välja.

Ma lasin tal enda ees kummarduda ja pistsin jällegi tema abiga – ta paotas sõrmedega oma suguavaust ja pööras selle mulle sobivamasse asendisse – talle tagantpoolt sisse. Alles nüüd õnnestus meil teatud koostöö. Ta nõksutas oma alakehaga, tundsin tema vagiina survet ja nii ma hüplesin tema küljes tema tagumiku vastas. Aga kondoom takistas endiselt naudingut, ejakulatsioon tundus ületamatute mägede taga. Siis tuli mulle mõte. “Mul on pikk pihkupeksmise praktika,” ütlesin ma talle. “Ma olen sellega harjunud. Teeme nii, et sina lamad selili ja ma peksan sinu rinna kohal pihku.” Kui see talle imelik tundus, ei näidanud ta seda välja. Ma kerisin kondoomi ära ja kohe tundis till ennast paremini, näidates välja osa- ja vastuvõtlikkust. Oma rusikas tundus mulle palju vilunum ja usaldusväärsem. Aeg-ajalt suust süljega pihku niisutades

LENNART MÄND ja
JAANA PÄEVA

“Kõrb”

Installatsioon

Tallinna Kunstihoone galerii

2004

LENNART MÄND ja
JAANA PÄEVA
"Kõrb"
Installatsioon
Tallinna Kunstihoone galerii
2004

töötasin ma tema tulbikujuliste nisadega rindade kohal, kuni keha võbeles kiirenenud vereringest ja plahvatus tundus lähedal. Siis surus ta kätega külgedelt oma rinnad kokku, kõrgemaks ja lasi mul libistada oma liikme nendevahelisse orgu. See alles osutuski soodsaks renniks, milles mul õnnestus oma laadung – vaikides, aga võidukalt – üsna suures koguses välja paisata. Ja mul oli tunne, nagu vallanduks minust veel midagi muud, nagu oleksid eesnaha äralõikamisest jäänud hiljutised, vaevalt paranenud armid taas avanenud ja uhtunud tema rindadele verejoa, nagu oleks tumepunast verd nõrinenud rindadelt diivanile, diivanilt põrandale ja esikusse ja läbi korteriukse-aluse pilu vereva sõnumina trepist alla majaukseni, mille juures valvurikabiinis istusid või mille ees suitsetades seisis kaks korralikult raseeritud ja lühikeste juustega Iisraeli kodakondsusega juudi ametnikku, Juditi julgeoleku tagajad, teavitades neidki minu võidust ja minu süütuse kaotusest. “Nüüd,” ütlesin ma mõttes endale, “nüüd alles oled sa juut.”

Aga kui see oli võimalus Iisraeli pääseda, siis lasin ma selle käest. Ma loobusin end temaga sidumast, mälestus Carolist painas mind liiga tugevasti ja ahvatles endiselt. Ma ei saanud reeta oma elu suurimat armastust ühe tõmmu juuditari vastu. Ma lootsin ikka veel, et ta tuleb minu juurde tagasi. Juditiga kohtusin ma veel ainult korra. Ma ei läinud enam tema heebrea keele tundidesse ega isegi helistanud talle, saatsin ainult paar kirja. Me kohtusime ühel laupäeval sünagoogis, järgmise aasta kevadel, ainult veidi aega enne seda, kui tema töö lõppes ja ta Eestist lahkus. Rahvast oli vähe, vaevalt üle kümne mehe ja ainult kaks naist. Sabatiteenistuse käigus avati toorarull ja loeti sealt heebrea keeles ette (kogudus üksikuid ettelooetavaid lauseid kooris kordamas), nagu ikka, kandis teenistuse läbiviija, Ameerikast tulnud külalisorabi (tollal ei olnud Eestis alalist rabi) toorarulli saalis ringi ja mehed puudutasid seda oma palvelinade tuttidega, mina, kellel ei olnud palvelina, suudlesin seda. Kui palveid loeti, oskasin ma kaasa lugeda ainult judaismi jaoks tähtsaimat, *šma*-palvet, aga iga lugemise lõpus ütlesin ma valjusti: “Amin.” Kui rull kokku keerati, kutsuti mind ja üht teist noormeest altari juurde seda sametist ümbrisesse panema. Ma teadsin, et mind kutsuti ainult sellepärast, et mind peeti juudiks, tegelikult on niisugune tegevus neile, kes pole juudiks sündinud, keelatud. Teine noormees istus ja hoidis toorarulli süles ja mina tõmbasin sametümbrise peale ja sidusin paelad sõlme. Me

tegime seda õrnalt ja ürituse tähtsust tunnetades, kuigi ka asjalikult. Ma mõtlesin, et toorarull teise noormehe süles on nagu naine, kes istub mehe peal, ja mina paneksin teda nagu pärast armatsemist tagasi riidesse. Ma mõtlesin nõnda seepärast, et ma olin lugenud ja kuulnud, et Toorat võrreldakse juudi meeste taevase armastatuga. See altari ette kutsumine oli ülim tähelepanu, mida ma ortodoksse juudina tegutsedes teistelt juutidelt eales saavutasin, altari ette Toorat lugema mind ei lastud, sest enamasti leidus alati keegi, kes teadis, et ma olen mittejuut. See Toora nagu pruudi riietamine on jäänud ainsaks religioosseks vasteks minu *bar mitsva* riitusele.

Nagu ortodokssetes sünagoogides tavaks, istusid naised meestest kaugel eraldi, antud juhul puidust barjääri taga kõrvalise saaliosa pingiridades, kust avanes vaade palvetavatele meestele külje pealt. Üks naistest oli Judit. Raamatust palveid lugedes ja altari poole vaadates heitsin ma aegajalt pilke tema poole (aga harva, sest rohkem tundunuks koguduse suhtes kohatu, naised ei tohi mehi palvetamisel häirida) ja nägin, kuidas ta mind erilise rõõmuta, aga pehmel ja leppinud pilgul jälgib. Ma olin ümberlõigatud mees ning üks juuditari istus ja jälgis mind sünagoogis sabatipäeval juudi mehe usukohust täitmas. See oli ainus kord palvemajas (aga ma käisin sünagoogides mitme aasta vältel arutu hulk kordi), kui ma tundsin end tõelise, väärrika juudi mehena.

Pärast teenistust, palvemaja eesruumis tuli ta minuga vestlema. Ta ütles, et ta oli ette näinud, et nii läheb. Eelmise noormehega oli läinud peaaegu samamoodi. Igal juhul pidavat ta mind heaks inimeseks. Tal jäid minust head muljed. Ma lasksin tal rääkida, ta tegi seda pikalt, sõnaohtralt ja erutunult ja püüdis seejuures mulle tuhmi naeratusel saatel sügavalt silma vaadata, aga mina lasin pilgul ringi ekselda. Ma küsisin ainult, kas ta kunagi Eestisse tagasi tuleb. Ta vangutas pead ja ütles, et seda ei juhtu enam kunagi. Ma vaatasin teda, kuidas ta lõpuks oma kiharate varjus pilgu õrnromantiliselt kaugusse pööras, otsekui pakkudes mulle oma nägu, nagu oodates viimast suudlust, ja mulle meenus kirjanik William Faulkneri blond armuke, kelle kohta olin lugenud, et ta oli abiellunud holokausti-eelsel ajal ühe Saksamaa juudiga ja oli pidanud hakkama seal täitma ühtaegu nii mõningaid natside kui juutide kombeid, ja kuigi ma teadsin, et Judit on puhtavereline juuditari, mõtlesin ma ka temast kui põhjamaa naisest, kes lihtsalt täidab Moosese seadusi ja

LENNART MÄND ja
JAANA PÄEVA

“Korb”

Installatsioon

Tallinna Kunstihoone galerii

2004

LENNART MÄND ja
JAANA PÄEVA
"Korb"
Instalatsioon
Tallima Kunstihoone galerii
2004

Brat
2004

Brat
2004

Artwork information card with text in Estonian and English, including artist names and exhibition details.

kes nüüd lahkub minu juurest mõne tõmmu, esiletükkiva ninaga ja mustajuukselise mehe embusesse.

Aga mina ei saavutanud vahekorda ühegi tõmmu juuditariga ega saavuta tõenäoliselt kunagi. Ega teinud ma katset kellegi Juditi-taolisega. Minu edasine elu on kulgenud penetratsioonideta. Mõned aastad pärast ümberlõikamist avastasin ma, et midagi oli minu erootikatundes oluliselt muutumas. Ma olin täis hirmu, et taas tõelise armatsemiseni minnes võin osutada impotendiks, kes saab oma seemet väljastada ainult omaenda käsi appi võttes, ja nii ei püüdnud ma kontakte eriti otsida. Aeg-ajalt püüdsin ma mõelda filosoofiliselt seksuaalakti olemuse peale ja olin peaaegu alati heitunud, kui väga minu kujundlik mõtlemine selle kohta oli muutunud. See, mis varem oli tundunud võluvärava piduliku avamisena, külluselaekasse tungimisena, ammendamatu väreleva, siugleva, võimsas rütmis tuksleva, tiheda ja lausa mateeria kõrgeimat vormi kätkeva kompimiselamusena, tundus nüüd mõttetult sorkimine tühjuses, olematuses, tüütu masinlik toksimine õhku täis augus, mille loodus on naistele alakehasse loonud, aga mis mingil juhul ei ole naine ise, millel pole midagi ühist teise hingega, isiksusega, teise avastamisväärt sisemaailmaga. Ma jõudsin arvamusele, et see, mis mehi suguakti juures romantiliselt erutab, pole mitte niivõrd naise sisse tungimine kui nende oma eesnaha mäng sugutijuurel, eesnaha paisumine, rulluv paotumine ja kõrvaletriikimine erektsiooni käigus. See, mida minul enam ei olnud. Ja mind häiris ka see, et ainus, mis minus veel vähegi iha tekitas, oli igatsus kellegi kindla sõbratari järele, mitte et ma poleks tahtnud olla truu ja et ma truudust ei hinnanud, aga minu usku oma mehelikkusse oli siiski paremini soodustanud ümberlõikamiseelne kõikumine, pendeldamine instinktiivses polügaamsuses, erutumine iga veetleva naisekuju peale ja mõttemängud kõigi vähegi mõeldavate sekspartneritega. Nüüd seevastu tundus enamik naisi mulle igavalt, kutsumatult kahvatud, kas nagu alaarenenud sugutunnustega mehed või siis lihtsalt valkjad lihako-gud (ka siis, kui nad olid saledad), nagu mingid teod või nälkjad, kes poleks saanud rahuldada mind rohkem kui seksnukk või kunstvagiina. Milline kontrast sellega, mida ma tundsin 1998. aasta varasügisel duši all käega oma peenist mudides, kui ma otsustasin, et minust peab saama ümberlõigatud mees; siis tundsin ma ennast nagu peatne noor Taavet, juutide veel võidmata kuningas, valmis rahuldama oma haaremit!

Ma märkasin ümberlõikamise järel ka muutusi, mida pidin tunnista-
ma heaks ja edasiviivaks. Kõigepealt olin ma muutunud nii palju täpse-
maks, konkreetsemaks, peenetundelisest käitumisest hoolivamaks. Ka-
dunud oli laiav või laiutav olek, lösutav endale-liiga-palju-lubavus, liigne
nõudlikkus maailma suhtes, mis seni oli esinenud poolskisofreeniliselt
kõrvuti ülevalguvalt ähmase väljendusviisiga, tühikõnega, vastuolud,
mida ma seni olin ebakriitiliselt pidanud enda kui väljapaistva inimese
huvitavaks eripäraks. Ja siis purjutamine. Endistel aegadel olin ma mõ-
nest veinist või viskist sattunud eufooriasse, kogenud purjuspäi pead-
pööritavaid tunnetuslikke sügavusi ja kõrgusi, nagu lennanud alkoholi-
uimas, mis pani mind tundma end kõikvõimsana – ja uhkelt meheliku-
na, isasena. See paistis nüüd jäädavalt möödas olevat. Kuigi ma ka nüüd
purjutasin, ei tekitanud see parimalgi juhul muud kui leevendavat, va-
heldust pakkuvat ajusurinat. Halvemal juhul tegi see mu kohe lihtsalt
tuimaks ja uimaseks. Ma avastasin, et kange alkohol ei teinud mulle pa-
remat enesetunnet kui lahja, vaid pigem vastupidi. Seetõttu jõin ma
nüüd rohkem õlut, aga kuna sellest oli eriti suur oht paksuks minna, siis
hakkasin ma seda asendama lahja džinnijoojiga, mida jõin iga päev um-
bes liitri. Aga lõpuks lakkasin ma üldse alkoholi joomast, välja arvatud
mõned klaasid veini pidudel. Ma avastasin suureks kergenduseks, et
loominguline edu võib palju nauditavamalt “pähe lüüa” kui alkohol,
selle lisaväärtusega, et tema mõju on püsiv, ja et ma tõepoolest saan ela-
da ka ilma igapäevase alkoholiannuseta. Ma omistasin selle muutuse
ümberlõikamise pikapeale ilmnenu mõjule, sellele, et ma olen nüüd
mõistlikum ja mõõdukam, nagu usklite väitel olevat ümberlõigatud juu-
did. Muidugi võis see arvamus olla lihtsalt teatud sorti ebausku ja põhju-
sed võisid olla milleski muus.

Aga juudi usust tõugati mind järjest kaugemale. Peaaegu alati, kui ma
mingitele juutide kogunemistele läksin, leidus juute, kes parastades mul-
le välja ütlesid, et see, et ma pole juut, on kaugelt näha, ja norivalt puu-
risid, mida ma neist ometi tahan. Need olid eesti ja eestivene või läti juu-
did, kellest peaaegu ükski ei täitnud juudi usukombeid pooltki nii täp-
selt ja hoolikalt kui mina ja kelle meestest mõned polnud isegi ümber
lõigatud. Loomulikult lakkasin ma sellise kohtlemise peale lõpuks ju-
daismi järgimast. Õige mul asi.

Need tobedad tõmmude juutide hulgate, kes arvavad, et neid vihatak-

se nende näojoonte ja mustade juuste pärast! Kui neid millegi pärast õigusega vihatakse, siis on see nende ennast täis olek. Miks sa ei lasknud mul minna altari juurde Toorat lugema, vaid tulid ja tõkestasid kätega kantorit, kes oli tulnud minu pingirea ette mind kutsuma, miks sa ei lasknud mul seda juudi aukohust täita, sina, Šaul Savka, nüüd seal allilmas? Sa teadsid küll, et ma olen ümber lõigatud – asi oli selles, et mul pole sellist nina nagu sinul, et ma ei kuulu sinu kuulsusrikkasse rassi!

Minu Judit, armas, õrn Judit, keda ma enam kuskilt maailmas ei leia. Kas saanuks olla veel täiuslikumat armuühendust – kaks kõiki juudi kombeid, kõiki 613 Moosese käsku-keeldu (millest talle kui naisele laienes küll ainult osa) täpselt järgivat vaga juuti, kellel kummalgi pole enamikku neist (ei natside- ega juutidepoolset) rassismi tekitavaist juudi rassitunnuseist, kes on mõlemad üsna heledat verd, armatsemas korteris, mida ehivad nii juudi kui araabia tarkade portreed ja kus laudadel lebavad araabia- ja heebreakeelsed raamatud, majas, mille koridori sissepääsu valvavad Mossadi agendid! Ja Juditi ainus süü ja üleastumine ususeadustest selles, et ta astus vahekorda mehega, kellega ta polnud veel abielus, ning et käepärast polnud tablette, vaid kondoom!

Mõned nendest inimestest, nendest rassikesksetest juutidest on hullud, paljud nendest on kurjategijad! Maha tappa mees, kes end nende endi esiisa Aabrahami kombel ümber löikab (tegu, millega see esiisa tõenäoliselt üldse juudiks sai), ja maha tappa kogu ta suguselts ja orjastada selle naised – seda mõned neist teevad, on teinud juba piibliaegadest saadik, juba enne Mooset (loe: 1. Moosese raamat, peatükk 34)!

Te tobedad pruuni jumega juutide seas! Kui oleks õige, et ma teid teie rassi pärast vihkan (või kadestan), miks ma siis mustlasi ei vihka (ega kadesta)? Mitte et ma mustlasi hullupööra armastaksin, aga parem juba olla vandersell või hangeldaja kui omistada endale kogu inimsoo kannatuste patent ja väita endale ülejäänud inimsoost kõrgemat hinge! Mis vahet on üldse mustlasel ja oma eellaste usupärandisse võhiklikult suhtuval või seda kriitikata vastu võtval juudil, peale selle et viimane on oma rassikuuluvusest kole heal arvamusel?! Ja siis need hullud, kes arvavad, et kui nad on kristlased ja rassilt juudid, siis tuleb neid kahekordselt armastada! Ma ütlen teile, kui teie või teie mehed pole vähemalt ümber lõigatud, siis on teil oma Jeesusega vähem ühist kui esimees Maol! Võimalik, et te mõistate juudi hinge umbes sama hästi kui Hitler! Oh, ma

tean, et mu mõtted pole korrastatud, aga sellepärast pole nad veel valed.

Mälestus Juditist, tema armsast õrnast näost ja pikkadest lainetavatest juustest, mille üle ta nii uhke oli, ei lahku minust kunagi. Aga mulle meeldivad ikkagi veel rohkem tõmmud naised, mul on nõrkus nende järele ja ma ei hooli sellest, kui tolles tundes aimub õrnalt sadomasohhismi. Ainult nemad panevad minus looma võpatama. Ja mis selles halba on? Lõppude lõpuks on mul endal väga tumedat tooni juuksed.

Eile öösel nägin ma und. Rohetaval künkal vist Võrumaal oli udust ähmaselt kerkiv logu puumaja. Aknad olid pimedad: kui ma sisse läksin ja esikust suurde tuppa jõudsin, nägin selle tagaosas tumedaks tõmbunud laudseinal kolmnurkset kilpi meenutaval alusel suurt hirve- või metskitsetrofeed, mida ümbritses ja osaliselt kattis hiiglaslik ämbliku-võrk. Mul oli peos hõbedane pross, keskel suur valge pärl ja servadel ühtlase ringina kaksteist väiksemat roosat pärlit. Kui ma üle toa läksin ja trofeele liginesin, kadus see ja ämblikuvõrgus, jämedate niitide küljes rippus tohutu must põrnikas, kes liigutas abitult jäsemeid. Põrnikal oli naise, Juditi pea. Ta vaatas mind kurvalt silmi pilgutades, nagu tahaks midagi öelda, ja tema kuldsed lainjad juuksed rippusid sorgus alla. Ma läksin ja surusin prossi ränga survega tema keha kõva kitiinkesta sisse. Järk-järgult hakkasid tema juuksed tumenema, kuni olid mustad. Põrnikas hakkas rabelema, niidid purunesid ja langesid tema ümbert ja ta tõusis – toal polnud enam lage ega selle kohal katust – tiibade põrinal lendu, hõbedane pärlitega pross kehha surutuna läiklemas, ning kadus uttu ja pilvedesse.

KIVISILDNIK

ma olen
uurinud jeesuse
elu see võis
vabalt ka
enesetapp olla

*

naine
millal on mul
sinuga tegemist

*

ma olen viimne
tasuta miraaž
siin hunnitute
asjade kõrbes

kui sa sirutad
krediitkaardi välja
läheb see minust
läbi nagu õhust

ja see õhkki
on võõra oma

*

asjad lähevad
aina hullemaks

asjad ja koerad
võtavad aegamööda
peremehe näo

*

oma taju
muutumist kirjeldaksin
ma niimoodi

mind valdab
jäägitult

kardan
et tekid
surevad
välja
tunne

*

morss
praktiliselt
välja surnud
joogiliik

taskukellad
ja kettaga telefonid
on läind
kõige õilsa teed

koos hanesulgede
iridinoid sulgede
tindipottide
ja kirjutusmasinatega

ei krihvlit
ainult tahvel
seegi plastik

ise matsin
viimase tahvlilapi
hingasin sisse
viimase sõõmu kriiditolmu

nii see on
pekikõrneid saab
veel ainult turult

morss mattub
elavalt
maisikrõbuskrite alla

*

jälgi
oma peeretusi
ja rõhitsusi

kui märkad
skeptitsismi
ja dekadentluse jooni

siis hoia
seda joont

*

kui sinu
seksuaalfantaasiasesse
ilmuvad norman milling
ja härri potter

siis lisandub neile
ka arnold rüütel

ma tean

*

mats lehmaga
läks üle mäe

ja üle vee
ja laenete

ja tõmbas
küüru selga

*

sellest peale
kui titanic
jäämäge kargas

pole keegi
meenutanud
ohvri kannatusi

tema valu
ja alandust

kõik räägivad
ainult sellest
kuidas laeva
perse tõusis
ja vajus

vägistatud
jäämägi
unustati

*

kuulan raadiost
uku masingu saadet

papid lämisevad
nagu ikka

kui masing
oleks olnud sibi

laiaks studios
sada sitavedajat

*

pole kuulnud
et mõni
kokk oleks
teinud oma
elust
meistritöö

*

laena kirvest
raskolnikov

see vana munn
tahab oma
kannelt tagasi

*

oled sa
kunagi lugenud
midagi nii keskendunult
et põie üle
kaob kontroll

seda ma arvasingi
veel üks algaja

*

harmsil on üks anekdoot
puškinist kes keerab ennast
külas aknalauale magama
keeldub madratsist
vähkreb kogu öö
ega lase kellelgi magada

kaua olen otsinud
õiget aknalauda
ja siin ma nüüd istun
vaatega keskväljakule

muide ma kirjutan
seda luuletust
hõbepliiatsiga
ja täiesti alasti
on jõulujärgne õhtu

allkorrusel on kõrts
autod peatuvad teatri ees
aga keegi ei vaata
ülespoole

keegi ei häbene
ega karda
jumalat

*

veel pole hilja
veel pole jääd
ega ühtki laeva
veel pole hilja

MARCO LAIMRE

KÕRB ON KEERULISIM LABÜRINT

*“Vaatame järele, mis meil siin on,”
sõnas Montag.*

Ta ütles seda kõhklevalt, tema süda oli väga raske. Kui ta oli siit-sealt tosin lehekülge läbi lugenud, jõudis ta viimaks lause juurde: “On kindlaks tehtud, et üksteist tuhat inimest nõustus pigem surema kui muna teravast otsast katki koksima.”

Mildred istus tema vastas, esiku teise seina ääres. “Mis mõte sellel on? Sel ei ole ju mõtet! Pealikul oli õigus!”

“Oot-oot,” ütles Montag. “Alustame uuesti, ja nüüd algusest peale.”

*Ray Bradbury, “451 kraadi
Fahrenheiti”*

Raskused sisenemisel. Kuidas lugeda kõrbe?

Kuigi... viimakas lause, et kõrb on keerulisim labürint, toob meelde Jorge Luis Borgese väga lühikese jutu: “Kaks kuningat ja kaks labürinti”. Kasutaksingi seda teksti kui isevärki koodi, mille abil oleks ehk võimalik Jaana Päeva ja Lennart Männi eksperimentaalsesse installatsiooni siseneda. Sest üksnes paljude sissepääsude printsiip takistab vaenlase, Tähistaja sisenemist ning katseid tõlgendada loomingut, mis pakub end välja üksnes kui eksperimenteering.¹

Näitus leidis aset Tallinna Kunstihoone Galeriis, kus on kaks ust – esimene nn “paraadna” ja tagumine nn “must käik” (on kolmaski uks, aga seda pole näha, ta on plaatidega kaetud ega ole kasutuses). Kuid installatsiooni ennat selle totaalsuses on võimalik hakata arutama väga paljudest “otstest”. Antud juhul siis intrigeerivast lausest kunstnike kontseptsioonis (lause on joonealuse märkusena Jaana Päeva ja Lennart Männi näituse “Kõrb” saatetekstis). Teosega kaasnevad tekstid on samaväärsed näituse elemendid kui näiteks näitusepaiga ruumiline konstitutsioon. Tõepoolest, mis mõte võiks olla väitel, et kõrb on keerulisim labürint? Kus oleks võimalik nende kahe, mulle tundub, et erisuunalise ja seega teineteist “põlgava” nimetuse puutepunkt, tähenduslik sõlm?

Kuid tõeline tähendus võrsub just esimese, “vahetu” tõlgenduse luhtumisest.²

Mis on labürindi instrumendid?

Borgese jutu (“Abenhakan Bohart, surnud oma labürindis”) tegelane pastor Allaby peab kantslist kõne “Kaks kuningat ja kaks labürinti”. Jutluse idee on selles, et esimene kuningas (Babüloonia saartel!) ehitab skandaalse labürindi. Skandaalse just sellepärast, et segadusse ajamine ja imed olevat sünnis

¹ G. Deleuze, F. Guattari, Kafka. Väikese kirjanduse poole. Tallinn, 1998, lk 31.

² S. Žižek, Ideoloogia ülev subjekt. Tallinn, 2003, lk 312.

tegevus Jumalale, aga mitte inimesele. Kuningas kasutaski oma labürinti selleks, et heita nalja oma külalise, teise (Araabia) kuninga üle. Too pääsenud sealt siiski päeva jooksul priiks. Seejärel naaseb pääsenu Babüloonia saartele suure sõjaväega, rüüstab kuningriigi, vangistab kuninga ning heidab ta kõrbe surema, sõnades, et nüüd on Kõigevägevam heaks arvanud, et mina näitaksin sulle oma labürinti, kus ei ole treppe, mida mööda üles ronida, ega uksi, mida lahti murda, ega väsitavaid koridore, milles ekselda, ega müüre, mis tõkestaksid sinu läbipääsu. Ja esimene kuningas surigi nälga ja janusse. "Au ja kuulsus olgu Temal, kes ei sure!" lisanud Araabia kuningas veel lõppu.³

Meie jaoks on ehk oluline, et pastor Allaby jutluse hierarhiline moraal tekib läbi võimu, mille toetuspunkt on hävimatu.

See tähendab, et labürint, ehitatud küll keerulisena ja võib-olla ehk isegi surmavana, on kõrbe kõrval lihtsalt üks intellektuaalne lelu. Seevastu kõrbe enda instrumentideks on janu ja nälg, eesmärgiks surm ning tema ülevaatajaks on hävimatu – kõrb on fataalne kogudik.

Luger ja naha nimi.

Arvatavasti sajandilõpu apokalüptilistest meeolelustest kantuna ringles reklaamipausides veel paar aastat "sinnapoole tagasi" seikluslik videoklipp kõrbematkaja kohustusliku aksessuaari kiituseks. Kõigepealt oli suurelt kaadris seljakotitootja AmerPac'i reljeefne logo. Seejärel hakkas pilt eemale zoomima, paljastades osa värskest ja vormi-

kast seljakotist, mida ripsasid liivapudemed, ning edasisel kaamera kerkimisel paljastus ka see, mis seiklejast järele oli jäänud – luger. Loomulikult nägid kondidki välja kaubanduslikud ja "kasutamata". Seda kõike saatis tuule ulgumine, ja kui kaamera oli jõudnud linnulennulisele kõrgusele, olid vaadeldavad ka kõrbe lugematud düünid. Tuletusena võiks öelda, et kõik mis Babüloonia saarte kuningast järele oli jäänud, oli seljaseki nimi ja valendav luger.

Sarnaselt väitele, et kõrb on keerulisim labürint, on sellegi videoklipiga midagi valesti. Teda ei ole võimalik esimesel korral hästi haarata, sest tundub, et sel pole mingit kasulikku mõtet. Näiteks miks peaks kuninga lugerile veel korda minema koti nime kestvus?

Siin oleks kohane meenutada Slavoj Žižeki tähendamissõnu, et luu, pealuu on seega objekt, mille kohalolu täidab tühemiku, subjekti tähistava *representatsiooni* võimatuse. Lacanlikult öeldes on ta teatava lünga objektiveering: Asi hõivab koht, kus puudub tähistaja; fantaasiaobjekt täidab lünga Teises (tähistajavallas).⁴

Seega võiks öelda, et kõrbe kondid saavad labürindiks, mille saladuste lahendused lükkuvad igavesti edasi.

Antud juhul on saladus ise reaalse lahenduse suhtes eelistataval positsioonil, see on hierarhia, mis toodabki mängu ümber pöörates "tõe pinda". Seda "tõe pinda" võiks ka nahaks nimetada.

Jaana Päeva ja Lennart Mänd õpivad ja töötavad Eesti Kunstiakadeemia nahakunsti osakonnas.

³ J. L. B o r g e s, Fiktsioonid. Aleph. Tallinn, 2000, lk 245–246.

⁴ S. Ž i ž e k, Ideoloogia ülev subjekt, lk 313.

JAANUS ADAMSON

JUUT-FETIS

Mõista, mõista...

On soovitatud alustada anekdoodiga. Kuid on ka üks teine hea nipp: alustada mõistatusega. Lauri Pilteri “Lohejas pilv” (“romaan lühijuttudes”) tõi meelde P. O. poolt (tõenäoliselt tihes kunagises loengus Tartu Ülikoolis) esitatud väite, et “küpse” või “arenenud” kirjanduse tunnuseks on juuditemaatika olemaolu.¹ Kuid eesti kirjanduses ei olevat juute (juutlust) käsitletud. See oli ilmselt üks kõige kummaliskemaid (küsitavamaid) väiteid, mida ma tolle õppejõu suust kuulsin, ja jäi ilmselt just seetõttu ka eriliselt meelde – kas pole enamasti nii, et meelde jäävad just mingid kontekstivälised (“juutlus” või “kirjanduse küpsus” polnud kindlasti loengu põhiteema), justkui möödaminnes pillatud väited, mis jäävad “õhku”, mida ei argumenteerita, mille tagamaid ei selgitata, st väited, mis žižeklikult öeldes tekitavad tunde *Teise iha mõistatusest*: “Mida Teine (P. O.) ikkagi tahab... eesti kirjandusest?” Mingeid pidepunkte “mõistatamiseks” polnud (ja ise ma nende järele miskipärast ka ei küsinud); näiteks kui väite “juudi” esilekerkimise vajadusest oleks esitanud Tiit Hennoste oma modernismiloengute kontekstis, kõneldes n-ö modernse elu-

tunde levimisest vms, siis oleks võinud aimata, mida ta *võib* sellega mõelda (traditsioonilisi väärtusi ja kogukondlikke sidemeid õonestava ning kunstilisi ja seksuaalseid vabadusi esindava modernsuse “ikooniks” on moodsas antisemitismis olnud just “juut”: juurtetu, naudinguline, kosmopoliitlik, urbanistlik, korrumppeerunud, demoraliseerunud jne), kuid juba sellinegi “oleks” – kuigi “teoreetiliselt” põhjendatud – mõjuks meil siin Eestis kuidagi kistuna, punnitatuna... Tagantjärele ja hulga targaamana võiks tolle mõistatuse sõnastada ka kui *juut-fetiši* mõistatuse; asi pole lihtsalt mingile objektile (st juudi-ainesele) ebaproportsionaalselt suure tähenduse omistamises; kui lähtuda fetišismi psühhoanalüütilistest käsitlustest – fetiš on “falliline” objekt, mille lummas presentsus katab kinni “kastratsiooni” tühiku, tekitades illusiooni mingi imaginaarse (või sümboolse) struktuuri või suhte täiuslikkusest – siis võiks küsida ka nii: miks ilma juuditemaatikata (juudi-fetišita) peaks eesti kirjanduse kehand (nagu fetišisti jaoks naine) olema tajutatav “kastreerituna” (puudulikuna, ebataielikuna, ebaküpsena)?

Vaevalt et Pilteri romaangi siin üheselt rahuldava vastuse pakuks (või eesti kirjanduse vajaliku “küpsuseni” viiks), kuigi

¹ Kindlasti ei kõlanud P. O. väide sõna-sõnalt nii; kuna olen ehk midagi moonutanud, segamini ajanud, siis avaldan kompromisslahendusena vaid väite “autori” initsiaalid.

tema teos, ilmselt üks kõige puhtakujulise juuditeemale pühenduv ilukirjandus-tekst eesti kirjanduses, võiks kanda ka pealkirja: “Ma armastasin juuditari” – tõsi, selline pealkiri justkui paneks “mööda”, kitsendaks või redutseeriks, temas oleks ka oluliselt vähem “kujundlikku” preentsioonikust ja “intertekstuaalset” tähenduslikkust kui “Lohejas pilves”: Shakespeare’il näeb “lohetaolist pilve” Antonius pärast Kleopatra “kaotamist”, kui on otsustanud surra; Pilteri minajutustajal Lavranil saab sellest “petlik ja pettumusi toov, kinnisideedes ja hallutsinatsioonides avalduv, illusioone tekitav ja julmalt purustav traagiline kimäär”, st teda ennastki tabava hullumeelsuse võrdpilt (“mu enda kohta võidakse hakata kasutama sõna “mad”, hull”)². Niisiis, *hullus* on põhiline, kuid ikkagi – üheks kõige määravamaks ja, nagu kriitilistest vastukajadest selgub, ka kõige veidramaks või arusaamatumaks teguriks Lavrani hulluses on ometi “juutus”, täpsemalt, tema kinnisidee *saada juudiks*. Just selle “mottiivi” on üks kriitik välja tõstnud “üldinimlikult” harjumuspärase mõõtkavast: “Kinnisidee on midagi üldinimlikku. Teisalt aga kujutab Lavrani kinnisidee midagi kaunis harjumatu. Nimelt tahab ta juudiks saada.”³ Ja üks teine kriitik on tunnistanud oma teatavat nõutust: “Ega sellest õieti aru saagi, miks Lavranil ise-olemisest (eestlasena,

ema-isa armsa pojana) ei jätku, pigem on seda patoloogilisena tunduda võivat tungi (peategelane viibib mitu korda psühhiaatrikliinikus ravil) püütud vahendada kui loomulikku, see lihtsalt realiseerub tegevuse käigus iseendast.”⁴ Võiks siin kohe vastu väita, et kui Pilteri romaan meile midagi mõista(tada) annab, siis – vastupidi – just nimelt seda, et mitte ainult Lavrani tung juudiks saada ei realiseeru “iseendast”, vaid mitte miski (tungiline) ei realiseeru, *ei saa* realiseeruda (ei kirjanduses ega elus) iseendast. Ka psühhoanalüüsis ei käsitata tungi loomulikuna, tung ongi see, mis teeb meist ebaloomulikud, “haiged”, kisub meid välja loomuliku (naturaalse, loodusliku) kulgemise tsüklist, ja seepärast võibki väita, et iga tung on olemuslikult “surmatung”.⁵ Kuid märgakem siiski eelkõige seda, et tolleski tsitaadis on Lavrani hulluse *ainsa* mõistetamatu momendina (mis on nõudnud ka korduvat psühhiaatrilist sekkumist) esile tõstetud just tema juudistumise-tungi, justkui sellest vormuiski tema aru varjutav “lohejas pilv”, justkui selles seisnekski tema hulluse sisu või mõistatus (“Ega sellest õieti aru saagi...”). Komissar Maigret on juhtinud tähelepanu, et kuritegudel kui teatavatel “kõrvalekalletel” on erinev mõistatuslikkuse aste: kui näiteks halva kuulsusega linnajaos (palju bordelle jne) leitakse jõest *naise* pea, oleks see palju “normaalsem” ja “mõistetavam”,

² L. P i l t e r, *Lohejas pilv*. Tallinn, 2004, lk 62. Edaspidi viited tekstis.

³ J. K a u s, 8750 kilomeetrit. *Looming* 2004, nr 6, lk 943.

⁴ T. R a u d a m, Kõik inimesed on juudid. *Vikerkaar* 2004, nr 4/5, lk 167.

⁵ “Tung kui selline on alati surmatung”, väidab Slavoj Žižek, “ta esindab tingimatut jõudu, mis ignoreerib elava keha tõelisi vajadusi ja lihtsalt toitub temast.” – S. Žižek, *The Plague of Fantasies*. London; New York, 1997, lk 31.

kui *mehe* pea leidmine. Sama näib siis kehtivat ka hulluste või kinnisideede puhul: mõned neist on seletamatamad kui teised...

“Ma tegin seda žiletiteraga”

Pilteri tekstist siiski selgub, et Lavrani kinnisideel (nagu kinnisideedel ikka) on oma loogika, motivatsioon, see pole “asi iseeneses”. Et asja tabada, mingem siin kohe kõige äärmuslikuma näite juurde, tema soovi juurde “lasta ennast ümber lõigata”. Romaani kõige “võikamad” hetked seostuvadki just sellega ja ilmselt pole ma ainus, kes nii arvab. (Vist toda “ümberlõikamist” silmas pidades arvaski üks tuttav naiivselt, et Pilterist kirjutades ei saa ma kindlasti mööda oma “lemmikteemast”, kastratsioonist.) “Lavranit painas kahtlus, et kui ilmneb, et ta pole juut, ei lõigata teda ümber. Seetõttu alustas ta pikemalt kõhklemata operatsiooniga ise. Tal oli harjumus käia mitu korda päevas või vähemalt igal hommikul enne tundide algust duši all ja seal hakkas ta end žiletiteraga ümber lõikama. (...) Varsti oli kogu dušialus voolavast verest punane. Lavran läks koolimajja, jalgevahe endiselt veritsemas, ja haistis tunni ajal pükstest hoovavat vere lõhna. Iga päev lõikas ta ära natuke rohkem” (lk 37–38). Kuidas

Lavrani “hullumeelset” tegu siis mõista? Siin võiks meenutada nn “lõikujaid” (*cutters*), kes tunnevad vastupandamatut tungi lõikuda terariistadega (žiletiga, noaga jne) oma käsivarsi või end muul viisil vigastada. Sel pole midagi pistmist masohismi või suitsidaalsusega. Üks seletus on, et “lõikujad” lihtsalt ei tunne end *reaalse*-na: vaid valu kaudu, pärast seda kui on näinud sooja vere voolamist oma kehal, tajuvad nad end taas eheda ja elusana, leiavad oma *ego*’le pideme kehalises (substantsiaalses) reaalsuses.⁶ Sellised ilmingud on muidugi patoloogilised, kuid nad on siiski võimalus saavutada teatavat “tasakaalu”, vältida *ego* täielikku psühhootilist kokkuvarisemist (toda autistlikku “mustjat laiku” Marc Rothko enesetapu-eelsetel maalidel). “Lõikumise” puhul on niisiis tegu meeletu strateegiaga, mis aitab subjektile üle saada talumatust ängistusest, oma mitteolemise tajumisest (Freudi järgi tuleks näiteks ka paranoilisi luulusid mõista kui subjekti iseeneslikke “tervenemise” katseid, kui teatavaid konstruktsioone, mis hoiavad ära subjekti psüühika *täieliku* lagunemise, st tema langemise autismi põhjatusse auku). Kuid see, miks Lavran oma peenist vigastab (selle n-ö ümber lõikab) pole mitte iha Reaalse järele (*la passion du réel*), vaid, vastupidi, iha Sümboolse järele, st sümboolse (juudi)identiteedi ja “mandaadi” järele. Tema kannustajaks on kujutelm, et juudiks ole-

⁶ Omal moel kehastavad patoloogilised “lõikujad” tendentsi, mida Alain Badiou on nimetanud ihaks reaalse järele (*La passion du réel*). See on 20. sajandi autentne kirk tungida läbi näivuste ja konventsioonide (sümboolse, virtuaalse) võrgustiku Reaalse “kõva tuumani”. Vt sellest lähemalt: S. Ž i ž e k, Welcome to the Desert of the Real. <http://www.lacan.com/desertsymf.htm>

mine (või saamine) sõltub puhtalt sümboolsest tahteaktist, mitte millestki tabamatult substantsiaalsest (näiteks “verest”, “rassist” vms). Pigem esindab ta niisiis “lõikujate” täpset vastandit; tema võika akti igapäevaseks või “normaalseks” paralleeliks on lihtne tätoveerimine (kehale kantud sümboolsed “tekstid” jutustavad subjekti hoiakutest, identiteedist vms).

Ühes siiski Lavran “lõikujatega” sarnaneb: ka tema enesevigastus on meeletult katse vältida oma vaimse “universumi”, täpsemalt, oma armusuhte kollapsit, st panna Carol, ameeriklannast juuditar, kes töötab inglise keele õpetajana samas maakoolis, kus ta isegi, ja keda ta meeletult armastab, ennast vastu armastama. Oma napakaliku käitumise ja saamatu pealetükivusega on Lavran muutnud end intelligentsle naisele vastumeelseks, kuid ta ise – ja märgakem siin, kuidas hullus “tööle” hakkab, redutseerides ja lihtsustades, – peab naise tõrksuse *ainsaks tõeliseks* põhjuseks seda, et tema, Lavran, *pole* juut. Tema “mõistatusliku” hulluse võiks niisiis lahendada taandamise ahela kaudu: küsimus hullusest taandub küsimuseks armastusest ja küsimus armastusest taandub Lavrani *enda* jaoks küsimuseks juutlusest, juudiks olemisest, mille sümboolne “lõikus” peaks otsustavalt lahendama (“Jah, siis olin ma mittejuut, nüüd, ümberlõigatuna, olen ma juut”). Ta vigastab end niisiis *armastuse* nimel, see on tehtud Carolile teadmiseks, Caroli armastuse võitmiseks, kuid kõik läheb lörri: “Ühel päeval linnas, oma isa firma kontorist viibides, helistas ta ameeriklannale. “Tere. Ma olen nüüd päriselt, füüsiliselt ümber lõigatud,” ütles Lavran. “Ma tegin seda žiletiteraga.” –

“Kas sinuga on ikka kõik korras?” küsis naine hirmunud.” “Jaa,” venitas Lavran. “See polegi nii valus.” Hiljem selgus, et õpetajanna oli helistanud selle kõne järel kohe Riiga ameerika õpetajate keskusse ja öelnud, et tema kaasõpetaja lõikas ennast ümber. Keskusest helistati maakooli direktorile, kes omakorda helistas õppealajuhatajale, ja õppealajuhataja helistas Lavrani vanematele, küsides, mis poisil arus on. (...) See Lavrani kõne sai ameeriklanna koolist lahkumise otseseks ajendiks. Ta andis koolis tunde veel ainult mõned päevad ja sõitis siis Riiga” (lk 38). Ühtlasi on Lavrani tegu heaks näiteks sellest, kuidas demonstratiivselt pateetilise (suure, meeletliku, kirgliku) armastuse žest võib – vähemalt oma tagajärgedes – kokku langeda suure vihkamise (tagakiusamise) žestiga. Kire väljendamises kellegi suhtes on alati (implitsiitselt) midagi hirmutavat, ehmatavat vägivaldset; kirg “haavab” või häirib alati oma objekti ja isegi kui kire adressaat on valmis ihaldatava positsioonile asuma, tabab teda vähemalt silmapilguks kartus, üllatus, segadus: ta ei suuda kirglikku armuavaldust sujuvalt ja täielikult “subjektiveerida”, st integreerida oma sümboolsesse tähendusvälja (esiteks juba “hüsteeriliste” küsimuste tõttu: “Miks just mina...?”; “Mida teine minust tegelikult tahab...?” jne). Ka solvavaid sõnu – näiteks kui Lavran ütles Carolile: “Sa loll juudi lits!” – on teisel raske või koguni võimatu “subjektiveerida”; nende sihiks ongi teise isikliku tähendusuniversumi, tema sümboolse fiktsiooni (“minapildi”) momentaanne purustamine, kõigi võimalike vastuargumentide tühistamine juba eos... Romaanis on stseene ka otsesest

füüsilisest (“seksuaalsest”) ahistamisest – sest tähtis on ju see, mida “ahistatav” tunneb, mitte see, mida “ahistaja” kavatsenud *oli* (sõbralik lahkumissütlelus vms): “Juuditar röögatas, tõstis kärmelt käed, sõdis Lavrani käsi tõrjudes vastu – noormees sai tal üksnes randmetest kinni – ja hüüdis kileda häälega: “Hoi a minust eemale!”” (lk 34).

Üks äärmiselt kõnekas stseen leiab aset Riia sünagoogis. “Ei läinud kaua aega, kui ka Lavrani kõrval istuv vana mees hakkas temaga vestlema. “Ma olen Eestist,” sosistas noormees talle vene keeles vastu. “Ma töötasin inglise keele õpetajana. Minuga koos töötas üks Ameerika juuditar. Ta lahkus äkitselt koolist ja mind lasti töölt lahti.” “Kas kiusati taga?” küsis mees. “Ei, asi polnud niivõrd juutluses,” vastas noormees, “lihtsalt pahandused”” (lk 97–98). Mida oleks Lavran pidanud *ausalt* vastama? “Jah, asi oli JUUTLUSES. Ja MINA kiusasin teda taga. Ma tegin seda ZILETITERAGA.”

Chaperone-juutus

Pöördugem hetkeks ühe madalamat sorti žanri, anekdoodi poole (ei pärine Pilteri raamatust). Tublide katoliiklaste naabruses kolib elama juut. Paastu ajal grillib juut liha; selle isuäratav lõhn häirib katoliiklasi. Nad otsustavad juudi ümber pöörata ja viimane nõustubki. Preester piserdab juudile püha vett, lausudes: “Juudina sündinud. Juudina kasvanud. Nüüd katoliiklane.” Katoliiklased rõõmustavad: nad ei pea enam taluma ahvatlevaid toidulõhnu. Kuid järgmise paastu ajal grillib juut jäl-

le (keelatud) liha. Kui katoliiklased kohale tormavad (teda manitsema), näevad nad, et juut seisab küpseva liha kohal, piserdab sellele vett ja lausub: “Lehmana sündinud. Lehmana kasvanud. Nüüd kala.” Millest see anekdoot räägib? “Ideoloogilistest” fantaasiatest ja eelarvamustest. Sellest, kuidas juut teisi ninapidi veab. Kadedusest, mille fundamentaalseks objektiks on alati teise nauding (juut naudib alati rohkem, oskab kasu lõigata, manipuleerida vms). Sellest, et juuti ei saa usaldada. Eelkõige niisiis sellest, et juut jääb – hoolimata usutunnistusest, kodakondsusest vms – alati juudiks, inertseks võõrkehaks, kahtlaseks ja müstiliseks substantsiks, mis üheski sulatuskatlas ümber ei sula (rõhutan siin igaks juhuks, et jutt käib n-ö kontseptuaalsest või fantasmaatiliseist juudist, st Juudist või “juudist”). Miks ma seda rääkisin? Kas Lavrani lugu ei räägi meile põhimõtteliselt samast, kuid teise nurga alt (kui juuti *ei saa* teiseks muuta, *ei saa* ka kedagi teist juudiks muuta)? Tema “traagiliselt” läbikukkuvate püüdluste ja (soov)kujutelmade tuuma võiks ju sõnastada ka anekdootliku, uskumatult “absurdsse” vormelina: “Eestlasena sündinud. Eestlasena kasvanud. Nüüd juut.” Läbikukkumiseks on ka kohtumine Riia sünagoogis rabiga, kellelt ta ilmselt oli lootnud midagi “õnnistuse” sarnast; kuid sealgi ei maksa *tema* “ümberlõikus” midagi: ““Ma olen ümber lõigatud,” ütles Lavran äkki. Rabi oli vait, kuigi näis, nagu oleks tast kerge nõksatus läbi käinud. Siis kordas ta hüpnotiseeriva monotoonsusega: “Ema peab olema juuditar”” (lk 104). Ka Lavrani juudi(stumise) iha pole fiktsionaalsele rabile (kelle fiktsionaalsuses võiks muidu-

gi ka kahelda, kuna Pilteri romaan on “autobiograafiline”) mingiks mõistatuseks: ta tabaks justkui kohe tema “probleemi põhiolomust: et noormees, kes juba välimuse järgi otsustades ilmselt ei ole juut, on kohanud juuditari, kes on ta ära võlunud, ega suuda nüüd naist meelest kustutada” (lk 103). Lavrani tunnete (“Mulle tundus, et minu ja selle naise vahel on midagi. Mulle tundus, et me võiksim abielluda”) vastab rabi Shimon raiuvalt, kateooriliselt: “Teie ja selle naise vahele peab tege-ma kindla vahe. Teid tuleb lahutada (...) Juut peab võtma naiseks juuditari ja mittejuudid peavad abielluma omavahel. Kui teisiti läheb, on väga, väga paha” (lk 104). Rabi pahameel on siin mõistetav vaid iidsete (religioossete) tabude ja puhastumiserituaalide taustal, mille funktsiooniks oli “rüveda” (“ebapuhta”) vältimine. Mis oli rüve? See, mis ei austanud piire, mis segas struktuure ja samasusi, st rikkus “identiteeti, süsteemi ja korda”...⁷ Jean Soler on taandanud kogu piibellike keeldude “masinavärgi” üheleainsale fundamentaalsele käsule: “Sina ei pea mitte segama” (*Thou shalt not mix*).⁸ Ei tohi segada (segamini) jumalaid. Ei tohi segada (segamini) abielusid. Ei tohi segada (segamini) eri toite, eri

materjalist rõivaid jne, jne. Identsusi tuli hoida autonoomsete ja struktuuraalselt puhastena ning ebapuhtaid asju (hübriide, mikstuure, ambivalentisusi, vahepealsusi) tuli rangelt vältida, et tagada elusolendite ja kogu ühiskonna kestmine. Huvitav on siin täheldada, et kui rabi (või juudi kogukonna) seisukohalt on Lavran “ebapuhtuse” kandjaks, kuna tahab ähmastada kahe erineva identiteedi (juudi ja mittejuudi) piiri joont, siis moodsas antisemitismis (“natsi-ideoloogias”) on just “juudid” “ebapuh-tad”, kuna “nende “identiteet” on võlts ja seisneb piiride ületamises, rahutuse ja antagonismi sissetoomises, ühiskonnakoe destabiliseerimises”.⁹

Kuidas mõista Lavrani “ebapuhast” iha Lacani kaudu? Esmalt ei tohiks segamini ajada tema iha kaht erinevat objekti. Nagu nägime, tahab ta, esiteks, *naist*, *Carolit* (“Mulle tundus, et me võiksim abielluda”), ja teiseks tahab ta *olla juut* (“Aga võib-olla ma ikkagi olen juut”). Selline eristus tuleks viia vastavusse Lacani eristusega “ihaobjekti” ja üht teist laadi objekti, iha “objekt-põhjuse” (“objekt a”) vahel. Carol (ja kõik juuditariid, kellesse Lavran üksteise järel kinnismõtteliselt armub) on niisiis Lavrani ihaobjektiks, kuid juutlus

⁷ Sel viisil – “samasuse häirimise” kaudu – on Julia Kristeva määratlenud ka “abjekti” (ld k *abjectare*, ‘kõrvale heitma’). Vt sellest lähemalt: J. K r i s t e v a, Powers of Horror. An Essay of Abjection. New York, 1982.

⁸ “Eristuste hävitamine kas seksuaalse või kulinaarse tegevuse kaudu on kogu maailma korra õõnestamine. (...) Sellise korra nurgakiviks on samasuse printsiip, mis on kehtestatud iga olendi seadusena.” – J. S o l e r, The Semiotics of Food in the Bible. Rmt-s: Food and Drink in History. Baltimore, 1979, lk 136–137.

⁹ Slavoj Žižek on kirjutanud: “Natsi-ideoloogias moodustavad kõik inimrassid harmoonilise hierarhiseeritud terviku (...) – kõik, välja arvatud juudid: juutidel pole oma kohta; nende “identiteet” on võlts ja seisneb piiride ületamises, rahutuse ja antagonismi sissetoomises, ühiskonnakoe destabiliseerimises.” – S. Žižek, Ideoloogia ülev objekt. Tlk H. Krull. Tallinn, 2003, lk 207.

on tema iha objekt-põhjus – sel viimasel objektil on (lacanlikus) psühhoanalüüsis kahetine funktsioon: ta on küll iha objekt-põhjus, kuid ta on ka *tungi* objekt (nii et kui üks kriitikutest rääkis Lavrani “tungilisusest” just nimelt “juutlusega” ja mitte nais(t)ega seoses, pani ta põhimõtteliselt täppi). Okei, kuid mida see ikkagi selgitada aitab? Juutlust kui fetišit, juut-fetišit. Fetiš nimelt ongi objekti *a* eriline instants. Asja aitab selgitada Henry Kripsi poolt pakutud võrdpilt fetiši funktsioneerimisest.¹⁰ Ihaleva subjekti, ihaobjekti ja objekt *a* suhe on nagu kosilase, armastatu ja *chaperone* (seltsidaami, noorte neidude saatja) suhe. Loomulikult ei esinda *chaperone* paradigmaatilist ihaobjekt, ta on just nimelt see, kes takistab kosilasel ihaobjektini (armastatuni) jõudmast; kuid just tema kallal peab kosilane kõik oma kavalused ja knihvid käiku laskma – ja selle tulemusena ongi ta see, kelle ümber kosilase iha *tegelikult* tiirlema hakkab. Nii tagab *chaperone* kosilasele (varjatult) ka teatava stabiilse, ohutu naudingu (mis muidugi võibki jääda tema ainsaks naudinguks); see nauding ei lähtu mitte niivõrd ihaobjekti (armastatu) saavutamisest, vaid pigem *chaperone* kallal tegutsemisest (tema tüsamisest, valvsuse uinutamisest jne). Lühidalt, *chaperone* on nagu objekt *a*, ta on iha objekt-põhjus ja naudingu allikas, ilma et teda ennast ihaldataks. Kuigi ta on takistus kosilase teel armastatuni, on ta siiski ihastruktuuri oluline element, element, mis hoiab üleval (st põhjustab) kosilase iha. Veelgi enam, lõpuks võib tunduda, nagu asetaks kosilane *chaperone* iha kõr-

gemale iseenda ihast või – mis on põhimõtteliselt sama – justkui kardaks ta oma ihaobjektini (armastatuni) jõudmist ja lükaks seda pidevalt edasi. Tema käitumisest võiks koguni järeldada, nagu peaks ta atraktiivseks hoopiski *chaperone*’t, kelle ümber ta põhiliselt lipitseb. See pole ihast loobumine (nagu võiks tunduda), vaid, vastupidi, iha stabiliseerimine, tema jätkuvuse kindlustamine tolle “lummava” tegevuse kaudu, mida nõuab *chaperone* poolt kehtestatud tingimuste rahuldamine. Kuid just nii omandabki *chaperone* fetiši (objekt *a*) rolli.

Fetišiti käitumine on niisiis ses mõttes “irratsionaalne” (arusaamatu, nõutukstegev), et ta ei järgi mitte oma iha, vaid midagi muud, fetišit, mis seetõttu funktsioneeribki kui iha takistus, kui edasilükkav mehhanism. Sellise ihastruktuuri kujunemist võime jälgida ka Pilteri romaanis, kus kosilase (ihaleva subjekti) rollis on loomulikult Lavran, ihaobjekti(de)ks on Carol (Jessica, Savjon, Naomi, Klara...) ja fetiši (objekt *a*) rollis on juutlus, juudiks olemine, isegi juutide usk, kultuur vms. Asi pole mitte ainult Riia sünagoogi rabis, kelle “keha oli liikudes nagu postulaat” ja kes *chaperone*’likult nõudis: “Teie ja selle naise vahele peab tegema kindla vahe. Teid tuleb lahutada” (lk 104). Ka üks naistest, iisraelitar Savjon ütleb Lavranile, tõi küll, leebelt, kaastundlikult, et “nende vahel ei saa suhtest midagi välja tulla, sest noormees ei ole küllalt usklik”, et “nende kultuurid on liiga erinevad” jne (lk 120, 122). Samas võis – miks ka mitte? – tegu olla vaid “halastava” ettekäändega, usu ja

¹⁰ Vt H. K r i p s, *Fetish. An Erotics of Culture*. Ithaca (N. Y.), 1999, lk 9, 23, 28–29, 32.

kuultuuride erinevuse (kui *chaperone*'liku instantsi) ettelükkamisega tõeliste, palju valusamate põhjuste (seksuaalse või isikusliku ebasümpaatia vms) varjamiseks. Kripsi sõnul fetišist teab, isegi kogeb otsest, et tegelikult pole *chaperone*'l mingit reaalset võimu takistamaks tal ihaobjekti saavutada; kuid see teadmine "neutraliseerub" fetišistile iseloomulikus lõhestumises, mida klassikalises (freudilikus) käsituses nimetatakse "fetišistlikuks salgamiseks": "Ma tean küll, aga siiski..." Nii on Roland Barthes iseloomustanud ka fetišistlikult lõhestunud lugejat, sõnafetišisti: "Ma tean küll, et need on vaid sõnad, aga siiski... nad lumuvad mind, nagu oleks seal taga mingi reaalsus." Ka Lavran saab (hiljem) teada, et armusuhted võivad suurepäraselt toimida ka "juutlusest" (st armastajate rahvusest, usust, kultuurist jne) hoolimata, kuid see *ei* rõõmusta teda, *ei vabasta fetiši lummu- sest...* ta suudab vaid *isekalt* (seda isekust "juudi seadusi täitva" isiku maski taha peites) *andestada*; nimelt, kui soomlasega abiellunud Naomi, tema juuditarist tuttav, teda hanukakaardi eest tänab, tunnistab ta: "Olin nii liigutatud, et andestasin talle selle, et ta eelistab mulle, ümberlõigatud ja juudi seadusi täitvale inimesele, mingit soome *gor*'d" (lk 178). Hanukaardile oli ta "suurte heebrea tähtedega" kirjutanud sõnad ühest Barbra Streisandi laulust ("People who need people are the luckiest"). "Inimesed, kes vajavad inimesi on õnnelikemad maailmas," ütleb Lavran, "– kui palju olin ma kohanud inimesi,

kes sellest aru ei saa, kelle jaoks pole peamised siirad, avalad inimsuhted, vaid miski muu – raha, tulus töökoht, puhas rassikuuluvus või usuline andumus" (lk 178). Miks Lavran siis ise ikkagi nii õnetu on? (Selles, et ta õnetu on, ei tohiks vist romaani lugedes kellelgi kahtlusi tekkida). Kas mitte selle pärast, et ka tema *ei vaja mitte inimesi, vaid midagi muud... fetišeid*.

Teise tegemine

Ühe kriitiku sõnul on "Lohejas pilv" "arenguromaan või -lugu, kus eksiteele sattunud peategelane oma käitumist ja arusaamu pidevalt korrigeerib"¹¹.

Kas ikka korrigeerib? Ja kuidas? Ja mida ikkagi peaks tähendama "eksiteele sattunud"? Tõsi küll, juba romaani alguses esitatakse (retrospektiivselt, kokkuvõtvalt) teatavaid kahtlusi Lavrani "valikute" suhtes, kuid pelgalt kahtlusteks need jäävadki; ja pigem viidatakse neis Lavrani ihalemisi struktureerivale *Wiederholungszwang*'ile, kordusele ja fikatsioonile, mitte arenemisele või korrektsioonile vms. "Oma nooruse ja varase keskea jooksul oli Lavran armunud mitmesse naisesse, mitmesse täiskasvanud juuditarisse ja lähenenud neile, ja kunagi ei paljastanud need ennast talle. Kuidas oleks ta tahtnud, et mõni täiskasvanud juuditar tema ees püksid rebadele tõmbaks! (...) Kas oli siin tegemist valearvestusega, valeda naiste valimisega? Ei tea" (lk 8). Kui olidki "valed" naised, siis

¹¹ T. R a u d a m, Kõik inimesed on juudid, lk 167.

miks? Aga kas asi oli üldse naistes? Üks võimalus on näha Lavrani probleeme tolle üldisema “tendentsi” taustal, mida Freud nimetas “väärtuste allakäigu universaalseks tendentsiks armastuse sfääris”. Žižek on tolle “allakäigu” üheks põhjuseks pidanud “paradigmaatilisel modernset”, kuid sageli läbikukkuvat püüet *ihaleda, armastada ja nautida ühte ja sama (libidinaalset) objekti*.¹² On neli põhilist viisi libidinaalse objektiga (partneriga) suhestumiseks: sõprus, iha, nauding, armastus. Kuid pahatihti ei õnnestu neid viise omavahel klapitada, isegi vägivaldselt mitte: näiteks “puhas” nauding (seks ilma tõelise iha või armastuseta) võib olla ka tunnistuseks tõelisest sõprusest või solidaarsusest (naine seksib mehega kaastundest, “heast südamest”, mees seksib naisega üksindusest, meeleheite leevendamiseks jne), kuid üldiselt tunneb subjekt end (*superego* survel) süüdi, kui ei suuda armastada (või ihaleda) objekti, mida ta naudib, või, vastupidi, nautida objekti, mida armastab (ihaleb). Ka Lavranil ei hakka armastus ja seksuaalsus (iha ja nauding) üksteist toetama. Nagu näha tema “ülespuhutud” kirjadedst Jessicale – ainsale juuditarile, keda ta (üldse esimest korda elus) suudleb – on seksuaalsus edasi lükatud ja esiplaanil “hinge janu” rahuldamine: “Just sellepärast, et sa valisid mu teiste seast välja seksile mõtlemata, armusin ma sinusse. (...) Õhtul enne su sünnipäeva kirjutasin oma vanematele. (...) Ma rääkisin, et meie sinuga oleme sõbrad, kes mõistavad Venuse jõudu, kuid et me austame ennast

ja teineteist liiga palju, et alluda selle jumalanna kapriisidele” (lk 21–22). Ja kui lugeda kirjeldusi Jessica “võludest”, siis ega seksuaalsuhtega viivitamine ju eriti imestama ei panegi, või kuidas? “Ega tal Jessica suhtes erilist külgetõmmet ei olnud. (...) Tema näonahk kestendas. (...) Kui neuu voodi kohale kummardus, selg Lavrani poole, nägi noormees läbi hallide pükste tema kuivetunud tuharaid. Neis ei olnud midagi erakordselt erootilist. Lavran ei tundnud mingit tungi eneses liigahtavat ...” (lk 16). Kuid tähtsaim on mõistagi see, et Jessica oli “äratanud temas huvi juutluse vastu”... Kui Karl Marx rääkis kaubafetišismi puhul, kuidas tavaline objekt omandab “aura” (st objektist hakkab läbi kumama kehatu, müstiline mõõde), siis Lavrani kui juudifetišisti jaoks omandab “aura” tavaline, täiesti keskpärane ameerika kolledžiplika, st tüdrukust hakkab kiirgama ajatut, müstilist tarkust (“... sina, kelle esiisad olid esimene rahvas, kes talletas oma tarkuse raamatuisesse, sinust näib kiirgavat teadmisi, mis on vanemad kui Piibel ja Talmud”). Kas on veelgi drastilisemaid näiteid *libidinaalse (nais)objekti lõhestumisest “tavaliseks” ja “ülevaks” objektiks*? Pilteril on küll. Psühhiaatriaiglas kohatud Klara puhul, kellega Lavran otsustab lõpuks suhted katkestada – kuna “Klara on lootusetu juhtum” – kurdab Lavran: “Ma olin õnnetu, et just selline naine oli mu teele juhtunud; pealegi oli ta läinud üsna paksuks, tal oli lõua all paks volt ja tema käsivarred olid nii jämedad nagu mõnel tüdrukul jalad. (...) Vaatasin

¹² Vt sellest: S. Ž i ž e k, *The Plague of Fantasies*, lk 43.

Klara nägu, tundsin jälle kurbusesööstu, et ebameeldivamad küljed temas ületavad seda, mis mulle tõeliselt meeldib. (...) Kui ta kortsutas kulme, nii et laubanhk liikus, adusin temas midagi, mis oli eksimatult juudilik; märkasin mingit geenidesse läinud võimet kannatusteks, mis on mind lummanud juutide juures. Suurem jagu sellest, mis Klara mulle rääkis, oli seosetu sõnamulin ...” (lk 138, 140). Klara on niisiis lõhestunud, kahetine: ta on n-õ tavaline, koguni vastumeelne naine (“tugevas ülekaalus, matsakas” jne), kuid temas on midagi, mis Lavranile “tõeliselt meeldib” – lacanlikult öeldes – “midagi enamat temas kui tema ise”... Mis siis ikkagi? Tegelikult ei midagi enamat kui “veerand osa” juudi verd, mida Lavran peaaegu mitte kunagi otseselt ei adu, mis ilmneb talle vaid teatud tingimustel, põgusatel fantasmaatilistel hetkedel (“Kui ta kortsutas kulme, nii et laubanhk liikus...” jne). Niisiis kui “klassikaline” fetišist naudib naise kehaosi (jalad, juuksed jne) või riideesemeid (kingad, aluspesu jne), st empiirilisi, combatavaid objekte, ükskõik kui spirituaalselt või aauraatilisel nad fetišistile ka ei mõjuks, siis Lavrani kui juudifetišisti ainsaks naudinguks ongi “lisanauding” (*plus-de-jouir*), st “juutlus” kui isiku empiirilistele, määratletavatele omadustele lisanduv fantasmaatiline mõõde – “vormitu”, tabamatu *lisaomadus*, mida ka antisemiitlikus ideoloogias on juutidele omistatud. Ükski rassistlik (antisemiitlik vms) vihkamine ei piirdu ju Teise (või teisesuse esindajate) “tegelike” omadustega (lärmakus, kasimatus, ahnus jne); viha teravik on suunatud teatava kummitusliku, põhimõtteliselt tabamatu

ja hävimatu dimensiooni vastu Teises; nii oli ka juutidega natslikul Saksamaal: mida rohkem neid reaalselt hävitati, seda õudsemaks ja ohtlikumaks kasvas kummitusliku “juutluse” vägi. Vägivalla radikaalseimaks sihiks – kui Jacques Lacanist lähtuda – ongi *faire exister l’Autre*: ohvri kannatustel on ontoloogilise tõestuse kaal; talumatu valu muudab combatavaks tema “eheda” eksistentsi, tema *reaalse substantsi* teisel pool imaginaarseid kummitusi, teisel pool “keele müüri” (sümboolseid fiktsioone), mille valukarjed ja -grimassid tühistavad... On huvitav, et ka Lavran suudab Klara “ehedat” juudilikust näha ja imetleda vaid tema kannatusi, kannatamisvõimet tajudes (või sellest fantaseerides?): “... märkasin mingit geenidesse läinud võimet kannatusteks, mis on mind lummanud juutide juures”.

Ei pea teadma ja mõistma Lacani valemite iha liikumise kohta (*S...S*), et märgata Lavrani justkui teatavat “skeemi” järgivat iha nihkumist ühelt ihaobjektilt teisele (Carol...Klara). Tolleks “skeemiks” ongi iha objekt-põhjus (objekt *a*) – ja kui eespool defineerisimegi seda veidi teise nurga alt, siis praegu tuleks täiendavalt lisada, et objekt *a* pole midagi muud kui subjekti ihalemisi (ja armumisi) reguleeriv fantaasiaraam või -stsenaarium. Mingist juhuslikust, igapäevasest (nais)objektist saab *iha*objekt siis, kui tal õnnestub asetuda etteantud kohale subjekti fantaasias, kui ta muutub fantaasiastsenaariumi osaks. Subjekti armumine on sel juhul automaatne, ta hakkab käituma marioneti-sarnaselt. Nii on Žižek sõnastanud ka Lacani “meesšovinistliku” õppetunni: “mees suudab naisega suhestuda üksnes siis, kui naine

siseneb tema fantaasiaraami". Üks näide filmist: "Võtkem Hitchcocki "Tagaaken": aken, millest James Stewart, ratastooli aheldatud invaliid, lakkamatult välja vaatab, on kahtlemata Fantaasiaaken – tema iha lummab see, mida ta aknast näeb. Ja õnnetu Grace Kelly probleem on selles, et abieluettepanekut tehes käitub ta tõkkena, aknast avanevat vaadet häiriva plekina, selle asemel et meest oma iluga kõita. Kuidas õnnestub tal lõpuks muutuda Stewarti iha vääriliseks? Sellega, et ta siseneb tema fantaasiaraami; minnes üle õue ja ilmudes "teisel pool", kus mees saab teda vaadata läbi akna."¹³ Kuidas õnnestub Klaral muutuda Lavrani iha vääriliseks? Kui ta siseneb Lavrani Fantaasiaaknasse, ilmudes "teisel pool", st Caroli kui puhastverd juuditari *Ersatz*'ina, asendusfiguurina: "... sellegipoolest meenutas miski tema juures üht naist, keda olin oma elus hiljuti väga tähtsaks pidanud ja kellest olin ilma jäänud. Too oli olnud juuditari. Ja vaadates seda naist siin, tundus mulle, et olen kadumaläinut uuesti kohanud, olin kohe kindel, et naine on vähemalt osalt juuditari"

(lk 134). Klara on Carolist "küll ainult kauge kaja" – siiski vaid "veerand osa" juuditari – ja lõpuks heidetaksegi ta Raamidest välja. Kõige paremini aga näitab Lavrani kinnistumist pigem Raamide kui (nais)objekti külge see, et ta hakkab kahtlema ka Caroli (ehtsas, sajaprotsendilises) juutluses, kui nende suhe ei toimi, kui Carol käitub tõrjuvalt ("aknast avanevat vaadet häiriva plekina"): "Ta oli vaadelnud Caroli figuuri, tema araablaslikult pruuni jumet ja semiitlikku näokuju, ja tal oli raske mõista, kuidas võivad see naine ja tema rahvas olla nii paljude araablaste vihaalused. Võib-olla naine valetab? Võib-olla polegi ta juut, vaid araablane, kelle suguseltsil on kasulikum esitleda end juutidena? Võib-olla on ta kurditar?" (lk 39).¹⁴ Pigem on Lavran niisiis valmis loobuma Carolist (st kahtlema Caroli sobilikkuses, tema juutluses) *kui loobuma fantasmist, Raamidest, Fantaasiaaknast*. Edasi tulekski uurida Lavrani fantaasiaraami tegelikku sisu, st fantasmaatilise juut-fetiši funktsioneerimist, mida Carolil kui lihast ja luust isikul toetada ei õnnestu.

¹³ S. Žižek, Ideoloogia ülev objekt, lk 195–196. Samast filmist on saanud näite naise kuju fetišeerimise kohta ka Laura Mulvey: "Lisa on pakkunud talle üksnes vähest seksuaalset huvi, kuni on püsinud publiku poolel. Niipea, kui naine ületab piiri tema toa ja vastasmaja vahel, sünnib nende suhe erootilises mõttes uuesti." – L. M u l v e y, Visuaalne nauding ja narratiivne kino. Tlk K. Kaer. *Ariadne Lõng* 2003, nr 1/2, lk 199.

¹⁴ Juba algusest peale on Caroli juudi päritolu olnud välispidiselt "tabamatu", "vormitu": "Vaadates naise pakse musti juukseid, sirget nina ja pruunikat nahka, oli ta arvanud, et naine võiks olla indiaani päritolu, üks kolleeg oli pidanud teda mustlaseks ja viimati oli Lavran mõelnud, et tegu võib olla ka kurdiga" (lk 27). Suur kiusatus on vahendada siin ka üks tõestisündinud "anekdootlik" lugu, mis juhtus Jüri Rosenfeldiga ühes Soome vaimuhaiglas: "Võõramaine päritolu pole tööd vaimuhaiglas tihti lihtsamaks teinud. Nii keeldus üks järjekordne deliiriumis patsient Rosenfeldiga vestlemast, öeldes: "Te näete välja nagu araablane, räägite soome keelt vene aktsendiga ja teil on saksa nimi." Rosenfeld otsustas pildi täielikuks teha ja lisas: "Ma olen lisaks veel juut ka." Patsiendil kulus toibumiseks oodatust kauem." Vt R. L a u r i s a a r, Pühhiaatrist bluusitaat üllitas sooloplaadi. *Eesti Päevaleht* 19.06.2004.

Erootiline Iisrael

Žižeki järgi on fantaasia stsenaarium, mis katab kinni mingi fundamentaalse võimatuse (või antagonismi) tühemiku, ta on seda tühikut (lõhet, vastuolu) varjav ekraan. Ühiskondlik-ideoloogilisel tasandil on (fantasmaatiline, kontseptuaalne) juudikuju funktsioneerinud kui sümptom, kui ühiskonna “mitteeksistentsi sümptom” (“ühiskonda ei ole olemas”), st “juut” on “punkt, milles immanentne ühiskondlik antagonism võtab positiivse vormi, purskudes ühiskonna pinnale – punkt, kus saab selgeks, et ühiskond “ei tööta”, tema masinavärk kriuksub”.¹⁵ Ühiskondlik-ideoloogilise fantaasia eesmärgiks ongi “konstrueerida nägemus, milles ühiskond oleks olemas, nii et seda ei lõhestaks mingi antagonistlik jagunemine ja osade vahelised suhted oleks orgaanilised, üksteist täiendavad. Selle kõige puhtam näide on muidugi korporatiivne nägemus, kus ühiskond on orgaaniline tervik, ühiskonnakeha, mille erinevad klassid on nagu erinevad äärmused ja aitavad igaüks omamoodi kaasa terviku tööle. Selline “korporatiivne ühiskonnakeha” ongi fundamentaalne ideoloogiline fantaasia”.¹⁶ Kuid mis siis, kui fantaasia on tegelikkuses saavutamatu, kui ühiskonda lõhestavad antagonistlikud võitlused ja katkestused? “Vastuseks on muidugi juut: üks võõrkeha, väljaspoolne element, mis tekitab siledas ühiskonnakoosrikkus. Lühidalt, “juut” on fetiš, mis ühtaegu eitab ja kehabast “ühiskonna” struk-

tuurset võimatust: justkui oleks see võimatust “juudi” kujus muutunud positiivseks, käegakatsutavaks – ja seepärast märgibki ta naudingut väljapurset sotsiaalsel väljal.”¹⁷ Ühiskonna tegelik antagonism on niisiis fantaseeritud (tihendatud, nihutatud) vastuoluks, kus “ühel pool on sile sotsiaalne tekstuur, ühiskondlik korpus, teisel pool aga juut kui seda murendav korruptiivne jõud”. Lühidalt, fantasmaatiline “juut” on vastuseks ühiskonna “mitteeksistentsile” – kui ta likvideerida, oleks kõik okei. Üks küsimus, millel Žižek ei peatu, kuid mis meil siin – Pilteri romaani lugedes – esile kerkib, on aga järgmine: mis siis, kui “juut” ei ole mitte ainult fetiš, mis “ühtaegu eitab ja kehabast “ühiskonna” struktuurset võimatust”, vaid ka fetiš, mis ühtaegu jaatab ja kehabast “ühiskonna” struktuurset võimalikkust (justkui oleks see võimalikkus “juudi” kujus muutunud positiivseks, käegakatsutavaks)? Kui “klassikaline” fetiš on alati kahetine “kompromissmoodustis” ja kätkeb endas nii kastratsiooni kinnitust kui ka eitust (fetišistid mitte ainult ei austa fetišit, vaid ka kohtlevad seda sageli viisil, mis meenutab kastratsioonireerimist – kõik nood jalgade kängitsemised, kiharate lõikamised jms), siis peaks ka juut-fetiš funktsioneerima kahetiselt: *ta ei ole vastuseks mitte ainult (“ühiskondlikele”) võimatustele ja ilmaolekutele, vaid ka võimalikkustele ja soovtäitumustele*; ta ei tekita mitte ainult kahtlusi ja viha, vaid ka iha ja lootusrikkust jne.

Kuid liigume siit fantaasia fundamen-

¹⁵ S. Ž i ž e k, Ideoloogia ülev objekt, lk 95.

¹⁶ Sealsamas, lk 205–206.

¹⁷ Sealsamas.

taalsele tasandile: nimelt, see, mis kehtib ühiskonna puhul (“ühiskonda ei ole olemas”), kehtib ka seksuaalsuhte puhul (“seksuaalsuhet ei ole olemas”), st nii nagu pole olemas täiuslikku, täiesti “harmoonilist” ühiskonda (seda läbistavad alati antagonistid, lõhed), pole olemas ka *univeraalset* vormelit või maatriksit, mis tagaks täiusliku, täiesti “harmoonilise” seksuaalsuhte partneriga – just tolle “naturaalse” kooskõla puudumise ületamiseks, kompenseerimiseks tulebki igal indiviidil leiutada oma fantaasiastsenaarium, oma “privaatne” vormel seksuaalsuhte jaoks.

Eriti aktuaalne on see muidugi n-ö “modernses refleksiivses ühiskonnas” (*modern reflexive society*), kus mitte ainult seksuaalsus, vaid *kogu elu, elamine ise* on kaotanud oma tautoloogilise (eneseküllase, ennastrahuldava) tähenduse ja inimesed on minetanud “kalduvuse” lihtsalt, spontaanselt “ära elada” (elul peab olema motivatsioon, “filosoofiline” mõte jne).¹⁸ Siin võiks mõelda kas või kõigi nende vohavate “vidinate” (piitsad, kuulid, rõngad jms) peale, mis mitte ei virguta “ürgset” suguiha, vaid pigem tähistavad ekstsessi, üleastumist, liialdust, sisaldades teatavat “lisa(naudingut)”, mis ei klapi kokku lihtsa ja “loomuliku” seksuaalsusega. Kuid “lisa(naudingut)” tootvaid objekte – st objekte, mis on “kunstlikud”, mis ei kuulu “naturaalsete” objektide registrisse – ei leidu mitte ainult seksi- või pornotööstuses, vaid ka “sublimatsiooni” ja ideede

sfääris, kõrgkultuuris (kirjanduses, religioonis, filosoofias jne). Nagu järgmisest tsitaadist näha, ei suuda ka Lavran ihaleda (ja armastada) lihtsalt ja “loomulikult”; ta vajab selleks vaimseid, ideelisi, kontseptuaalseid “vidinaid”: “Mõistmiskiiruse ja -teravuse poolest pole keegi mu tuttavate hulgas ületanud juuditar Carolit, kes ammu juba enne mu armuhullusest ajendatud tegusid ... adus, kui tihedalt on mu erootilised elamused ja kujutelmad seotud minu kirjanduslike, filosoofiliste ja usuliste ideedega ja kuidas üks teisele alati kaasa aitab” (lk 194). Kirjandus, filosoofia ja religioon ongi tema “piitsad, kuulid, rõngad”. Ja kas ei tuleks siin romaani ühe “moraalina” sõnastada hoiatust (käsu vormis): sina ei pea mitte segama (segamini) erootikat ja kirjandust, erootikat ja religiooni, erootikat ja filosoofiat. Käsust üleastujaid tabab tõenäoliselt armuhullus, nad võivad vigastada oma riista jne (Carol mõistis seda ja põgenes paaniliselt).

Nagu iga fantaasia, on ka Lavrani (juudi)fantaasia lõppkokkuvõttes *seksuaalsuhte fantaasia*, seksuaalsuhte lavastus (vormel “seksuaalsuhet ei ole olemas” ei kehti tema puhul ju mitte ainult kujundlikult, vaid ka sõna-sõnalt: tal pole seksuaalsuhteid naistega); see on fantaasiastsenaarium, mille eesmärgiks on konstrueerida nägemus (harmoonilise) seksuaalsuhte olemasolust, kuid mitte ainult – ka (harmoonilise) ühiskonna olemasolust. Romaani kokkuvõtlikus lõpuosas pihib Lavran:

¹⁸ Näiteks Jaan Kaplinski on oma isale kirjutanud: “Otsisid selgust, otsisid oma elule ja tegevusele filosoofilist põhjendust. Ma usun, et selles oleme sarnased: me kõik otsime oma filosoofiat, püüame seda leida ja isegi luua nagu mina ja Lauris.” – J. K a p l i n s k i, Isale. Tallinn, 2003, lk 311.

“Ma ei leidnud mingit mõistmist organi-
seerunud usklike või muidu sionistlike
juutide juures (ja kas üldse mõnelt juudilt?
vaikides mõnelt ehk siiski), kui ma neile
seletasin, kui väga ma soovin juudiks saada,
sest ma ei suutnud neile kuidagi selgeks
teha oma igatsust minna Iisraeli, Iisraeli
kui ühiskonna järele, kus minu kujutelma
järgi oleksin ma kiiresti saanud paari hei-
ta, kus õnnelik paariheitmise pidi olema
kõigile eranditult osakslangev elu keskne
riitus ... selle julge ja elurõõmsa lihalik-
kuse tõttu, mida Carol oma ameerikalik-
kuses, manhattanlikkuses oli mulle sisen-
danud, kujutlesin ma kogu töötatud maad
sõbralikul rahuldusüminaal ühinevate pruu-
niliikmeliste ihude kogukonnana” (lk
194–195). Iisrael kui seks, paariheitmise...
Iisrael kui “harmoonia”... Iisrael kui
jouissance... Iisrael kui “ülev” koht, kus

seksuaalsuhe (ja ühiskond) ON olemas.
Sel taustal on mõistetavad ka Lavrani tun-
ded Caroli suhtes, täpsemalt, tema tunnete
Reaalne (objekt *a*): “hoida käte vahel tema
sitket, aga ometi nii õblukest ja õrna keha
ja lõpuks nagu töötatud maale jõudes ka
ehk tutvuda tema idamaise ihu saladuste-
ga” (lk 196).

Juudi traditsioonis (vähemalt Žižeki
andmetel) on Lilith naine, kellega mehed
armatsevad öösel üksi masturbeerides; ta
on see, keda Lacan nimetab “Naiseks” (*La
Femme*).¹⁹ Nii on naisus (*femininity*) juba
algusest peale lõhestunud Evaks ja
Lilithiks, st “tavaliseks” hüsteeriliseks
subjektiks ja fantasmaatiliseks viirastuseks,
keda *ei ole* olemas (*la Femme n'existe
pas*). Lavrani subliimne Iisrael on nagu
Lilith, tegelik, antagonismidest lõhestatud
Iisrael on nagu Eva.

¹⁹ S. Ž i ž e k, The Iraqi MacGuffin, <http://www.lacan.com/iraq1.htm>

JAN KAUS

ÜKS HÄÄL

1.
“Mu vaim mässab tardumuse vastu,” ütles kunagi Sherlock Holmes doktor Watsonile. Oma kontekstist väljakistuna sobiks see lause nii mõnegi kaasaegse loovisiku kreedoks. Mis on siis see, mis määrab tänapäeva Lääne ühiskonnas prevaleeriva meeleseisundi, mida saaks kutsuda “tardumuseks”? Eks ikka massikultuuri pealetung, vaimne nivelleerumine, globaliseerumine, kõik see, mille eest hoiatas juba Ortega y Gasset, viidates massiinimesele kui ühiskonna osakesele, kes võtab kõike ühiskonnas eesleiduvat kui endastmõistetavust.

Kõrgkultuurilises tegevuses peaski siis alati sisalduma mäss masside mässu, mäss enesestmõistetavuse vastu. Kui vaadata tänapäeva eesti kirjandust ja kirjandusel, siis sotsiaalselt teravdatud ja otsest verbaalset võitlust vaimse “tardumusega” leiab siit ohtralt: luulest mainitagu vaid Jürgen Roostet, Elo Viidingut, Kivisildnikku. Mõnes mõttes kajastavad nad luule kaudu neid ühiskondlikke pingeid, millele on tähelepanu juhtinud suur osa viimaste kümnendite läänemaailma ühiskonnateooria.

Täpsemalt: ühiskonda nähakse viimaste aastakümnete mõtteloos kui komplitse-

ritud ja tasapindset vaimset võrgustikku, mis sõltuvalt aegruumilisest kontekstist annab igale üksikule indiviidile tema vaimse pagasi: keele, kombed ja identiteedi, mida indiviid “minaks” saab pidada. Selline “mina” pole seega “mina” loodud, teda pole ehitatud mitte “mina”, vaid pigem “mina” ümbritsev kontekst. Jacques Lacan on sellist nägemust püüdnud avada psühhoanalüütilises võtmes; tema üks kuulsamaid mõttekäike väidab, et keel toimib sarnaselt mitteteadvusega. Või nagu ütleb Slavoj Žižek: “Subjekt peab vabalt valima kogukonna, millesse ta juba kuulub oma valikust olenemata – ta peab valima selle, mis on talle juba antud.”¹ Keelt õppides ei omandata ainult grammatikat, vaid ka tähendusi ja varjatud tähendusi, ettekujutusi, uskumusi, veendumusi, teadmist (ka teadmist selle kohta, mida nimetada teadmiseks ja mida mitte). Iga indiviid muutub piitsaks keele käes, eksimus sünnib sellest, kui indiviid arvab, et just tema on käsi, mis keele piitsa hoiab. Muidugi ei maksa siin keelt üledemoniseerida. Esiteks on keeles, täpsemalt – igas keelekasutuses ka psühholoogiline aspekt ja seda aspekti püüabki süvendada iga sügavam keelekasutus, näiteks luuletamine (tõsi, ka inimese psühholoogia on suures

¹ S. Ž i ž e k, Ideoloogia ülev objekt. Tlk H. Krull. Tallinn, 2003, lk 255.

osas tema konteksti saadus). Teiseks aga on keel osa sümboolsest registrist, mis aitab igal, aga eriti just oma konteksti endastmõistetavana tajuval ehk siis oma konteksti mittemõtestaval indiviidil unustada, et... *midagi* on veel.

2.

Sellise arusaama järgi on ka mässus vaimse tardumuse vastu suur annus omandatust, võõrast; *midagi*, mis ei kuulu mässajale endale, vaid tema kontekstile. Mässavate luuletajate puhul siis näiteks "kultuuriloole". Elo Viidingu ja Kivisildniku mäss on muidugi erinev, kuid neid ühendab just soov olla sõltumatu, soov raputada endalt sümboolne asetatus, olla sümboolsel väljal võimalikult liikuv. Lihtsustatult: nii Viidingu kui ka Kivisildniku loomet ja isiksust saab käsitada modernistlikuna.²

Tiit Hennoste kirjutab seni viimases luuleaasta ülevaates, et sisult on Elo Viidingu luule "lausa klassikaline modernism".³ (Muide, ülevaate pealkiri on võetud Elo Viidingu mullusest kogust "Teatud erandid".) Oma täpse sedastusega viitab Hennoste tsitaat laiemapinnaselisele tõsiasjale, mille kohaselt soov olla vaba sümboolsuse mõjust on tegelikult tänapäe-

val sümboolse mõju koostisosas, mäss enestmõistetavuse vastu on praeguses vaimses õhkkonnas enestmõistetav. Mäss pole mitte ainult ega niivõrd indiviidi tahteakt, kuivõrd konteksti sisse kodeeritud käitumisviis. Olla oma konteksti, oma ühiskonna, oma kultuuri suhtes kriitiline kujutab seega kindla sümboolse "pagasiga" akti. Valgustuse, romantismi ja modernismi ideed inimindiviidist püsivad just seetõttu nii jõulised, et nüüdseks lõimivad nad ühiskonda ka kõige raskemini sobituvaid subjekte. Seeläbi kujutab nn "kivisildniklik" "skandaal" kultuurilise tegevuse etteantud tegevusliini, ähmastele ootustele vastamist. Umbes nagu loomaia külastaja ootab, et tiiger mõirataks. Ja tiiger mõiratab. Igasuguses skandaalis kultuuritegevusena (skandaalis marinettlikus võtmes) on olemuslikult rohkem soovi leida rünnatavaga kontakti, mitte iha põletada kõiki sildu. Kivisildniku "skandaalse" luule puhul on seda täheldanud Berk Vaher: "Ja ikkagi on Kivisildnik luuletajana mõne nägu, kellega ta kuluarides kiskleb, näiteks Elo Viidingu nägu: ta põlgab seda kultuuri, aga samas on sõltuvuses imetlusest, mida too kultuur sellesinase põlguse suhtes peab üles näitama."⁴ Sest "mässav

² Tõsi, sõna "modernistlik" sisaldab endas ohtralt eritähendusi. Näiteks kui võrrelda futurismi ja ekspressionismi, siis on neil liikumistel nii ühisjooni kui ka sügavaid erinevusi. Kui ühendavateks joonteks on näiteks visionäärsus ja utopism, siis futuristlik masina- ja linnaülistus erineb ekspressionismis kohalolevast urbanistliku keskkonna rusuvast mõjust vabale vaimule. Või nagu on väljendunud Tiit Hennoste, futuristlik kirjanik on tööline, ekspressionistlik kirjanik prohvet. Muidugi, tuleb kohe teha vahet ka vene ja itaalia futurismil, eelõeldu pädeb eelkõige viimase kohta, vene futurism ei hülga looduslikku keskkonda. Ekspressionismi ja futurismi ühis- ja erijoontest vt lähemalt: T. H e n n o s t e, Hüpped modernismi poole: Eesti 20. sajandi kirjandusest Euroopa modernismi taustal. 7. loeng. *Vikerkaar* 1994, nr 5, lk 63–68.

³ T. H e n n o s t e, Kõiki huvitab kõik. See on ajastu programm. *Looming* 2004, nr 3, lk 407.

⁴ B. V a h e r, Kivisildnik – oivik ja kourik. *Looming* 2004, nr 6, lk 933.

jad”, “avangard” on tänapäeva kultuuripildi loomulik koostisosa, nende olemasolu muudab kultuuri “elavamaks”, “tervemaks”. Tänapäeval pole “mässu” eesmärk enamasti midagi murda ega muuta, vaid olla kuuldav ja kuuluv, lõimitav, olla koostisosa, olla “mina” “minade” hulgas. Berk Vaher mängib siin tegelikult katelt sõimava paja osa, mäletatavasti ründas ta kunagi vihaselt *Loomingut* ja *Vikerkaart* kui kivistunud kultuuriteadvuse institutsionaalseid versteposte. Nüüdseks on Vaher mõlema väljaande truu autor, kuigi ei *Looming* ega *Vikerkaar* pole muutunud “avangardsemaks”.

Niisiis, kui Anneli Mihkelev kirjutab Viidingu puhul: “Institutsioonid ja nende võim saab rünnatud nii otse, nagu kunagi ehk ründas Majakovski väikekodanlikku elulaadi ja võltsi elu...”⁵, siis kõlab see väga tavalvalt, lausa turvaliselt: Vaba Isiksus ründamas “võltsi elu” – kõik toimib. Niisugust suhestumist, kus luuletaja kujutab üha selgemalt kaasaegse ühiskonna sotsiaalset südametunnistust, julgeksin seega pidada kultuurilise mitteteadvuse väljundiks ja tagajärjeks, aina korduvaks tagasitulekuks, moodsa vaimse käitumise tavapäraseks, kuigi ikka ja jälle vajalikuks koostisosaks.

3.

Küsimus on aga selles, et Elo Viidingu luulekogu “Teatud erandid” puhul pole lugu nii lihtne. Mullle tundub, et ei Mihkelev ega Hennoste taha/oska/suuda

rääkida kõike. Hennoste tunnistab seda ka ise: “Ent Viidingu jõud on just neis tõekuulutustes. Muud tüüpi tekstid kipuvad literatuurseks. Kui välja arvata lõpuluuletus isast ja ilmast, mille äärmist traagikat täis passaaže analüüsida ei tahaks. Mõjuv.”⁶ Hennoste viitab Viidingu luuletusele, mis kannab pealkirja “Ühele häälele”. Anneli Mihkelev kirjutab, et seegi tekst “...vaatleb ... sotsiaalset käitumist”. Väga leebelt ja kähku öeldud! Väidan, et pigem püüab Viiding just selles luuletuses igasugusest sotsiaalsest käitumisest vabaneda ja suunata kogu oma energia sümboolset korda ähvardavasse musta auku, Reaalsesse.

Siin oleks vajalik väike kõrvalpeõige. Maurice Blanchot on vaielnud Theodor Adorno seisukohaga, nagu oleks pärast Auschwitzi luuletamine muutunud võimatuks. Ei, vastab Blanchot, Auschwitzi järel ja valguses (ei, pimeduses) selgineb kirjanduse olemusliku võimalikkuse tingimus. Auschwitz muutub siin kõige selle sümbooliks, mida ei saa sümboolsesse korda integreerida. See on nagu surm, kui eeldada, et surma pole võimalik kogeda. See kujutab endast kõike koletut, mille ilmne mine mõjub alati ootamatuna, uimastavana. See on rebend, haav, auk indiviidi sümboolses võrkküiges. Selliseid kogemusi on kogunud enamik inimesi, neid nimetatakse “piiripealseteks kogemusteks”.

Seega võib ja saab kirjanduses alati avaneda sügava paradoksi võimalus: selles peituv soov tabada keele kättesaamatut keset, tahe panna sõnadesse seda, mida pole võimalik sõnadesse panna, tahe üle-

⁵ A. Mihkelev, Löö puruks kosmos, myyr ja tuum ja mängi kõiki mänge! *Sirp* 18.06.2004.

⁶ T. Hennoste, Kõiki huvitab kõik. See on ajastu programm, lk 407.

tada piiri, astuda sinna, kuhu sõnade peh-
mendav toime ei ulatu. Kuidas kirjeldada
sadade paljaste kehade agooniat hallide
betoonseinte vahel, nii et tekiks kaudnegi
arusaamine, mida kirjeldatav tegelikult
endast kujutab? Kuidas portreeterida ini-
mese suremist? Kabuhirmu? Iga püüd
kirjeldada kabuhirmu on ka tahtmatult
katse seda sümboliseerida, mõtestada ja
seeläbi ohutumaks muuta. Kuid kui kir-
jandus seda teha ei püüaks, kaotaks ta ehk
oma sügavama olemuse. Niisiis, kui kir-
janik keskendub sellele, mida ta ei või
öelda, läheneb ta ohtlikul viisil selliste
asjadele, mida ei saa eksisteerida ja mida
sümboolses registris ei eksisteerigi (või
siis eksisteerivad nad millegi muuna, süm-
boliseerituna, ohutuks muudetuna: “män-
guna”, “seiklusena”, TV-*show*’na jne).
Blanchot’lt laenates võib seega öelda, et
kirjanduse olemus avaneb ehk sügavaimalt
hetkel, mil kirjanik kohtub *musta ööga*.

Luule on vahest kõige sobivam keele-
kasutamise vorm Reaalse, musta öö jäli-
tamiseks. Seega kujutab Elo Viidingu
“Ühele häälele” endast midagi erinevat,
midagi piiripealset; midagi, mis mõjub
sõna otseses mõttes jubedalt, seetõttu ehk
ei jätkugi selle mõju kirjeldamiseks liht-
samaid sümboleid – sõnu.

Toetun siianiräägitu kokkuvõtteks
Slavoj Žižekile, kes kirjutab oma “Ideo-
loogia ülevas objektis” järgmist: “Asjata
püüame ideoloogilisest unest välja murda,
“avades silmad ja püüdes näha reaalsust,
nii nagu ta on”, ideoloogilisi prille kõrva-
le heites: kui meist on saanud sellise post-
ideoloogilise, kaine ja objektiivse pilguga

subjektid, kes on nn ideoloogilistest eel-
arvamustest vabad ja näevad tõsiasju nii,
nagu need on, jääme ometigi “oma ideo-
loogilise unenäo teadvuseks”. Ainuke
võimalus murda ideoloogilise unenäo või-
mu on seista silmitsi oma iha-Reaalsega,
mis endast selles unenäos märku annab.”⁷
Väidan, et “Ühele häälele” erakordsus
seisnebki selles, et tekst kujutab endast
Žižeki kirjeldatud silmitsiseismise püüet.
Pilgu kinnitamist omaenda musta öö hai-
gutavasse kurku.

4.

Võimalik, et luuletuses “Ühele häälele”
kohtub Elo Viiding oma iha-Reaalsega,
saab ta kätte. See on pretsedenditult jul-
ge, lausa meeletu katse paisata põrmu
kõik võimalikud sümboolsed suhted, seo-
sed, konnotatsioonid ja assotsiatsioonid,
mille ümbermängimine moodustab Vi-
dingu teiste tekstide objekti ja koe. Minu
jaoks kehastab “Ühele häälele” teksti, mis
on viinud taluvuse piirideni keelelise väl-
jenduse ja selleläbi mõistmise, mõtestami-
se, mõtlemise.

Anneli Mihkelev kirjutab oma eespool
viidatud artiklis, et “Elo Viidingu vägi
peitub ennekõike kindlasti ta jõulises ene-
seväljenduses ning selles, et ta paistab
olevat vaba ahistavast soolisest traditsioo-
nist ja eelarvamusest, ta ei püüa olla iga
hinna eest naine, nagu naisi heade tavade
järgi ette kujutatakse”. Selles lauses on
midagi, millega ei saa nõustuda. Tundub,
et Mihkelev ei kirjuta siin mitte Viidingu
luulest, vaid ettekujutusest, kuidas Viidin-
gu luule lugeja vaimule mõjuma peaks.

⁷ S. Ž i ž e k, Ideoloogia ülev objekt, lk 94.

Mihkelev tsementeerib ettekujutust Viidingust kui "vabaduse häälest": "Just kontroll teise inimese üle on see, mis väga teravalt näib luuletajat puudutavat, olgu see siis kriitikute kontroll luuletajate üle, kõikvõimalikud teooriad, mida kirjanduse üle kontrolli saavutamiseks rakendatakse või siis poliitikute kontroll rahva üle." Püüdlus sõltumatusel on kindlasti Viidingu luules olemas. Kuid püüdlus ei tee veel vabaks, see pole piisav. Arvan vastupidiselt, et Viidingu luule pole mitte vabaduse, vaid igasuguse vabaduse puudumise luule. Mille vastu mässab Viidingu vaim? Selle vastu, et ta pole vaba. Et tema sümboolne vangistus pole võrreldav ühegi tema lugeja omaga ja iga tema katse mässu tõsta tsementeerib tema sümboolset kohta, ahendab tema liikumisruumi ning osa temast on sellega rahul (luuletuses "Ühele häälele" määratleb Viiding ennast "Sinu Tütrena"). Seega on Viidingu luule sügavalt, sügavalt paradoksaalne: iga luuletus on karje (lõik kõnealuselt tekstist: "ah et luule on midagi muud / kui röögatus / ühele häälele...") ja iga karje võetakse vastu endastmõistetava kultuurilis-poliitilise aktina ja see mõjub asjaosalistele mingilgi määral asjade loomuliku käiguna. Siiski tundub, et mingi institutsiooni ründamine on Viidingu puhul alati lihtsalt konteksti sobituv kanal ja kõige keskmis keeb nimetu, tsentrifugaalne, väljakannatamatu, laavana pulbitsev raev. Paremini kui ükski kirjapandud rida kinnitab seda väidet Elo Viidingu häälest esinemiste ajal. See häälest on aastate jooksul muutunud, varem aimatavad tonaalsused süvenenud. Häälest võiks iseloomustada kui hüsteerilist, kuid kui kuulaja suudab ennast koguda ja

jääda kuulutama, näeb ta, et see pole hüsteeria, vaid kammisetud raev, millele hääletoon ainult pisut alla vannub, see on helikiireks pressitud plahvatuslik jõud, mida esitaja justkui hirmsa pingutusega lauseteks ja sõnadeks hakib. Selles häälest on üha võimsamalt tajuda "röögatus ühele häälele". Viidingu luulelugemist saab kindlasti nimetada teatraalseks, kuid samal määral kui teatrailsus teenib siin eneseväljendust, muutub see ka eneseväljendust kontrolli all, kallastes, talutavuse Prokrustese sängis hoidvaks jõuks. Mõneti meenutab see kummalisel kombel Frank Herberti romaanis "Düün" kasutatavat müstilist Häälest, teatud kombineeritud väljaõpet, mis "võimaldab suunata teisi vaid valitud hääletooni ja -varjunditega".

On väheusutav, et ka Elo Viiding tahaks põletada kõiki sildu. Kuid ta ei saa eitada jõudu temas, mis vähemalt seda proovib. Just luuletuses "Ühele häälele" ujub kõnealus raev keele pinnale, Häälest tardub kirjatähedesse. Ning ma ei pea siin eelkõige silmas ridu nagu:

*Ma ei vaata enam kellelegi alt üles, sinu
sõprade poole,
sõprade lambiparandajate ja kirjanike,
või kes nad olidki,*

(...)

*silmakirjalikud ja salakavalad, imeliku
silmaaatega inimesed,
kes etendasid prohveteid, ettekuulutasid
ja manasid,
kes aitasid sind, andes sulle piiritust ja
veega täidetud purgi,
et sa oma käed sellesse pistaksid,
et sa nende sauna oma verega austaksid...*
(Teatud erandid, lk 70).

Tundub esmapilgul, et tegu on pelga solvangute reaga, verbaalse kättemaksuga. Kuid võib-olla on see siin ainult osaliselt tsiteeritud lõik mõeldud pigem sissejuhatuseks millessegi palju olulisemasse? Et lükata eest kõik pere- ja ühiskondlikud seosed. Et vaadata takistamatult öösse.

5.

“Ühele häälele” esimene sõna on “isa” – see on väga oluline. Luuletuse käigus peab ka kõige tõrkavam eesti lugeja võtma omaks tõsiasja, et “isa” all ei peeta silmas mõnd üldist printsiipi, vaid üht konkreetset inimest, Juhan Viidingut. “Sinu Tütar” ütleb tema kohta “Härä See”.

On tähelepanuväärne, millise sümbolistaatuse on Juhan Viiding saanud, kuidas reaalse inimese on katnud “legend”. Ka temast on tehtud tardumuse vastu mässaja. Mitte et see oleks tingimata vale. Pigem on märkimisväärne, kuidas tema enesetapp, mis läbib punase joonena ka kõnealus teksti, on saanud tema sümboli osaks, täpsemalt, selle sümboli sümboliks: enesetapp massikultuuri pealetungi pärast, enesetapp vaimse nivelleerumise tõttu, enesetapp vaimse vabaduse nimel. See enesetapp kuulub ühiskonnale. Muidugi võis sellise drastilise teo esmapõhjuseks ollagi rahulolematuse ühiskonnaga. Kuid olulisem on vahest see, et niisugusena on too tegu sümboolselt lugematuid kordi tähendusrikkam kui näiteks enesetapp isiklike probleemide tõttu. Viimane Vabaduse Laulikule nagu hästi ei sobikski. Hiljuti tsementeeris Juhan Viidingut kui

sümbolit Mihkel Mutte oma essees “Juhan Viiding – Eesti Hamlet”: “Näis, nagu aimanuks Juhan Viiding ette, et kuigi bürokraatia ja matslikkus, mis tulemas, on küll omad, see tähendab eesti, mitte vene omad, aga need on siiski bürokraatia ja matslikkus.” Ja Mutte resümeerib: “Eesti Hamlet Juhan Viiding on meie uuema aja mittekokkumängimise võrdkuju.”⁸ Niisiis annab Mutte mõista, et Viidingu enesetapp oli sotsiaalne seisukohavõtt. Kordan, ma ei soovi sellist varianti eitada, kuid lugedes Mutte esseed, tuli meelde lõik Milan Kundera “Olemise talumatust kerguselt”: “Mis on jäänud järele Franzist?”

Hauakiri: Pärast pikka ekslemist koju tulek.

Ja nõnda edasi ja nõnda edasi. Enne kui meid unustatakse, muudetakse meid kitsiks. Kits on ümberistumisjaam olemise ja unustamise vahel.⁹

Luuletuses “Ühele häälele” on tajutav “Härä See” kui Sümboli ja “Härä See” kui reaalse isa vastastõmme:

(on see tõsi vä

on see tõsi et sa oled saanud Suure Müüdi osaks

et sa oled nüüdsest

Jumalaga vahekorda astunud

nagu kohtunik Schreiber)

(lk 73).

Kõnealus vastuolu emotsionaalne tasand ilmneb armastuse ja põlguse segunemises. Elo Viiding paljastab siin midagi, mis iseenesest ei vajakski ju mingit ülekor-

⁸ M. Mutte, Juhan Viiding – Eesti Hamlet. *Sirp* 28.05.2004.

⁹ M. Kundera, Olemise talumatu kergus. Tlk L. Metsar. Tallinn, 1992, lk 167.

damist: et modernistlik Sümbol oli temale reaalne isa, lähedane inimene. Teisalt: et Sümboli tütreks olemine muudab ta Sümboli Tütreks, ehk samuti Sümboliks. Mälestus reaalsest isast tekitab igatsust, Sümbol põlgust, raevu. Nii jõuetust kui jõudu:

oo sümboolne kord!

*kui palju tõlgendamisvõimalusi pakud
ja kui vähe tegelikke tähendusi:*

*mind, enesetapja
armastatud tütrat
sunniti sulle andestama
(lk 74–75).*

6.

Veel kord Žižek: “Lacani Reaalse paradoks on seega selles, et kuigi teda pole olemas (selles mõttes, et ta ei toimu, ei “eksisteeri reaalselt”), on tal terve rida omadusi – ta loob teatava struktuuralse põhjuslikkuse ja võib subjektide sümboolses reaalsuses tekitada rea tagajärgi.”¹⁰

Just, “Ühele häälele” pöörab Sümboli ümber, Hamletist saab Yoricku kolp, minajatustaja isast saab paradoksaalne Reaalne; tühik, mis ei vasta, mis on jätnud ainult jälje – Sümboli enesetapu, kuid mis samas siiani tekitab ohtralt tagajärgi, mitte ainult seetõttu, et ta asub keset Sümbolit, keset Hamletit. Selle üks tagajärgi on ka minajatustaja ise, selle tagajärg on see, et “ema istus teises toas, käed süles, ja tal

polnud enam nägu...”

“Ühele häälele” alguses on read:

Ainus lause, mida ma mäletan, nii:

*vastasmaja katuse äärelle on tuvid teinud
pesa*

(lk 67).

Sellele sekundeerib luuletuse lõpp:

*See on kõik, mida mul on sinule öelda;
neid tuvisid ei ole enam. Neid tuvisid ei
ole*

*olnudki. See oli ainus vale,
minu, kirjas,
isa
(lk 81).*

Nii et kogu “täenduslikkuse”, kauni mälestuse, kollektiivse mälu muuseumis aukohal seisva portree keskel haigutab korraga tühik, tühjus, olematus; selle ajendiks aga on keeldumine lisada midagi Sümboli “täenduslikkusse”.

Niisiis pole tütrele oma isale midagi öelda, ometi ütleb ta seda nii pikalt, “Ühele häälele” meenutab pigem poemi kui lihtsat luuletust. Miks?

7.

Luuletuse ehk kõige tähenduslikum koht kõlab nii:

*aga mitte kunagi ei tulnud
mulle kaasa tunda*

¹⁰ S. Ž i ž e k, Ideoloogia ülev objekt, lk 251.

*mitte kunagi ei tulnud
minu leina tunnustada
mitte iial ei tulnud mu valu*

must must must

tõeks tähendada
(lk 71).

Rida “must must must” on võimalik mõista kaheti. Esiteks sõna “mina” seest ütleva käände lühivormina. Paraku tunnub mulle, et Elo Viiding püüab siin kirjeldada kirjeldamatut, markeerida sedasama “katkendlikku röögatust ühele häälele”. “Must” ei tähenda siin värvust, vaid ööd. Ning mitte sumedat suveööd, vaid midagi sisemist, sisemuse põhjast paiskuvat, ainulist. Viidingu voogavat ja otsekohest mana katkestav “must must must” järgneb sõnale “valu”. Nagu oleks sõna “valu” kirjapanek tekitanud füüsilist valu, tekitanud katkestuse tsunamina voogavas mõtlemises ja kirjutamises. Oluline on, et see katkestus on ka kirja pandud, talletatud, paberile tardunud. Siin näeb lugeja, kuidas on pandud kirja kirjeldamatu hetk, kus autor kohtub oma musta ööga, mil teda läbibistab Realse vari. Seal, kus kultuuriavalikkus näeb Hamleti enesetapas võimsat märki, näeb Viiding enda isikliku elu, omaenda sümbolise korra kokkuvõtmist. See vastuolu on lepitamatu, kuid rida “must must must” viitab pigem päästmatult ja ligipääsematult isiklikule, mis paradoksaalsel kombel ühendab Viidingu kõikide tema potentsiaalsete ja tegelike

lugejatega: ühel hetkel võib iga indiviidi hoolikalt ülesehitatud elukorraldus ainsa silmapilguga laguneda. Erinevad ainult selle kohutava piiripealse elamuse põhjused.

See teeb paradoksaalsel kombel mitte ainult talutavaks, vaid lausa loomulikuks “Ühele häälele” ridadest paiskuvat viha, solvangud, enesehaletsuse. Nii sügavalt aus tekst tekitab hämmingut: “Sinu Tütar” tunnistab avalikult tühikut, auku endas; tõsiasja, et sümbolne võrkiik on tegelikult ammu ribadeks ja pihustunud luupainajaliku kaotuse järellainetuses. Seda tühikut ei kata empaatiaga ega ka tõrjumisega. Empaatiat ega tõrjumine ei kata tõsiasja, et tema isiklikuks omandiks peetud isa mälestus tuhmub ja tuhmub ning seda asendab avalik Hamlet, “mittekokkumängimise võrdkuju”, kes ei kuulu enam palavalt armastatud tütrele, vaid avalikkusele, ühiskonnale. Ning Hamleti väiksest tütrest saab traagiline “Sinu Tütar”.

Niisiis kujutab “Ühele häälele” endast verbaalset kaitselahingut. Kõnealuse teksti mõju on unikaalne (viimane sõna mõjub paraku siinses kontekstis kohatult), sest siin püütakse lõigata katki kõik sotsiaalsed ja semiootilised seosed, isegi seosed iseendaga. Elo Viidingu tekst muutub üürikeseks hetkeks Meduusa näoks. Sest tekstist, sõnadest on näha, et Viiding on Meduusa nägu näinud, ta on näinud, et see ei ole midagi muud kui must must must auk. Ning nägijal on kummalisel kombel läinud isegi hästi: ainult osa temast on tardunud kiviks.

BORIS GROYS

LENIN JA LINCOLN – MOODSA SURMA KUJUNDID

Lenini mausoleumi rajamine Moskvasse sünnitas omal ajal palju vaidlusi. Enamik vanema põlve bolševikke nägi selles projektis üksikisiku jumalustamist, mis polnud ühitatav kollektivistlike põhimõtetega. Ka Lenini perekond oli mausoleumi vastu. Stalin aga nõudis visalt idee elluviimist ja peatselt oli Moskvat ilma mausoleumita juba võimatu ette kujutada. Mausoleumist sai Nõukogude impeeriumi keskpunkt.

Väliselt meenutab Lenini mausoleum Egiptuse või Babüloonia püramiide, kuhu maeti muistseid valitsejaid. Kuid olulisem on see, mis neid eristab. Vaarao muumia jäi pärast matuseid surelike pilkudele kättesaamatuks. Võimalik, et muumia puutumatumust püramiidi sisemuses peeti peamiseks eelduseks sellele, et miski ei varjutaks vaarao eksistentsi teispoolest maailmas. Püramiid oli saladuse vardjatar. Tema keskmes valitses äraolek, nähtamatus, varjatus. Sel moel vabanes koht teist-sugusele olemasolule.

On üsna iseloomulik, et ühes valgustusajastu algusega Euroopas hakati ette võtma ka arvukaid katseid lahendada püramiidide saladus ja seeläbi füüsiliselt lõhkuda teispoolest, sakraalse, äraoleva ruum. Püramii-

did avati, neis säilinud muumiad saadeti Euroopasse. Briti Muuseum ja Pariisi Louvre eksponeerisid Egiptuse muumiaid valgustuse trofeedena, tõenditena sellest, et enam pole midagi varjatut. Nüüd on kõik näha, kõik selgeks tehtud, kõik avalikult välja pandud.

Muide arheoloogia, eriti egiptoloogia niisugusest suunitlusest oldi Euroopas täiesti teadlik. “Egiptuse muumia kättemaks” muutus igapäevaseks mõisteks, eeskätt paari viimase aastasaja massikunstis, kus see andis ainet loendamatutele romaani- ja filmisüžeedele.

Ses mõttes tuleb veelgi selgemini esile Lenini mausoleumi paradoksaalsus. Kohe algusest peale kangastub Mausoleum meie püramiidi ja Briti Muuseumi kombinatsioonina. Lenini muumiat austatakse ja säilitatakse ülimalt hoolega “Mausoleumi”-nimelises püramiidis. Samal ajal eksponeerib muuseum nimega “Mausoleum” meie Lenini keha. Tegemist on kahtlemata ühe kõige edukama ekspositsiooniga nüüdisaegses muuseumiajaloos üldse.

Lenini muumiast ent kiirgab teatavat lummatavat aupaistet, millel on inimestele täiesti iseseisev toime. Eksponeeritud

Борис Гройс, Л-нин и Линкольн образы совр-м-нной см-рти (1990). Rmt-s: Б. Гройс, Утопия и обм-н. Moskva: ZNAK, 1993. Lk 353–356.

muumiast, mille mõistatus on juba lahendatud, saab uuesti sakraalne objekt. Muuseum pole saladust kõrvaldanud. Tekib küsimus: kuidas saladus säilis? On ilmselge, et Lenini puhkepaigast ei või saada tema isiku ülestõusmise kohta. Pidev valve ja peaaegu vahetpidamata mööda saalivad uudistavad inimhulgad, kelle pilkude alla muumia on paigutatud, tagavad selle, et laip jääb laibaks ja mingit imet ei sünni.

Lisatagatise annab ka muumia väljanägemine. Lenin on riides täiesti argiselt, "nagu elus": ülikond, päevasärk, lips. Peaaegu võimatu banaalsus võrreldes Egiptuse sarkofaagidega, ei midagi ülevat, transtsendentset, teispoolset. Miski ei sisenda mõtet vaimsest transformatsioonist, kõik kinnitab ikka ühe ja sellesama igavest kordumist. Aga võib-olla just see välisilme radikaalne banaalsus kätkebki Lenini muumia saladust ja on tema külgetõmbejõu allikas. Paneb imestama, miks just see inimene siin ja mitte mõni teine on hoiवानud nii silmapaistva koha. Täpsemini öeldes: just see, et niisugusele fenomenile pole võimalik leida mingit visuaalset motiveeringut, saabki siin tekkiva pinge põhjuseks.

Samasugune pinge on Läänes üsna tuttav igapäevale, kes moodsat muuseumi külastab. Sealgi võib kohata rohkesti mitmesuguseid esemeid, mille kõigiga me ka elus kokku puutume ja mis mingite iseäralike omadustega silma ei paista. Selle poolest erinevadki moodsa kunsti muuseumid kõigest eelmiste ajastute kunsti kogu-

dest, et nood talletavad üksnes silmapaistvaid, "teistsuguseid" eksponaate. Tänapäevakunsti saladus on selles, et lõppkokkuvõttes ei ole tarvis mingit põhjendust, miks just seda banaalsusenäidist säilitatakse muuseumis, aga teisi mitte.

Lenini muumia, nagu 20. sajandi kunst tervikuna, on orienteeritud *ready-made*'i kontseptsioonile. Ta on märk sellest, et igasugune lootus teispoolsele transformatsioonile on kadunud. Teispoolne oma museaalsel kujul kordab täht-tähelt olemasolevat, harilikku, banaalset. Kuid see korduvus varjab endas ikka veel kummalist saladust.

On sündinud hulganisti anekdoote ja lugusid sellest, kuidas Lenini muumia võib ellu ärgata ja kedagi karistada. Olen kogu kuulnud, et Lenini kuritööde tõttu ei saanud teda kohe mulda ängitada. Nõukogude võim pidavat eksisteerima niikaua, kuni kõik Lenini patud on heastatud. Alles siis leiab Lenin lunastuse ja maetakse maha ning ühes temaga ka Nõukogude võim.

Säärased lood ja kujutlused näitavad, et Mausoleumi saladust seostatakse muumia seesmistega omadustega. Olgugi et too lebab kõigi pilgu all, varjab ta seda enam oma tõelist olemust.¹

Abraham Lincolni kõnelevat kuju Disneylandis tajutakse teistmoodi. Esmaspilgul pole selles kujus midagi sakraalset. Eksponeeritud lõbustuspargi kontekstis, on tema pärisosaks meelelahutus ja mäng.

¹ Lähemalt on Boris Groys Lenini muumia kultusega seonduvat analüüsinud oma teoses "Stalin-stiil". Vt eesti k-s nt *Akadeemia* 1998, nr 3, lk 667 jj. *Tlk.*

Boris Groys

Teiselt poolt aga moodustavad Disneylandi tegelaskujud ameerika mütoloogia tuuma. Mikihäär ja Piilupart Donald seostuvad meie jaoks kõige pesuehtsama ameerikalikkusega: nende hiigelkujutisi kantakse rahvalikes peorongkäikudes, nagu kunagi kanti paganlikke puuslikke.

Lincolni kuju asub pargi maises, Ameerika-teemalises osas, omaette paviljonis. Teejuhis selgitatakse kõigepealt, et see kuju on märk Ameerika austusest Lincolni vastu. Enne kui te kuju näete, viiakse teid ruumi, kus üksikasjalikult tutvustatakse tema ehitust ja tehnilist seadmestikku. Külastaja saab teada, kuidas kuju seestpoolt välja näeb, milliseid probleeme võib tekkida, kui ta liikuma pannakse, ja mis-sugused täiustused oleksid vajalikud, võimalikud või on juba kavas. Midagi ei jää varjatuks. Järjekindlalt lõhutakse igasugune autentsuseilluusion. Erinevalt Lenini muumiast pole Lincolni kujul midagi pistmist tema orgaanilise kehaga. See on puhtalt tehnikaloomingu vili.

Viimaks näeb niiviisi ettevalmistatud külastaja kuju ennast. See seisab alusel, pärsast sellekohast signaali hakkab liigutama ja kõnelema. Toob kuuldavale Lincolni kuulsat Gettysburgi-kõne. Mulje on umbes samasugune, nagu jätab film *zombi*'st – olendist, kes pole ei elus ega surnud. Surematuse võrdub siin tehnilise korduvusega.

Liikumise- ja kõnevõime tõttu meenutab Lincolni kuju hoopis rohkem elusat Lincolni kui Lenini liikumatu muumia elusat Leninit. Kuid nii või teisiti kuju kõigest kordab seda, mida Lincoln avalikult kõneles ja mis ajalukku on püsima jäänud. Tehnilisel reprodutseerimisel

kõrvaldatakse kõik isiklik, orgaaniline, mitteavalik. Ajalooline surematuse puudub ainult ajaloolist ja relevantset. Tehnika, reprodutseerides keha üksnes selle ühiskondlikus vormis, võtab endale ka ihu ja hinge vahelise piiri tõmbamise religioosse funktsiooni. See, mis elusat Lincolni tema tehnilisest võrdkujust eristab, on ihulik, mõõduv, ebaoluline. Kuju kehastab Lincolni ajaloolist suurust hoopis täpsemini, kui too ise seda suutnuks teha.

Inimkeha tehnieerimine, mis saab õigupoolest alguse juba Egiptuse mumifitseerimistehnikast, annab kehale lõpliku, representatiivse, sotsialiseeritud vormi. Keha tardub igavese rahu seisundisse, mis peab vastama tema seesmisele olemusele. Ja selle olemuse määrab mumifitseerimistehnika. Siiski säilib siin transformatsioon, uue ärkamise võimalus, sest isiklikku ju hoitakse veel alles ja kaitstakse püramiidi suletuna. Museaalse eksponeerimise avalik iseloom kahandab selle võimaluse üliväikeseks.

Utopia, mille meelelahutuslikus vormis viib ellu Disneyland, ei ole klassikaline igavese rahu ja enesekaemuse utopia, vaid modernne katkematu liikumise utopia. Kui organism ei saa enam seda eksitaatiliselt liikumist sooritada, jätkub see tehnilise reproduktsiooni abil. Muidugi, midagi läheb seejuures kaduma, ja nimelt see, mida iga üksikindiviid üldsuse – aga järelikult ka tehnilise reproduktsiooni eest hoolikalt varjab. Kuid isiklikus pole midagi müstilist, see pole juba ammugi enam saladus.

Liikumatud pildid säilitavad võimaluse elustuda ilmsemini kui liikuvad. Uuemaaegne fantastiline kirjandus on tulvil kir-

jeldusi elustunud piltidest ja kujudest. Lincolni kuju Disneylandis aga ei saa kunagi elustuda – ühel väga lihtsal põhjusel: ta on juba elus, liigub, kõneleb. Temas pole midagi sellist, mida meil enestelgi ei jätkuks. Lenini muumiat valvatakse ja hoitakse kogu aeg pilgu all selleks, et takistada tema isiklikku elluärkamist, tõendada tema ühiskondlikku kangestumust;

selleks, et olla veendunud, et Lenin on tõepoolest surnud ega kujuta endast enam mingit sotsiaalset ohtu. Lincolni kuju funktsioneerib sundimatu meelelahutuse kontekstis, kuna tema silmanähtavalt tehniline iseloom säärase ohu juba *a priori* välistab.

Vene keelest tõlkinud Kajar Pruul

BORIS GROYS on arvatavasti praegu Lääne-Euroopas üks tuntumaid kaasaegseid vene päritolu mõtlejaid ja kultuuriteoreetikke ning kindlasti autoriteetseim vene uuema kunstikultuuri tundja. Siindinud 1947. aastal Ida-Berliinis, õppis ta filosoofiat ja matemaatikat Leningradi ülikoolis. Töötas mitmetes sealsetes teadusasutustes ja Moskva Ülikooli Struktuuraalse ja Rakenduslingvistika Instituudis. 1981. aastal emigreeris N. Liidust Saksa Liitvabariiki. 1992. aastal sai Münsteri ülikoolis filosoofiadoktoriks, 1994. aastast on kunstiteaduse-, filosoofia- ja meediateooriaproffessor Karlsruhe kunsti- ja meediakõrgkoolis, 2001. aastast ühtlasi Viini Kaunite Kunstide Akadeemia rektor.

Boris Groysi olulisemad raamatud: “Gesamtkunstwerk Stalin” (1988; vn k 1993: *Сталь Смалун*), “Zeitgenössische Kunst aus Moskau – Von der Neo-Avantgarde zum Post-Stalinismus” (Tänapäeva Moskva kunst. Neoavangardist poststalinismini; 1991), “Über das Neue. Versuch einer Kulturökonomie” (Uuest. Kultuurökonoomia katse; 1992), “Die Erfindung Russlands” (Venemaa leiutamine; 1995), “Kunst-Kommentare” (Kunstikommentaariid; 1997), “Logik der Sammlung. Das Ende des musealen Zeitalters” (Kogumise loogika. Muuseumiajastu lõpp; 1997), “Unter Verdacht. Eine Phänomenologie der Medien” (Kahtluse all. Meedia fenomenoloogia; 2000), “Topologie der Kunst” (Kunsti topoloogia; 2003); tähtsamad venekeelsed teosteväljaanded: “Утопия и обмен” (Utopia ja vahetus; 1993), “Искусство утопии” (Utopia kunst; 2003).

Eesti keeles on Boris Groysilt varem ilmunud: “Venemaa kui Lääne alateadvus” (Akadeemia 1996, nr 4), “Stalin-stiil” (Akadeemia 1998, nr 2–5) ja “Linn tema turistliku reprodutseeritavuse ajastul” (Vikerkaar 2004, nr 5/6).

K.P.

PIERRE BOURDIEU

MÕNINGAID KÜSIMUSI GAY- JA LESBILIIKUMISE KOHTA

Gay- ja lesbiliikumine tekitab kõigepealt nii vaikumisi, oma olemasolu ja sümboolsete tegevuste kaudu kui ka eksplitsiitselt, enda poolt loodud või esile kutsutud diskursuste ja teooriate kaudu mitmeid küsimusi, mis kuuluvad olulisimate hulka sotsiaalteadustes ja millest mõned püstitatakse alles esimest korda.¹ Peale selle, et see protestiliikumine sümboolse vägivalda ühe eripärase vormi vastu tekitab täiesti uusi analüüsiobjekte, seab ta ka väga tugevalt kahtluse alla kehtiva sümboolse korra ning esitab radikaalsel viisil küsimuse selle korra aluste ja selle kukutamiseks vajaliku tegutsemisviisi kohta.

Sümboolse domineerimise erivorm, mille all kannatavad homoseksuaalid ja mis erinevalt nahavärvist või naissukku kuulumisest võib olla varjatud (või afišeeritud), rakendub kollektiivsete kategoriseerimisaktide kaudu, mis loovad negatiivse sisuga tähenduslikke erinevusi ning seeläbi häbimärgistatud rühmi ja sotsiaalseid kategooriaid. Nagu ka mõnede rassis-

mi vormide puhul, on selle domineerimise aluseks avaliku, nähtava eksistentsi eitamine. Rõhumine kui “nähtamatuks muutmise” avaldub legitiimse ja avaliku, st seaduse poolt tuntud ja tunnustatud olemasolu eitamise ning häbimärgistamise-na, mis ilmneb eriti selgelt siis, kui liikumine hakkab nõudma enese nähtavaks saamist. Siis kutsutakse teda selgelt üles “tagasihoidlikkusele” või enese varjamisele, nagu ta varemgi oli sunnitud tegema.

Sümboolne domineerimine või vägivald tähendab seda, et domineeritu – erandiks on siin mässuliikumised, mille tagajärjel taju- ja hindamiskategooriad ümber pööratakse – kaldub endale rakendama domineerija arusaamu, ja seda esmajoones *saa-tuse efekti* kaudu, mille loovad häbimärgistav kategoriseerimine ning reaalsed või potentsiaalsed solvangud; seega võtab domineeritu vastutahti omaks ja hakkab enesele rakendama *otseseid [droites]* taju-kategooriaid (*straight*, mille vastandiks on *crooked*, kõver, nagu Vahemeremaade

P. Bourdieu, *Quelques questions sur le mouvement gay et lesbien*. Rmt-s: P. Bourdieu, *La domination masculine*. Paris, Seuil, 2002 (esmatrükk 1998), lk 161–168.

¹ Selles tekstis, mille esimese versiooni esitasin ühel gay- ja lesbiuuringutele pühendatud konverentsil, räägin ma ainult “liikumisest”, jättes vaatluse alt välja väga keeruka suhte, mis eksisteerib eri rühmade, kollektiivide ja ühingute ning gay’de ja lesbide “kollektiivide” või “kategooriate” – mis on parem kui öelda “kogukondade” – vahel; ka neid viimaseid rühmi on väga raske määratleda (kas peaks aluseks võtma seksuaalse praktika – aga kas avaliku või varjatud, tegeliku või võimaliku? –, teatud kohtades käimise, teatud elustiili?).

maailmapildis), ning elab häbi tundes oma seksuaalelu, mis domineerivate kategooriate järgi on tema enesemäärangu lähtekohaks, kusjuures teda lõhestavad kaks vastandlikku tunnet – hirm märkamise, paljastamise ees ja soov pälvida teiste homoseksuaalide tunnustust.

Selle sümboolse domineerimissuhte eripäraks on, et see pole seotud mitte nähtavate seksuaaltunnustega, vaid seksuaalse praktikaga. Selle praktika legitiimne vorm kui meesprintsiiibi (aktiivse, sisetungija) domineerimine naisprintsiiibi (passiivse, vastuvõtja) üle, mida määratleb domineeriv nägemus, toob kaasa mehelikkust, see tähendab domineerivat printsiiipi teotava naiseks muutmise tabu ja on homoseksuaalse suhte aluseks. Meestekeskse mütoloogia tunnustamise universaalsust näitab see, et homoseksuaalid ise, ehkki nad on koos naistega domineerimise peamised ohvrid, rakendavad endale domineerivaid mõttemalle: nagu ka lesbid, jaotavad nad paarisuhtes rollid mehelikeks ja naiselikeks ning see ei aita sugugi kaasa nende lähenemisele feministidele (kes on alati valmis neid kahtlustama kokkumängus meessooga, millesse nad kuuluvad, ehkki neid meessoos poolt rõhutakse), samuti viivad nad mõnikord lausa äärmuseni oma mehelikkuse demonstreerimise selle kõige tavapärasemal kujul, ilmselt vastukaaluks varem levinud “naiselikule” stiilile.

Selle mütoloogia aluseks olevad paralleelsed vastandused, mis on ühelt poolt käibivate jaotustena kinnistunud objektiivsuses ja teiselt poolt somatiseeritud domineerimissuhtena (mis reedab end häbitundena) kehades, struktureerivad nii enese

keha tajumist kui ka selle seksuaalset kasutamist, st nii töö seksuaalset jaotust kui ka seksuaalse töö jaotust. Ja võibolla just seetõttu, et homoseksuaalsus meenutab eriti teravalt seost, mis ühendab seksuaalsust võimuga ja seega poliitikaga (vihjates näiteks paljudes ühiskondades esinevale koletule – kahekordselt loomuvastasele – homoseksuaalsele suhtele domineerituga), võib homoseksuaalsuse analüüs luua *seksuaalsuse poliitika* (või *utoopia*), mille eesmärgiks oleks lõplikult lahutada seksuaalsuhe võimusuhtest.

Ent kui me ei taha või ei saa võtta endale eesmärgiks sotsiaalsete ja kognitiivsete struktuuride radikaalset muutmist, milles peaksid osalema kõik seksuaalse diskrimineerimise ohvrid (ja üldisemalt kõik häbimärgistatud), sulgeme me ennast ühte sümboolse domineerimise kõige traagilisemasse vastuollu: kuidas hakata vastu sotsiaalselt pealesurutud kategoriseerimisele, ilma et peaksime organiseeruma sellest kategoriseerimisest lähtuva kategooria raames ning kutsuma sellega ise ellu klassifikatsioone ja piiranguid, millele see kategooria soovib vastu astuda (selle asemel et võidelda näiteks uue seksuaalse korra eest, kus erinevate seksuaalsete staatusete eristamine oleks neutraalne)? Kas liikumine, mis on aidanud meelde tuletada, et nii nagu perekond, regioon, rahvus või ükskõik missugune muu kollektiivne üksus, on ka *gay*- või lesbistaatus üksnes uskumusel rajanev sotsiaalne konstruktsioon, tohib piirduda sümboolse revolutsiooniga, mis muudaks selle konstruktsiooni nähtavaks, teeks ta tuntuks ja tunnustatuks, annaks talle eluõiguse täisväärtusliku *realiseeritud kategooriana*, pööra-

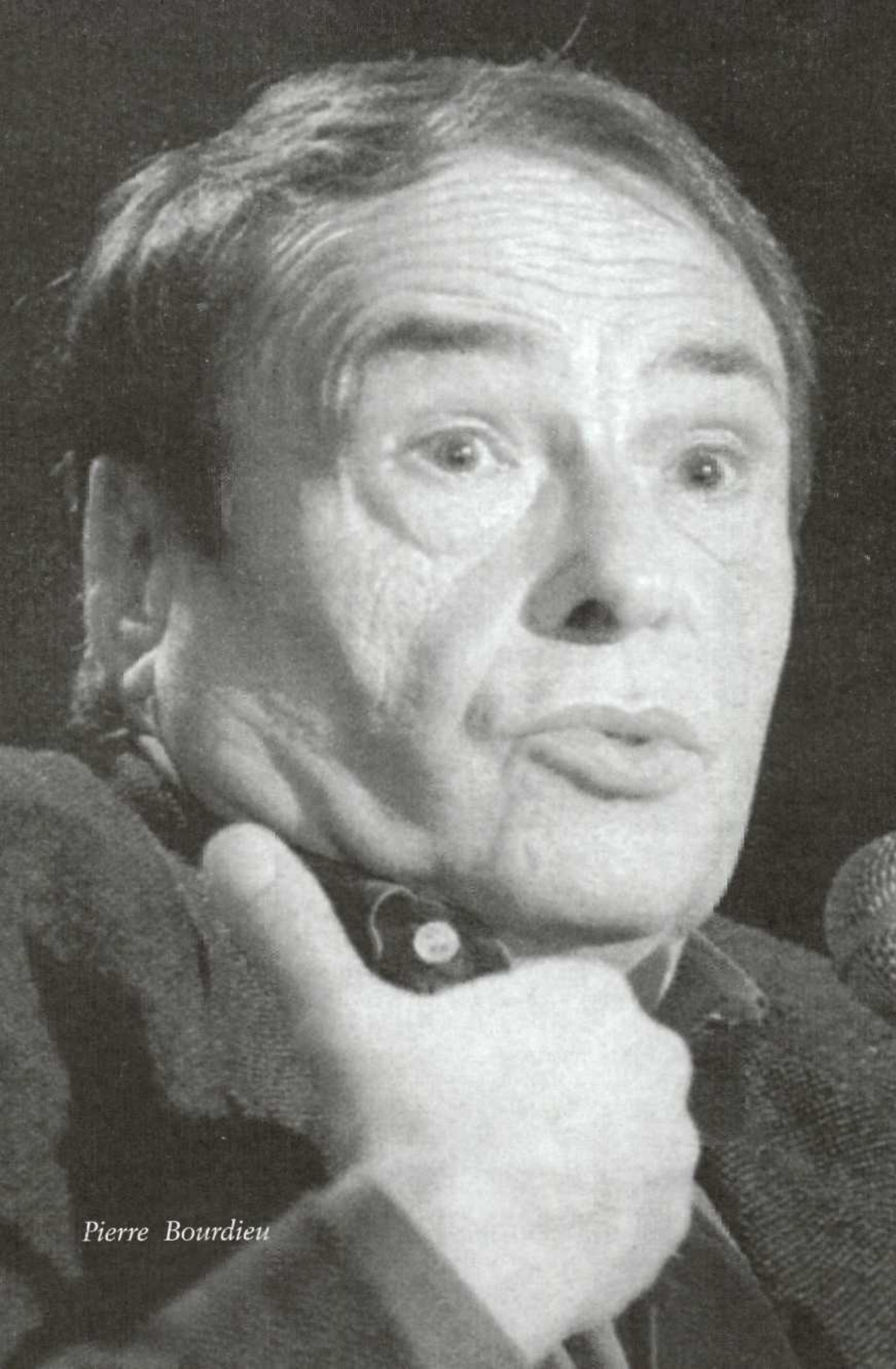
tes häbimärgi ümber ja tehes sellest embleemi, nagu on *gay pride* – avalik ja regulaarne nähtamatu rühma kollektiivse eksisteerimise erakorraline demonstratsioon? Seda enam, et esitades “*gay*” või “*lesbi*” staatust sotsiaalse konstruktsioonina, “heteronormatiivse” korra kollektiivse fiktsioonina, *mis on sealjuures osaliselt konstrueeritud homoseksuaalsusele vastandumise kaudu*, ja meenutades selle konstrueeritud kategooria liikmete äärmist mitmekesisust, kipub nimetatud liikumine mõnes mõttes õõnestama (see on veel üks vastuolu) omaenese sotsiaalset baasi, st neidsamu aluseid, mida ta peab looma, et eksisteerida niisuguse sotsiaalse liikumisenä, mis suudaks kukutada domineerivat sümboolset korda ja esitada jõuliselt oma nõudmisi.

Kas peaks ta minema oma nõudmistega (ja vastuoludega) lõpuni ning nõudma et riik avalikult ja kirjasõnasse raiutult tunnustaks häbimärgistatud rühma igavest ja korrapärast staatust piduliku perekonnaseisuakti kaudu? On tõsi, et tulemuslik sümboolne revolutsioon ei tohi piirduda ainult sümboolsete muutustega – isegi kui need sarnaselt mõningate esteetiliste provokatsioonidega on küllaldaselt tõhusad selleks, et enesestmõistetavusi küsimärgi alla seada. Arusaamade lõplikuks muut-

miseks on tarvis sooritada ja peale suruda nende omaksvõetud kategooriate (mõtteskeemide) jäädav teisendamine, mis hariduse kaudu annavad toodetud sotsiaalsetele kategooriatele oma kehtivuse piires enesestmõistetava, paratamatu, vaieldamatu ja loomuliku reaalsuse staatuse. Peab nõudma õigussüsteemilt (mis, nagu näha, on seotud sõnaga *straight...*²) selle eripära tunnustamist, mis tähendab ühtlasi selle kustutamist: paistab nii, nagu tahaksid homoseksuaalid, kes on pidanud võitlema nähtamatust nähtavaks saamise nimel, muutuda domineerivale normile alistumise kaudu uuesti nähtamatuks, teatud mõttes neutraalseks.³ Mõelgem kas või kõigile neile vastuoludele, mis sisalduvad mõistes “*pere ülalpidaja*”, kui seda kasutada homoseksuaalse paari ühe osapoole kohta, ja me mõistame, et realistlik nägemus, mis käsitleb tsiviilabieliu lepingut kui hinda, mida peab maksma “normaalseks saamise” eest ning selleks, et saavutada õigus olla *nähtamatult nähtav* korraliku sõduri, korraliku kodaniku või korraliku abikaasana ja ühtlasi omada minimaalset osa kõigile kogukonna liikmetele tavapäraselt antud õigustest (näiteks pärimisõigus), ei suuda paljude homoseksuaalide jaoks päriselt õigustada järeleandmisi sümboolsele korrale, mida niisugune leping nõuab, näiteks

² *Droit* tähendab prantsuse keeles “õigus”, aga omadussõnana ka “sirge”, “otse”. *Tlk.*

³ Domineeritud ja häbimärgistatud rühmadest välja kasvanud liikumised rajanevad struktuuralsele vastuolule, mis määrabki need pidevale kõikumisele nähtamatuks muutmise ja ekshibitsiooni, erinevuse kustutamise ja selle ülistamise vahel, mistõttu, nagu ka kodanikuõiguste või feministlik liikumine, kasutavad nad vastavalt olukorrale emba-kumba strateegiat – olenevalt organisatsioonide struktuurist, ligipääsust poliitikale ja esinevatest vastureaktsioonidest. – M. B e r n s t e i n, Celebration and Suppression: The Strategic Uses of Identity by the Lesbian and Gay Movement. *American Journal of Sociology*, nr 103, november 1997, lk 531–565.

Pierre Bourdieu

eeldades, et üks osapool on teisest sõltuv. (Nagu märgib Annick Prieur⁴, on tähelepanuväärne, et justkui püüdes vähendada erinevuse, et mitte öelda hierarhia püsivusest tulenevat ebajärjekindlust paarides, mis on skandaalsel kombel ületanud mehelikkuse ja naiselikkuse püha piiri, tõstsid Põhjamaade homoseksuaalide ühingud, kes saavutasid homoseksuaalide tsiviilabieli tunnustamise, esile niisugused peaaegu võrdsete osapooltega paarid, kelle puhul polnud märgata ühtki naiselik/meheliku jaotust meenutatavat tunnust ega selle aluseks olevat aktiivse/passiivse vastandust.)

Kas on võimalik muuta vastuolu ratsionaalse valikuga juhitavaks alternatiiviks? Ortodokssuse jõud, see tähendab otsese ja parempoolse *doxa*⁵ jõud, mille sunnib peale igasugune sümboolne domineerimine (valge, mehelik, kodanlik), seisneb selles, et ta teisendab ajaloolisest diskrimineerimisest pärit eripärad loomulike tunnustega rüütatud inkorporeeritud seadumusteks; need seadumused, mis on nende aluseks olevate objektiivsete piirangutega enamasti niivõrd hästi kohastunud, et nende tulemuseks on piirangute vaikiv omaksvõtt (näiteks getostumine kui “geto armastamine”), ilmnevad seega kas domineerijatega seotult markeerimata, neutraalsete, universaalsete, st ühtaegu nähtavate, eristavate ja samas nähtamatute, markeerimata, “loomulike” omadustena (“loomulik eristus”) või siis domineeritutega seoses “erinevustena”, st negatiivsete märkidena, puudustena, koguni häbimärkidena, mida

peab õigustama. Ortodokssuse jõud loob seega objektiivse aluse ja muudab hirmuäratavalt tõhusaks kõik silmakirjalikkuse universalistlikud strateegiad, mis domineeritute õigusi ja tavapärasest kohtlemist taotlevad nõudmised tembeldavad universalistliku lepingu katkestamiseks separatistlikel või “kommunitaristlikel” eesmärkidel: samal ajal kui domineeritud aktiivselt nõuavad universaalseid õigusi, mida neile keelatakse, kutsutakse neid paradoksaalsel kombel korrale universaalse korra nimel; kõige ägedamalt mõistetakse *gay*- ja lesbi liikumise “kommunitaristlikkust” või separatistlikkust hukka siis, kui see tsiviilabieli lepingu raames nõuab, et üldist seadusandlust rakendataks ka *gay*’de ja lesbide puhul (viimased on kahekordselt domineeritud, isegi liikumise-siseselt, sest seal on 90% *gay*’sid ja 10% lesbisid ning valitseb ülekaalukalt mehelik traditsioon).

Mismoodi siis astuda vastu silmakirjalikule universalismile, muutmata samas ühtki eripära universaalseks? Kuidas realistikumalt positsioonilt, st otsesemalt poliitilisi vahendeid kasutades, vältida seda, et liikumise saavutused ei päädiks teatud getostumisega? Kuna *gay*- ja lesbi liikumine rajaneb käitumise eripäral, mis ei tähenda ega too endaga tingimata kaasa majanduslikku ja sotsiaalset allajäämist, siis koondab see inimesi, kes hoolimata oma häbimärgistatusest on suhteliselt soodsas olukorras, eriti kultuurilise kapitali poolest, mis on sümboolsetes võitlustes oluline eelis. Kõik sümboolsed protes-

⁴ A. Prieur, R. S. Halvorsen, Le droit à l'indifférence: le mariage homosexuel. *Actes de la recherche en sciences sociales*, nr 113, 1996, lk 6–15.

⁵ Tõlkimatu sõnamäng: *doxa droite et de droite. Tlk.*

tiliikumised taotlevadki sümboolse hävitus- ja ehitustöö läbiviimist ning uute taju- ja hindamiskategooriate kehtestamist, nii et moodustuks sotsiaalne rühm või – radikaalsemal kujul – hävitataks see jaotusprintsiiip, mille põhjal nii häbimärgistav kui ka häbimärgistatud rühm on loodud. Homoseksuaalidel on selle töö sooritamiseks olemas iseäranis sobivad relvad ning nad võivad eriti kehtiva korra kukutamisel panna oma eripärasustega seotud eelised universalismi teenistusse.

Ent sellegipoolest on veel üks takistus: kuna nii homoseksuaalide kui ka feminis- tide liikumise eripäraks on, et nad koon- davad rikkaliku kultuurilise kapitaliga agente, siis tekib neil eriti teraval kujul probleem, kuidas määrata oma esindajat, kes suudaks ühendada, kehastada ning väljendada kogu rühma seisukohti; nagu mõned vasakäärmuslikud liikumised, ki- pub ka homoseksuaalide liikumine pigem

killustuma rühma avaliku esindamise mo- nopoli pärast võitlevateks rühmitusteks. Siis tekibki küsimus, kas mitte ainus või- malus pääseda teineteist vastastikku või- mendavatest getostumise ja sektantluse tendentsidest pole panna need erilised võimed, mis see liikumine võlgneb hä- bimärgistatu staatusega seotud kindla sub- versiiivse seadumuse ja tugeva kultuurilise kapitali suhteliselt haruldasele kombinat- sioonile, teenima ühiskondlikku liikumist üldiselt; või – kui anduda hetkeks utopis- mile – püüda end paigutada, vähemalt teoreetilise töö ja sümboolse tegevuse poolest (milles mõned homoseksuaalide rühmad on väga tugevad) avangardistlike subversiiivsete poliitiliste ja teaduslike lii- kumiste hulka ning rakendada nõnda need eelised, mis eristavad homoseksuaale teis- test häbimärgistatud rühmadest, univer- saalse liikumise teenistusse.

Prantsuse keelest tõlkinud Marri Amon

VAATENURK

EVE ANNUK

Heiti Talviku legend?

HEITI TALVIK. LEGENDAARNE. Koost. Karl Muru, Hando Runnel. Ilmamaa, Tartu, 2004. 304 lk. Hind 131 kr.

Miks luuakse legende? Kellele neid luuakse ja kes neid loob? Mis eesmärgi legendiloomine on teeninud ja teenib? Kuivõrd on legendid kultuuri lahutamatuks koostisosadeks? Milline on legendide ideoloogiline roll kultuuri võimuvõrgustikes? Neile küsimustele ei ole ilmselt võimalik ammendavalt vastata, ometi võib nende üle mõtlemine osutada vajalikuks mõne kultuurinähtuse mõtestamisel või konkreetse üksikautori uurimisel.

Eelneva küsimusteringiga seostub ka Heiti Talviku loomingut esitav raamat "Legendaarne", mille koostajateks on Karl Muru ja Hando Runnel. Raamatusse on koondatud peaaegu kõik Talviku luuletused, välja on Karl Muru sõnul jäetud ainult kaasõpilaste kohta kirjutatud epigrammid. Samuti on esitatud valik Talviku artikleid, kirju ja tema kohta kirjutatud arvustusi ning artikleid nii sõjaeelsest kui järgsest perioodist. Tekstide valik ongi olnud ajendatud soovist Talviku legendi säilitada ja taasluua; nii tõdeb Karl Muru oma eessõna lõpus: "Kõige [raamatusse kogutu põhjal – E.A.] põhjal võib hea lugeja luua oma Heiti Talviku legendi"

(lk 8). Selgusetuks jääb aga, miks peaks üldse Heiti Talvikust legendi looma? Kas luuletajast legendi loomine on vältimatu ta luule mõistmiseks? Kas ei oleks legendiloomise asemel vajalikum kaardistada autori loominguloo ja biograafia eri aspekte ning mõtestada seda nii eesti kui laiemalt Euroopa kontekstis? Nähtused, mis meile siin tunduvad tähtsad või uudenduslikud, võivad laiemas mõõtlikavas omandada teistsugused proportsioonid. Kindlasti ei peaks Talviku luulet võrdlema ainult klassikute Villoni või Baudelaire'i loominguga, vaid ka Talviku kaasaegsete välisautoritega. Milline võiks tema (ja laiemalt üldse "arbujate" looming) tunduda Euroopa 1930. aastate kirjanduse või siis nüüdsel kirjandussituatsiooni taustal?

Heiti Talvikut käsitledes rõhutataksegi alati tema seost "arbujate" ja "arbujalikkusega" – sõnad, mis tegelikult midagi põhimõttelist lahti ei seleta, ei Talviku ega ta luule kohta. Arbujate-nimetuse kasutuselevõttu on Bernard Kangro ise põhjendanud oma mälestusteraamatus "Arbujad" (1981), kust selgub, kuivõrd juhuslik ja arbitraarne oli see valik. Samas on just Kangro olnud üheks põhiliseks arbujate mütologiseerijaks ning sellist lähenemist on kaua aega aktsepteeritud. See on olnud otsekui valmis mudel, mis nagu ei vajakski põhjendust ega analüüsi, vaid peaks nagu iseenesest luuletajad taustsüsteemi suhtes paika panema ning andma võtme nende luule mõistmiseks.

Raamatusse valitud Talviku-käsitlused toetavadki arbujaatekeskset lähenemist. Ants Orase, Harald Pauksoni ja Gustav Suitsu "Palaviku"-retsensioonid (1934) küll veel arbujalikkusest ei räägi, sest kogumik "Arbujad" Orase eessõnaga ilmus alles 1938. aastal, aga need jäävad väheseks eranditeks. "Arbujate"-kogumiku ilmutamisest alates varjutab Talviku luule mõistmist nn arbujalikkuse diskursus. Arbujalikkusega seostatavad nõidumise- ja ennustamise-konnotatsioonid on võimaldanud tõlgendada Talviku luulet eeskätt omamoodi selgeltnägijalikkusena nii ajastu kui isikliku saatuse suhtes. Et raamatusse koondatud sõjajärgsed Talviku-käsitlused on ühe erandiga (Karl Muru) pärit pagulasautorite sulest (lisaks Harald Pauksonile ja Ants Orasele ka Ilmar Laaban, Karl Ristikivi, Ivar Grünthal, Aleksander Aspel), on see kindlasti aidanud kaasa legendilooele. Pagulasdiskursusele omane idealiseeriv suhtumine (kaotatud kodumaasse ja oma minevikku) on tugevasti kujundanud arusaamu Talvikust ja ta loomingust. Selles mõttes on üks kesksemaid Harald Parresti 1954. aastal *Tulimullas* ilmunud esse "Märkmeid ja mõtisklusi 50. aasta puhul", kus räägitakse Talvikust kui vaimuaristokraadist, luuakse temast teatud ideaalkuju kui andekast, eluvõõrast, üdini heatahtlikust inimesest: "Niisiis oligi Heiti Talvik ilmne prints, vaimulaadi [p.o vaimuaadli – E.A.] esindaja eesti Parnassil, kus muidu on enamasti silma paistnud vaid energiline trügimine ja konjunktuuri kasutamise oskus või siis solvunud suuruse mängimine. Oli igast asjast tunda, et Talviku jaoks olid niisugused vaatepildid liiga banaalsed, et ta on õige mitmenda põlve

haritlane, kelle küljest kultuur oli maha lihvinud nii-öelda elulised isud ja himud otsesemal kujul" (lk 220). Parrest tõlgendab ka Talviku luulet sellest seisukohast lähtudes, asetades esikohale Talviku "vaimse distsipliini nõude", mis avaldas sügavat mõju kaasaegsele eesti luulele: "Eesti luule oli muidugi ka enne Talvikut väga kõrgel tasemel, kuid nüüd lisandus tasemele uus filosoofiline teadlikkus, sunduslik kaasaminek inimvaimu kõrgeimate taotlustega" (lk 222). Kartesiaanlik keha ja vaimu vastandus, vaimu esiletõstmine materiaalsusest loobumise hinnaga, askeetluse rõhutamine on Parresti jaoks see, mis annab väärtuse Talviku isiksusele ja seekaudu ka ta luulele.

Samalaadsetele seisukohtadele toetuvad järgmisedki Talviku-käsitlused, milles tuuakse rõhutatult esile ka Talviku prohvettlikkust ja totalitarismivastast hoiakut. Talviku surm Siberis on võimaldanud näha teda kui nõukogude võimu näidisohvrit, kui üldistust totalitarismi kuritegudele: "Vastu seda helenevat väravat löödi ta risti," sõnastab näiteks Ivar Grünthal oma arvustuse lõpus (lk 237). See on võimas kujund, mille surve all on väga raske Talviku luulet alternatiivsest vaatepunktist tõlgendada. Ometi tahaks rohkem teada Talvikust kui inimesest ja mõtestada tema luulet mitmekülgsema prisma kaudu kui ainult traagilise legendi vaatenurgast.

Aleksander Aspel nimetab oma artiklis "Heiti Talviku isiksus ja luule" (1958) Talvikut "tõe ja isiksuse sangariks" (lk 256), rõhutades, et "elu ja luule, isiksus ja looming on säärase loova vaimu juures tihedalt seotud" (lk 257). Aspeli jaoks on luuletaja biograafia seega oluliseks allikaks

ta loomingu mõistmisel. Samas ei pääse Aspelgi idealiseerimisest, väites näiteks, et “alkohol polnud Talvikule ei uimastavaks unustusvahendiks ega meeltlahutavaks minnalaskmiseks. Ta mõte näis viina mõjul ainult terituvat ja otseku ei ennast leidvat” (lk 259). Huvitav on võrrelda seda väidet Talviku enda tõdemusega alkoholi pruukimise kohta kirjas Daniel Palgile: “V. a. hra. D. Paldi! Asusin kolmapäeval kaks korda oma arvustust kirjutama, ja kaks korda tuldi mind selles segama. Sama päeva õhtul tõi B. Kangro mulle oma esikteose autorieksemplari, ja selle “niisutamise” lõppes alles järgmisel hilishommikul Vanemuises... Eile olin muidugi töövõimetu, samuti peaaegu ka täna. Ometi rõõmustan juhtumi üle, sest “Kivi südamele” on raamat, millest on kardetav kirjutada esikmuljete järel. Las asi veel küpseb paar päeva, siis teen lõpu.”¹ Jääb siiski mulje, et alkohol mõjus Talvikule samamoodi nagu ülejäänud inimestele ja et mingile loomingupalangule see ei tiivustanud, vaid põhjustas päris hariliku pohmelli, mis vaimse töö tegemist pigem takistas.

Aspeli tõdemus Talviku elu ja loomingu omavahelisest seotusest viitab tegelikult laiemale küsimusteringile: kas üldse ja kui, siis millist rolli mängib biograafia loomingu mõistmisel? Kas ja milleks on biograafia üldse vajalik? Milliseid biograafiakirjutamise mudeleid konkreetsel ajajärgul eelistatakse ja miks? Millistele allikatele tuginedes biograafilist narratiivi luuakse: kuivõrd on nendeks autori käsikirjali-

sed materjalid (käsikirjad, kirjad jms) ja kuivõrd sekundaarsed allikad, st kellegi teise poolt sõnastatud artiklid, arusaamad ja hinnangud?

Eestis varjundab biograafia rolli mõistmist lisaks juurdunud positivistlikele arusaamadele ka nõukogudeaegne lihtsustav lähenemisviis, mis taandas autori loominguga pelgalt ühiskondlike klassisuhete väljendajaks ja selles kontekstis tõlgendati ka autori biograafiat. Seetõttu on mõistetav praegune püüdlus biograafiast lahti öelda ja käsitleda loomingut sõltumatuna, otseku väljaspool aega ja ruumi asuvana. Seda enam et biograafia ja loomingu vahekord on tunduvalt keerukam, kui nõukogudeaegsed ning positivistlikus laadis käsitlused on mulje jätnud: kuigi mõlemad mõjutavad üksteist, pole seosed sugugi otsesed, lineaarsed ega vahetud. Ka ei pruugi elulugu tingimata ära seletada loomingut, vaid võib olla omaette huviobjektiks ja väärtuseks nii nagu loomingki. Eestis on vähe levinud selline biograafiate kirjutamise traditsioon, mis keskendukski autori elule ja jätkaks loomingu suhteliselt kõrvale. Näiteks Karl Muru “Betti Alver. Elu ja loominguga lugu” keskendub tegelikult loomingu, Alveri elust saame sealt väga vähe teada. Paljude autorite biograafiad aga puuduvad üldse. Viimane kehtib ka Heiti Talviku kohta, kelle biograafiat asendabki pigem legend.

See tuleb ilmsiks ka raamatu Talvikut käsitlevaid artikleid lugedes – kuigi kokku on 13 artiklit kümnel autorilt, kordavad nad suures osas samasugust juttu ja või-

¹ H. Talvik D. Palgile 06.12.1935. KM EKLA f 257, m 3: 17.

mendavad suhteliselt ühetaolist Talviku käsitlust, mis tugineb pigem mälestustele kui otsestele käsikirjalistele allikatele (mida paguluses ei olnud võimalik kätte saada). Artiklite valiku põhimõtteid ei ole selgitatud ka eessõnas. Samuti ei ole seal öeldud, mille alusel on tehtud valik Talviku kirjadest: kuna neid on säilinud võrdlemisi vähe, võinuks ju avaldada kas või kõik. Praegune valik tekitab küsimusi: näiteks Betti Alverile saadetud viiest kirjast on avaldatud kaks viimast, Siberist saadetud kirja, kuigi ka Talviku 1939. aastal Pärnust saadetud kirjad on huvitavad, näidates Talvikut teistsuguses, argises, deheroiseerivas valguses: “Mahaarvatud paar esimest päeva, suplen ja pleegin ma jällegi meie vanal kohal – avaral liivapingil Rannasalongi ja moolide vahel. Oh Ši, kõik on seal endine, ainult vesi on erakorraliselt madal ja pügalaidki on rohkem, kui läinud aastal samal ajal...”² Neis kirjades kirjutab Talvik oma suvitamisest emakodus Pärnus, mitmesugustest kultuurisündmustest (kontserdid jms), seltskonnaelust, rannaskäikudest ja muust suvitamisega kaasnevast. Esimeses kirjas on ta pikalt, ligi pooleteise lehekülje ulatuses kirja pannud ka anekdoote, mida on lõbus lugeda. (Näiteks hullust, kes kirjutab paksu romaani, mille tekst pärast esimest lauset koosneb ainult “nöödest”, ja psühhiaatri pärimise peale vastab, et romaan on selline seetõttu, et hobune ei tahtnud kohalt liikuda.) Need argises toonis kirjad loovad Talvikust üsna rõõmsameelse ja helge ettekujutuse, kus

pole jälgegi traagilisusest, aristokraatlikkusest ega vaimupreesterlusest, millega Talvikut on seostatud. Nad toovad Talviku lugejale inimlikult lähedale ja näitavad ta loomuse lõbusamaid, humoristlikke tahke: “Ja mis teeb Ši kõik need pikad päevad ja ööd? Vaata, et sa end lähemal ajal taas paksuks ja priskeks sööd. Näe, kogemata tekis kirja puhas riim! Pea siis hoolt, et laual sul iial ei puuduks värsket piim. Kuid aeg on lõpetada totakad improvisatsioonid. Loodan, et Sa seda kirja ilusa vastusega kroonid.”³

Siberi-kirjad seevastu on varjundatud traagilisest alatoonist, mis suuresti pärineb ka lugejalt, kuna ta teab Talviku surma juba ette. See teadmine annab neile kirjadele paratamatult teatava õilistava varjundi ja aitab seetõttu legendiloomele kaasa. Eluolu Siberis oli väga raske ja Talviku tervis kurnatud ning see leiab kajastust ka kirjades, kus Talvik kirjeldab oma vaevusi ja palub saata hädavajalikke esemeid.

Neist Talviku asumiselt saadetud kirjadest on otsitud otsest kooskõla ta luuletustega, seletust nendele. Nii väidab Karl Muru, et “Neist kirjadest avanev hingepilt tundub täielikus kooskõlas kirjaniku viimaste luuletustega. Seda siiski, kui pidada silmas võimalikku tsensuuri arvestavat sõnastust” (lk194). (Talviku viimased dateeritud luuletused kannavad aastaarvu 1945, sama aasta mais Talvik arreteeriti. Ilma daatumita luuletusi on viimaste luuletuste hulgas neli.) Ilmselt ongi Siberi-kirjade eelistamise ja seega ka avaldamise

² H. Talvik B. Alverile 09.08.1939. KM EKLA f 315, m 29: 4.

³ H. Talvik B. Alverile 09.08.1939. KM EKLA f 315, m 29: 4.

ajendiks olnud nende tonaalsus, mis sarnaneb Talviku viimaste luuletuste omaga – Siberi-kirjad sobisid hästi sellesse legendiloomise diskursusesse, mis Talvikut ümbritseb. Paraku on kirjades avalduva “mina” ja luulemina samastamine probleemiline: eri žanritest pärit tekstidena kannavad nad ka žanrile iseloomulikke jooni. Kirjad on olemuselt dialoogilised, suunatud “minast” erinevale “teisele”, kelle vaatepunkti ja ootustega “mina” ehk kirja autor end kohandab. Näiteks samast sündmusest eri inimestele kirjutades loob kirja “mina” nii endast kui ka sündmusest erinevaid kuvandeid. Luuletuses avaldub “mina” on samuti vahendatud kujutis, žanri konventsioonidele alluv tekstuaalne representatsioon, mida ei saa otseselt ja vahetult taandada autori olemuse väljendajaks.

Arvustaja Joh. S[oo] on näiteks märganud Talviku luule literatuursust: ““Palaviku” surmalähedus juurdub ennekõike literatuursel esteetilis-romantilisel maailmatajumisel” (*Areng* 1935, nr 1/2, lk 45). Viide literatuursusele on oluline: see osutab ühelt poolt teatavale kätteõpitud poosile, teisalt mängulisusele, (keeleliste) rollide omaksvõtmisele, enese kujutlemisele kellekski teiseks. Seetõttu ei saa käsitada Talviku “Palaviku”-aegseid luuletusi ta minapildi vahetute kajastajatena, nii nagu on ka põhjendamatu näha ta viimastes luuletustes tulevikuennustust või oma saatuse ettenägemist.

Tundub, et teatud annus literatuursust on jäänudki Talviku luulele omaseks: ta

viimaseid luuletusi nüüd uuesti üle lugedes ei saa lahti tundest, et ses kõiges on pisut poosi, teadlikku mängimist hoiakutega – igatahes ei mõju nad sugugi nii siiraste ja vahenditutena, nagu pagulaskriitikud on püüdnud väita. Romantiline kujundistu – hõbepurjed, kastepärlid, pahinaga langev maru jms – ei ole iseloomulik mitte ainult Talviku “Palaviku”-eelsele noorusluulele, vaid selle reminiscentse leidub kogu ta loomingus ning ka viimastes, “Kohtupäeva”-järgsetes luuletustes, millest ilmekaimaks näiteks on luuletus “Maru” (1941). Kuigi see romantiline hoiak on kohati raamistatud irooniaga, tundub, et just viimastes luuletustes on iroonia romantilisuse kõrval tagaplaanile jäänud. Samuti on kogu Talviku loomingule jäänud omaseks idealistlik hoiak, võiks isegi öelda – teatav jääkus nende eri rollide luulena esitamisel. Talviku luule kartesiaanlik keha-vaimu vastandus ärgitab tänases postmodernistlikus (esteetilis) ruumis vastu vaidlema, küsima sellise vastanduse õigustatuse üle: lõpuks on see ju lääneliku maailmakäsituse ja filosoofia üks tugisambaid, mida Talvik on eksplitsiitselt edasi arendanud. On küll ülev luuletada vaimu primaarsusest ja mõista hukka materiaalseid väärtusi, ent selle maailmavaate piirid tulevad kaudselt ilmsiks Talviku Siberi-kirjades, kus ta vajab eelkõige just neidsamu põlatud materiaalse maailma tooteid – raha, riideid, seepi, keedunõu, tubakat, ja alles seejärel vaimuvalguseks evangeeliumi ja “Fausti” taskuväljaannet.⁴ Talviku idealismile lähedast eetilis-esteetilist hoiakut

⁴ H. Talvik B. Alverile 02.06.[07.]1947. KM EKLA f 315, m 29: 4.

võib kohata ka Betti Alveri hilisemas luules, kus see on arendatud omamoodi täiuseni. Muidugi võib ainult kujutleda, milliseks oleks Talviku luule kujunenud siis, kui seda poleks katkestanud autori varane surm. Kuivõrd oleks Talviku rangele vormile ja rütmile allutatud luulet mõjutanud näiteks vabavärsi levik? Sellisele küsimusele käesolev raamat muidugi vastust ei anna ja ei saagi anda ning ka Talvikut käsitlevate artiklite autorid pole püüdnud seda teemat arendada. Raamatu viimane ja ühtlasi värskem (2002), Karl Muru kirjutatud käsitlus esitab näiteks uusi andmeid Talviku viimastest eluaastatest Eesti Riigiarhiivi Filiaalis säilitatava toimiku põhjal. Tegelikult aga vajaks ka Talviku luule uuesti tõlgendamist: "Legendaarne" on pigem vajalikuks eeltööks Talviku uurimisele kui uurimistöö lõpptulemuseks. Eelkõige annab see senistest kõige täielikumale kogumile Talviku luuletusi ja artikleid, seevastu Talviku-käsitlused on esindatud ühekülgsest. Välja arvatud Karl Muru artikkel, esindavad need käsitlused 1930. ja 1950. aastate arusaamu, mis tänases kontekstis mõjuvad mõnevõrra aegununa. Praegu on võimalik kasutada ka uusi uurimismaterjale, nõukogude ajal kättesaamatuid allikaid, nagu Betti Alveri käsikirjaline pärand, mis asub Eesti Kultuuriloolises Arhiivis. Samuti on võimalik Talviku uurimiseks rakendada uusi meetodeid ja vaatenurki, mis võimaldavad mitmekihilisemaid tõlgendusi nii ta luulest kui – miks mitte ka – elust.

ALVAR LOOG

Lasnamäe Hamletil on külm

FS. 2004. *Tuum*, Tallinn, 2004. 84 lk.
Hind 66 kr.

*kus miljard elu
vaikseltselt vette poetub
kas on säääl külm
ei maksa küsida*
J. V.

1.

François Serpent on ikka olnud madu, kes roomab omapead. Oluline polegi siin mitte siugleva edasiliikumise fakt, kuivõrd selle sihtpunktid. Seitsme aastaga on Serpent avaldanud kolm eriilmelist luulekogu – vahetanud kolm korda nahka ning nüüd viimaks ka nime. (Lihtsuse ja mugavuse huvides on järgnevas kommentaaris viidatud talle, kasutades pseudonüümi, mille all ilmusid tema kaks esimest raamatut.)

Serpentis kohtame isepäist dramaturgi, kelle väike õuduste teater eriefektide pealt kokku ei hoi. Ta on jõulisemalt kui keegi teine siitküla laulikutest poetiseerinud totaalset sõda ning kaubitsenud sõnades surma ja vägivallega. Serpenti tekste kannavad tumedad fantaasiad, eksistentsiaalne äng, õudusunenäod, hirmud ning hästi varjatud hullumeelsus. Tema poeetilisel paletil leiduvad üksnes külmvalge, veripunane ja mustmustmust.

Vastne poeet kirjutas oma esimese kogu avaluuletuses: "seal kus oli päike nyd taeva tõuseb madu". Päikest kohtab

tema tekstides tõesti harva, nagu ka kõike muud, mis juba aastatuhandeid värsirahva silmis tinti on väärinud: loodust, armastust, sõprust, lootust, ilu, ekstaasi jne. Arvestades Serpenti luuletuste üldist tonaalsust, on üht-aegu üllatav ja meeldiv, et sellesse nimekirja võib rahulikult lisada ka enesetapu. Suitsiidimotiivide ning neist tõukuva pateetika puudumine teeb tema poolt viljeldud dekadentsi kahekordselt veetlevaks.

Serpenti luuletustes domineerivad tumedates toonides meelelised ja emotsionaalsed kvaliteedid: külmus, hirm, valu, üksindustunne jne. Peaaegu kõik tema küpsed tekstid räägivad samast asjast, millest ka käesoleva kommentaari motos esitatud klassiku read – külm on, vaata kustpoolt tahes: “kivide taga on kivid / valude taga on valud / polegi kaldaid / vaid vesi ja kylm” (“Valgete kaantega raamat”, lk 14). Seestpoolt tulevaja jäise hinguse eest ei ole inimlapsel kuhugi sooja minna – ahjukütmise asemel lõiguvad külmakartlikumad nii elus kui kirjan-duses hoopis veene. Serpent kanaliseerib oma sisemised temperatuurikõikumised luulekunstis.

2.

Aastatega on muutunud nii Serpenti tekstide stiil kui subjekt. Esikkogus “Ka Jumal on inimene” (1997) kohtas lugeja rahvusvahelise haardega tapjat ja vägistajat (“siia hobust juhib kaasa tuues sõdu / too õilis kuningas hea François”). Autorikujund ei leidnud siiski lõplikku selgroogu, sest keiser Neroga ühiseid esteetilisi vaateid jagav marodöör teises riimluuletustega täidetud lehekülgede kuludes Tartu puberteetpoeediks. Kogu ise jäi maneristlikult punnitatuks.

Kolm aastat hiljem ilmunud “Valgete kaantega raamat” (2000) tähistas pööret üht-aegu nii vabama luulekeele kui suurema sisulise küpsuse suunas. Autor oli vahepeal mõistnud, et klassikaline luulevorm ei esinda enam ammu midagi peale iseenda, tema võime soovitud emotsioone tekitada piirdub üksnes lugejapoolse äratundmisega.

Teise kogu parimad luuletused olid juba vabavärsis. Serpent mängis julgelt metafooride, korduste ja kinniskujunditega, garnee-rides biidermeierlikke olustiku- ja meele-olupilte verise puändiga. “Valgete kaantega raamat” oli oma käekirjalt lähemal Kostabi Šeltsi vanale kambale (Sinijärv, Kivisildnik) ning erines nii stiililt kui tasemelt EKŠi “noorte geenuste” seltskonnast, kelle hulgas Serpenti debüüt ilmus.

Uues raamatus on autor lisaks silrõhulisele riimile loobunud ka senisest pseudonüümist. Gooti dändi asemel seisab nüüd lugeja ees peaaegu impersonaalne fs. Initsiaalide taha peituv poeet lausub enesetuvustuseks: “olen eesti luuletaja / tulen Lasnamäelt” (lk 7), “pool elu kuradi läbi / pool kuradi elu veel ees” (lk 30).

Uue luulekogu tekstid pole mitte üksnes isiklikumad, vaid toovad meid eelmise raamatu kafkalikust fantaasiamaailmast reaalsesse keskkonda. Ka subjekt on kuidagi tõelisem: romantismi vaimust kantud poosetava neodekadentsi või literatuurse fatalismi asemel pakub Serpent meile sel korral hoopis sotsiaalsemaigulist isikulüürikat. Varasema punase, musta ja valge kõrvale on ilmunud hallid toonid, mis eelmisi segustades ja tuhmistades lämmatava vatina lugeja teadvusse langevad: “päev on tuhm / kivi on hall / elekter ei anna armastust” (lk 16).

Serpenti kolmanda raamatu tekstides

luurab eksistentsiaalne väsimus, mis sunnib maske heitma ja lihtsamalt rääkima. Tema uued luuletused on varasematest kurvemad, vaiksemad, ning mis peasi – ausamad ja otsekohesemad.

3.

Läbi kolme raamatu on Serpent liikunud enda loodud vertikaalses maailmas üha allapoole. Esimene kogu käsitles suuresti inimese ja mütolooilise jumala vahekorda ning kujutas kohati ka inimest ennast jumalana. Kangelane asus teispool mõttelist mõõka, olles pigem tapja kui tapetav.

Teise tekstikogu teemaderingi keskmes seisis inimese ja surma vahekord. Ometi ei jäänud muljet, et poeet viibib reaalselt eesliinil elu ja surma vahel. Tema hääli tuli rohkem kaadritagusest nahksohvalt. Ka küsimine selle järele, mis tunne oleks olla tapetud, oli pigem kirjanduslik ning retoorilise iseloomuga.

Pärast seda on Serpent nihkunud kõrvaltvaataja positsioonilt üha enam esimesse kaevikusse. Tankid ja hävitajad tema tekstides küll enam ei seikle ning ka verd voolab hoopis vähem kui varemalt, ent valu ja ängi on isegi rohkem. Need näivad olevat tõelised ja kuuluvat talle endale.

Uues raamatus on raskuspunkt siirdunud inimese vahekorrale sotsiaalse ruumi eri avaldumisvormidega. Autor kasutab mitmes luuletuses meie-vormi ja küsib: mis tunne on koos (miljardite?) teistega vaikselt vette vajuda? Kesksete märksõnadena tõusevad esile: “tuhm”, “hall”, “alandus” jne, ning üllatuslikult ka “armastus”. Raamat ise on rüütatud tumedatesse toonidesse (kujundaja Vivika Kalt), seda kaunistavad pildid (Liis Roden ja Aleksei

Tihhonov) kujutavad külma ja elutut tehiskeskonda.

Samas pole kuhugi kadunud eelmise kogu igal leheküljel lugejat ees oodanud külmus, mida Serpent kasutab sünonüümina mõistetele: hirm, lootusetus, äng, võimetus armastada jne. “Valgete kaantega raamatus” oli kestev külmatunne osalt seotud ka tõenägemise- ning vabadusemotiveid. Uueski kogus leiame ühe sellele viitava tekstikoha: “sõltumatus ja rahu / kylm tervitab nahka ja luid / vaba nagu prygi tuule käes” (lk 21).

Ometi on see vabadus nüüdseks kuhugi kadunud. Inimene seisab värisedes ja lõdisedes nimetu autoriteedi ees. See on paranoiline kinnismotiiv personifitseeritud saatusest, Suurest Vennast, mida kohtame Serpenti kõigis kolmes raamatus: “see mees kel käsi malenuppe seab / kes meie mõtteid sirvib yhtepuhku” (“Ka Jumal on inimene”, lk 21), “kõik segi paiskas Käsuandja vile” (“Valgete kaantega raamat”, lk 42), “need on kylmad käed mida tunnen / need on julmad käed / need on elutud käed / mis annavad elule suuna” (lk 17). Uues kogus küsib ta otse “kes seda meiega teeb?” (lk 34) ning pöördub nimetu poole: “sina kes sa koostad valemeid ja paned meid reageerima” (lk 46).

4.

Vastses raamatus on usk enese väljavalituse asendunud lõpliku resignatsiooniga. Rüütlist, kelles kord “Taevast tundis ära venna” (“Ka Jumal on inimene”, lk 13) on saanud massiühiskonna aatom, inimene bussipeatusest, “mees nagu mees ikka” (lk 79), kelle surm – ning ilmselt ka elu – on peaaegu tähendusetu: “kui inimene sureb

/ kõik jääb endiseks / see ei saagi teisiti olla” (lk 71).

Kui veel esimeses kogus võis poeet võidukalt kuulutada, et “aeg EI OLE lahti liigestest” (lk 6), siis nüüd on miskit mäda nii Eesti kui ilmselt ka Taani riigis. Serpent kirjutab, et “eluteenus on kallisk” ja “eneseväärikus kuulub luksuspaketti” (lk 11) ning lisab: “sellised on olud” (lk 68), “see asi on elu / see ei ole luule / siin pole metafoori” (lk 41). Teisal oli ta varem sedastanud: “elu ongi luuletus / kui suudad välja öelda / oledki luuletaja” (*Vikerkaar* 2002, nr 7, lk 24).

Kahe viimati tsiteeritud tekstilõigu valguses ilmneb Serpenti ambivalentne suhe nii reaalsusse ja kunsti kui omaenese poeedis(t)aatusesse. Kas olla või mitte olla? Kas kannatada vaikides või kirjutada? Mõnede ridade järgi otsustades tunduvad talle ühtmoodi alandavad mõlemad variandid. Endas kui luuletajas näeb ta “eksistentiaalistlikku nalja” (lk 54). Mitmed eneseiroonilised tekstikohad sisaldavad otseseid viiteid antiintellektualismile (lk 40, 45, 50).

Serpenti uutest luuletustest kumab läbi sotsiaalne lämbumistunne, mida kõige paremini väljendab olustikupilt (või metafoor?) haiglast: “meie nimed on kirjas / kõik on kontrolli all / ... / välisukse ees valvurilaud / täna enam sind vaatama / keegi tulla ei saa” (lk 39). Siit kasvab välja üksinduse temaatika, mida kohtasime juba eelmises kogus. Ent nüüd tõuseb see esile veel võimsamalt: “mida sa teed kui on öö / keegi ei kuule su häält / keegi ei loe sinu sõnu” (lk 67).

“2004” on arvestades autori seniseid tegemisi ootamatult lüüriline, pakkudes muuhulgas siinkirjutaja jaoks ühe valusaima teksti viimaste aegade eesti armastusluu-

les – “Mustad puud mustas vees” (lk 28–29). Olgu siinkohal toodud ära selle viimased read:

*mida ma Sinust yldse tean
nii nagu seisev jääkylm vesi
mustade tyvede ymber
vaikus inimeste vahel
teineteist ei kuulata
või ei usuta kuuldot
või ollakse lihtsalt vait
aastast aastasse
kahepoolne kirg
kahepoolne igatsus
kahepoolne nukrus
kahekordne yksindus*

Serpent läheb raamatu lõpulehekülgedel niikaugale, et taandab oma olemasolu mõtte ja õigustuse üheleainsale (tunde)aktile. Ta küsib: “suudan ma teda hoida / keda ma armastan”, ning lisab: “kõik muu on tsirkus ja sport” (lk 76). Paraku kannab see ohe eneses sügavat traagikat, sest vastus on fs'i puhul, nagu me järgmisest – tähenduslikult kogu viimaseks paigutatud – luuletusest lugeda võime, eitav.

Kui eelmises raamatus jäid poeedi pideva külmatunde põhjused lugejale hämaraks, siis nüüd asetuvad mitmed asjad oma kohale. Pealegi tundub, et Serpenti ei rahulda enam masohhistlik teadvelolu ideaali saavutamatusesest. Ta soovib evida julgust mitte karta seda, mida ihaldab (lk 46), ning loodab kõige kiuste veel iseendas enesega kokku saada (lk 34). Ridade vahele on peidetud positiivne programm: “parem ära piinle / naudi seda mis ilus” (lk 72).

5.

Seitse aastat tagasi ilmunud François Serpenti esikteosega on "2004" peaaegu ühismõeldut. Vahepeal lugejateni jõudnud "Valgete kaantega raamat" kaldub oma stiililt küll rohkem uue kogu poole, ent asub tegelikult kuskil vahepeal. Edasilükkumisest ja arengust vestab ka tõsiasi, et fs ≠ François Serpent (olguigi et käesolev tekst oma tähistuspraktikas seda vahet selgelt ei markeerinud).

Samas oleks autorile soovitanud hoopis pöördumist oma kodanikunime poole (mis, tõsi küll, ei ole eriti poeetiline). Hetkel jääb ausus – niivõrd kui seda on taotletud – osaliselt pseudonüümi (või selle initsiaalide) varju. fs on ikkagi fiktiivne persoon, ehkki tema poolt kirjutatud read on reaalsed ning neis esitatud tunded kannavad üha vähem kirjanduslikkuse pitsert. Samas jälle kuulub autorinimi fs masinlikku ja ebaisikulisse arvutiajastusse – 21. sajandisse –, mille painetest selle kandja kirjutab.

"2004" lööb lugejat just oma aususes: kogu võtmetekstidest me metafoore ja sümboloid ei leia. Teiseks omapäraks on hoidumine jämedast ironiast, mis ülejäänud tekstikihistusi varjutama kipuks. Mõnes värsis satub ta küll sellele tänavale, kus Kivisildnik ja Kesküla juba ammu kiirust ületavad, ent tuleb siis tsitaatide ja parafraaside juurest kohe iseenda lainepikkusele tagasi.

Alates eelmise kogu avaluuletusest on Serpent pidevalt liikunud Viidingu suunas. Napi stroofiga vabavärss ja kasvanud ausus võimaldab tal sealt fs'ina isegi edasi minna. Kui ainult külm vahepeal ära ei võta või küsimused otsa ei saa.

Eesti kirjanduses ei ole eriti palju neid, kes end erinevate nimede ja nägudega lugejatele maha oleksid suutnud müüa. Igal linnul on ikka ainult üks laul. Serpent püüab seda oma uues luulekogus teha juba kolmandat korda järjest, ja õnnestunult. "2004" on tema seni parim ja küpseim luulekogu. Kuhu edasi? Ehk inspireerivad teda nii täna kui tulevikus sulge haarama uued (ja soojemad?) vastused eespool tsiteeritud küsimuste küsimusele...

KIVISILDNIK. OTSIN NAIST: koledatel, vaestel, vanadel ja kiimalistel mitte tülitada. Eesti Raamat, Tallinn, 2004. 120 lk. Hind 103 kr.

Kivisildnik on viimasel ajal asunud ohtlike teele, produtseerides konveiermeetodil üha uusi teoseid. Raamatuid on saanud nii palju, et poodnikud ja arhivaarid ei tea enam, kuhu neid pista. Tartus Mattiiseni äris polnud "Otsin naist" üldse väljas, pärimise peale toodi kuskilt leti alt, Ülikooli raamatukogus kohtasin aga kõnealust teost kirjandusteooria riiulil. Kui lisada siia tõik, et Apollos oli Kivisildniku "null tolerant" pandud naljaraamatute sekka, siis tuleb tõsiselt võtta autori kartust, et teda on hakatud teistega segi ajama (lk 5).

Plahvatuslikul avaldamisel on mitu varjukülge. Kõik, mida saab palju, devalveerub: isegi kui oletame, et geenius Kivisildnik *an sich* ei mandu, siis lugeja jaoks muutub ta ikkagi liiga igapäevaseks. Teine oht peitub selles, et väga lühike ajaline distants raamatute vahel tekitab terava võrdlusmomendi, mille tulemusena mõni teos paistab nõrgem kui teine – olgugi siis, et jällegi vaid lugeja-kriitiku, mitte autori enda jaoks. Tavaliste mõõdupuude järgi on küll normaalne, et mõni asi õnnestub paremini kui teine, kuid Kivisildnik väidab, et on kompromissitu maksimalist: "kui kirjutaksin keskpärase / raamatu ilmselt sureksin / minu põlgus nikerdajate / vastu on äraütlematu / kui see minu enda

vastu / pöördub olen kadunud" ("Loomade peal katsetatud inimene", 1997, lk 4). Minu arvates on "Otsin naist" Kivisildniku parimate teoste taustal keskpärane raamat. Jääb siis loota, et Kivisildnik töötabki nüüdsest igiliikurist tekstimasinana ega hakka ennast oma raamatute kriitilise võrdlemisega tapma.

Õigupoolest ongi autor surnud, ta "pangeb kõrvad pea alla" juba päris raamatu alguses (lk 5, 6). Säärane akt, mida kasutas juba Rimbaud, asetab kogu teosele melanhoolia pitseri, siin valitseb dekadents, elu eitamine. "Et kõigil oleks hea / pärandage oma / maine vara / abordiarstile" kordub refräänina luuletuses "Kalevipoeg omas mahlas". Ka nimiluuletus "Otsin naist" ei sisenda optimismi. Kuna luuletus koosneb ajalehtedest välja nopitud uudistekatketest, siis ei saa sünges muljes süüdistada Kivisildnikku – tema tõstab üksnes Diogenesena laterna alasti elu kohale.

Kurbus ja loobumine kulmineerub kogu tugevaimas luuletuses "Tra teibiga püsti": "sest maailm on / puuslik / ja meie šamaanid / surm kui ema tuleb koju viima / meid lapsi" (lk 73). Võimsasse langusluuletusse on Kivisildnikule omaselt põimitud tsitaate eesti luulest, refrään on igatahes laenatud Heibergilt: "ma kirjutan verega / hinge imelist saladust / murede sügavuse / otsata hämarust". Nii et kui Kivisildnik otsib luuletades naist, siis ka meil tuleb detektiivki kombel otsida naist ridade vahelt. Kui kogu algul autor sureb, siis vaatlusaluses luuletuses on ta elanud tagurpidi imikuikka: "kooori mähkmed / mult maha / oo mu vaenlane" (lk 70). Mõlemal juhul on tegemist täieliku passiivsusega, muuhulgas loobumisega sek-

suaalsusest: “jääme purulahjaks / armukest oodata / ei ole” (lk 67). Nagu luuletuse pealkiri ütleb, tuleb tra püsti saamiseks kasutada teipi.

Kivisildniku loominguga kaks kandvat lähte kohta on nukker kontemplatsioon ja küüniline, armutu analüüs. Kui tema tähtsuses, “Loomade peal katsetatud inimeses” moodustavad need poolused orgaanilise terviku, siis nüüdseks on Kivisildnik kahestunud. Küüniline analüütik esineb Tegelikuse Keskuse vestetes, “kurvaloomuline kasvaja” (vt “Nagu härjale punane kärbseseen”, 1996, lk 24) vohab aga luuletustes. Kui analüütikut ei üllata ka kõige suuremad kuritööd, siis luuletaja imestab senini, miks kultuurifunktsionäärid tema ekstreemset loomingut auhindadega ei pärga (vt Autori märkus, lk 6–7). “Loomade peal katsetatud inimeses” kõlas säärane kurtmine väga ehedalt, aga viimasel ajal on see poosiks tardunud. Kultuurkapital toetab juba ammu Kivisildniku teoste väljaandmist ja arvata on, et ka kirjanduse aastaauhind kunagi tuleb – siis tuleb hakata kurtma, et miks veel Nobelit ei tule.

“Otsin naist” ei üllata millegagi. Lisaks melanhooliale ning söimule leiame siit ühe groteskse visuaalkunsti idee (“Kalevipoeg omas mahlas”), mis oleks sisuliselt sobinud pigem ta Kalevipoja-raamatusse (2003), ühe kesise klassikatöötluste (“Neil aiaäärne tänavas”) ning kaks kompilatsiooni (“Otsin naist”, “Piibli paradisi”). Eelmistes kogudes on Kivisildnik hiilnud klassikaliste tekstide nihestamisega, sellega võrreldes on pelk kopeerimine selge tagasimine. Kui “Otsin naist” pakub veidi kummastavat dokumentalistikat, siis piiblisalme kokku miksiv “Piibli paradisi”

on lihtsalt ballast. Ehk suudaks “Tra teibiga püsti” ülejäänud kogu järele vedada, kui ta poleks juba varem ajakirjanduses ilmu nud, mistõttu esmamulje-vaimustuspalan gut ei tekkinud.

Kivisildnik on professionaalne reklaa mimees, eks ta ise teab, mida teeb. Kui ta on otsustanud käsile võtta totaalse kam paania ning avaldada valimatult kõike, mis pihku juhtub, siis lasku käia. Aga pelgast reklaamikampaaniast ei piisa, vaja on uusi tugevaid tekste. Kivisildnik on oma varasema loominguga ajanud lati väga kõrgele, aga see ei ole vabandus – kui soovid titaanina tavakirjanduse kohal kõrguda, siis on igasugune haltuura välis tatud. Mis on lubatud härjale, pole luba tud Jupiterile.

ERKKI LUUK Kivis(se raiatud)

KIVISILDNIK. VALITUD TEOSED, I. *Jutustused ja romaanid. 1984–2004. Argo, Tallinn, 2004. 1000 lk. Hind 250 kr.*

See lihtsas stiilis, ühekorraga nii programmilist vaashoitust (sest suur osa tekste on varem ilmunud ajakirjanduses) kui ka niisama programmilist provokatiivsust ilmutav raamat on kahtlemata midagi sellist, mida – nagu autor isegi tähelepanelikult märgib – poleks tohtinud olemas olla. Ometi on, ja seda mitte kõige selles sisalduva keelatu, kompromissitu, nihil- ja pohhuistliku kiuste, vaid just selle tõttu. Need on omadused, mille tõttu Kivisildnik meie vastavate väärtuste tunnustamisele väljahäällestunud ajajärgul endale vältimatult lugejaid ja väljaandmistoetusi leiab. Need on tõesti väärtused selle sõna algupärasest mõttes, mitte jutumärkides (st irooniliselt väljendatuna), – sügavaimad väärtused, milles ajastu vaim end avaldab ja endale iseenesestmõistetavat tunnustust nõuab. Kulka (nagu autor kurdab) sellele nõudmisele muidugi vastu ei tule, ei toetanud ka antud teost, küll aga on toetanud nii mõndagi talt varem ilmunut, nii et osa süüid selles, et Kivisildnikku parasjagu ilmub nii, nagu teda just ilmub – st oa-, ent miks mitte ka luuavarrest – on kahtlemata kulkalgi. Niisiis on “miljonite lemmiku” fenomen sõltuvuses aja vaimust, päevakajalisusest ja “seltskonnakroonikast”, mis ka nende kaante vahele oma iseäraliku sitapitseri on vajutanud, ent samavõrra ka Kivisildniku masinlikust

meetodist, milleks on reibas, pimesi ja ulgudes sooritatud võssasööst, ning viimast tulenev permanentne joovastuse ja läbipekstuse rütmika vaheldumise tunne. Selles on kilomeetrite kaupa stiili, mida ei saa eitada, nii et autori sõnadel sellest, et “kogu see massiiv on lõpuni läbi komponeeritud”, on kahtlemata omalaadne tõepõhi all. Kui “Valitud teosed I” (Kivisildniku enda sõnul “Best of”) oleks muusika, oleks see ühtlaselt kolksuv ab-rasiivne *techno* või *industrial*. “Minu imeteod” – nii pealkirjastab ta oma esimese loo või pigem sisse- ja kokkuvõtte, mis neile, kes ülimal määral oma aega soovivad säästa, kogu sellele järgnevat tuhandet lehekülge teoreetiliselt asendada võiks. Et see kõik on saanud teoks 20 aasta jooksul (1984–2004), ei muuda juhtunut vähem imeväärseks, nagu ka see, et tekstid on “proosavormis” ja sageli varem ajakirjanduses ilmunud. Viimane võib muuta küsitavaks “Valitud teoste” valikuprintsiibi ranguse, kuid mitte teose ilukirjandusliku olemuse – oma praeguses kontekstis mõjuvad nad keskeltläbi palju loetavamalt kui algses ilmumiskohas (kus ümbritsev ajakirjanduslik kammajaa nende mõju ja vastuvõttu liialt segas, reserveerides Kivisildnikule kas meelelahutaja või tola kitsavõitu rolli). Pealegi, nagu näha, lööb Kivisildnik just massiga, mis annab stilistilise jõu praeguselegi tellisele. Valdavalt kasutab autor lihtsat ja “automaatset” keelt ning standardiseeritud struktuuri (tuleb jällegi pähe võrdlus *techno*ga), mis pääseb paremini maksvusele suuremas doosis – kuid siis ka nii õelalt, et lugejal kaob elu-*isu*. See “lābikomponeerimine” (kui see ikka on toimunud) pole mõistagi midagi

sellist, mida me siin sõna või fraasi ja eriti mitte lause tasandil täheldada võiksime – kuigi on erandeidki (näiteks mõned raamatuarvustused peatükis “Tõde ja õigus”, mille vaimukast sõnastusest on mõndagi õppida). Põhiliselt on see siiski märgatav suuremates üksustes, näiteks tekstide temaatilistesse peatükkidesse koondamises, üldises struktureerimises, struktuuri standardiseerimises ja – autorile vahest kõige iseloomulikumalt – (aja)kirjandusliku vormi süstemaatilises pilastamises. Viimane seletab ka raamatu eksitavat alapealkirja “Jutustused ja romaanid”. “Romaanidest” on hetkel saadaval “Loomade peal katsetatud inimene” ja “Nagu isane kass ümber isase pudru”, esimene võiks sama hästi olla poeem (kuigi luulele viitab siin ainult puhtformaalne struktuur, st murtud read) ja teine on kurat teab mis, näiteks ropp ja avangardistlik, tugevate Oksa-mõjudega intertekstuaalne kõhulahtisus-liturgia. Selle võrrelda- (ja loeta-)matu õuduse – ja siin on ka muid sellelaadseid, näiteks peatükis “Igasugu sitta” – kontrast üldise “žurnalistliku” tehnoga on päris ehe. Veel selle tehno kohta (mis, nagu öeldud, on miski, mis kogu seda raamatut defineerib, kas või juba seetõttu, et seda siin mahuliselt kõige rohkem on): ajakirjandusliku vormi pilastamisest on Kivisildnikul saanud kinismõte ja süsteem – kõigepealt ajakirjandust parodeeriv lollakas pealkiri (*à la* “Haluga pähe, et ajud välja”), seejärel enam-vähem usutav kammaijaa sihilikult primitiivses keeles (jätmaks muljet, et kirjutaja on ikka idiot, nagu see igas vähegi arvestatavas väljaandes olema peab), mida ilmestavad totrad vahepealkirjad (antud juhul “Ei mingit seletust” ja

“Sõda tuli meelde”), mis oma seosetusega annavad tervikule peaaegu “poeetilise” mõõtme. Päris lõbus. See on kõige loetavamaks tehtud kirjandus, mida endale ette kujutada võib, kuna vastavate (ajakirjanduse) lugemiskoodide automaatkäivituses läheb selliselt formateeritud tekst kellel tahes alla ülikiirelt ja -kergelt; muidugi ka pealiskaudselt, kuna süvenemine oleks sel puhul kujuteldamatu. Niisiis on “Valitud teosed I” paksus petlik, kuna seda a) läbitakse väga kiiresti ja b) selle iga lugu on mitmeski mõttes nagu iga teine lugu, st erinevused pole nii suured, kui kirjanduslike tekstide puhul tavaliselt eeldatakse (millest ka see juba mitu korda mainitud tehno-efekt). Kivisildnik on loetavus ise.

Siit-sealt üle lugedes olen sunnitud tõdema, et tal on päris geniaalseid lauseid, mille geniaalsus avaldub mõistagi vaid tänu ajakirjanduslikele konnotatsioonidele (nagu “millist eneseületamist odavast seabist haiseva ennustaja puudutamine nõuab, võime ise ette kujutada”, mis lõpetab “artikli” “Elva prohvet tehti kahjutuks”). See, kas need lood kunagi ka ajakirjanduses ilmusid, on siinkohal täiesti ebaoluline. Oluline on see, et “Whaw-zaiksi hää!” on selle vormi enda kasuks efektiivselt tööle pannud, tootes proosat nagu prusse. Töövõit on ka artiklite ja muu kamarajura koondamine temaatilistesse üksustesse nagu “Oopium sihtgrupile” (religioon), “Nõiatrumm” (meedia), “Autod ja lahingutehnika”, “Teadus ja sport”, “Eetika ja moraal”, “Matside elu” (talupojad) jne, kokku umbes 20 temaatilist alajaotust. Haare nagu Leeninil. Kusagilt otse üle kantud peatükid nagu “Tegelikkuse KesKus” ja “47 pära kirja sopalehest Luup”

on mõistagi nii oma sisu kui ka vormi poolest märksa igavamad (kuigi võib karta, et just esimese tõttu peaks seda raamatut tabama suurem müügiäda – vähemalt vihjab autor ise tagasihoidlikult sellele võimalusele). Põhiline, nagu ajakirjanduses ikka, on “Valitud teosed I” uudisväärtus. Toon ära mõned iseloomulikud pealkirjad: “Turvakodu toob sisse sama palju kui lõbumaja”, “Kõnges haruldane tõbras”, “Kott õlut päästis mehe elu”... muuhulgas on siin ka kaks artiklit üllatusmunadest: “Üllatusmuna taara ostetakse tagasi” ja “Kerjused toituvad üllatusmunadest”. Pole paha saavutus 20 aasta kohta.

INDREK TART

Õidekiviga metsas, põllul ja teistel inimeste radadel, vaimust kõnelemata

KIRSTI OIDEKIVI. PINSEL. Koma, Tallinn, 2003. 55 lk. Hind 40 kr.

Lugeja elab luulemaailma sisse, mäletades varasemat kord läbi fraasikildude – “lumehelbeke tasa tasa”, “meri oli hall oli hall oli hall”, “kärbeste pirin kirjanike majas”, “Vercingetorix ütles: Caesar”, “kaob laulik purjus parisnike salgust”, “maailm mille lõpp on mõeldav on alati lõpukorral”, “ei saa mitte vaiki olla”, “ei ole paremaid, halvemaid aegu”, “tuul käib tühjal rannal ringi”, “turmaliinist uste taga moonimaitse suul”, “tuisk on seitsmendat päeva”, “kurbkäre metsik hüüd” –, kord tervikute kaudu, mida esindavad näiteks luuletuste või luuletsüklike või luulekogude pealkirjad. Iga sellise ühikuga kaasneb terviklik meelemudel, vaheti kogu oma/tema elukäigu tunnetamise tunne. Luuletaja on see, kes need sõnaseosed mällu mäletamatuseni poetab, kelle sõnaotsakestest hargneb elu elav panorama. Kontsentreeritud vihjed, mis manavad esile nii kogetu kui oleva, meeleseisund, mis seob ja köidab enamasti valituid, teatud kuulmisele alteid, vahel aga hoopis suuremaid hulki.

Luule võimendab inimese kui ajamasina põhitunnuseid: episoodilise mälu (täpseid kujutelmi möödunust) ja tulekuvisionide (tulevikurändude) võimalikkust. Kronesteasiat.¹ Luuletaja avalikustab oma

¹ Vt nt J. Allik, E. Tulvina, Ajas rändamine ja kronesteesia. *Akadeemia* 2003, nr 5.

mälu killud, et äratada või sidustada lugejate analoogseid kogemusi (olgu tegelikke või kujutletuid). Teha nad teadlikuks maailmast ja selles olemise/kestmise tähendusest.

Luuletaja oma vahenditega võimendab seda inimolu keskset tingimust, seotust iseenda (keha) ja keele (meele) külge, mis omakorda reflekteerib moodsa ühiskonna vajadust end oma liikmete vaimupingutuste kaudu pidevalt aduda, teadvustades eksistentsiaalseid änge, vastasseisu Igavikuga (Surmaga, Jumalaga), Teisega nii enda sees kui ümber: kes ma olen, milleks; kas ma olen seesama mina, mis eile, ega ma ennast pole ära kaotanud (Identiteet); kes need teised minuga kõnelevad, milleks; kas need seosed on paratamatud või üürikesed, milleks jne. Luule sõnastatud isiklikkus on seega ühiskonnale selle toimimiseks üha rohkem vajalik, kuigi ühiskonnad seda eriti ei tunnista, vaid püüavad oma massitootmis-malakatega seda tundlikku iseenda ja oma ümbruse märkamist ja mõtestamist alandada ja ääremaale suruda, sest endast teadvat (mõtlemisvõimelist) indiviidi on märksa raskem pelga loosungiprahiga juhtida.

Kas Oidekivi luulel on seda soont, seda äratamise, äratundmise ja tunde talletamise vaimu? Enesetunnetuse teele juhutamist? Isiksuslikku tõmmet ja valitud tämbrit? Ontas prohvetlikku või müstilist, nägijalikku või bardilikku võimu? Või jääb ta igapäeva, tavalise, inimliku, kodusooja juurde?² Prohvetit ja visionääri, kes jäärapäiselt oma rada ajaks ning teisigi valjusõnu sellele kutsuks, temast ilmselt pole, sedavõrd mahedameelne on ta luule. Bardi, kel meeldib

hulkade mesi, vist samuti mitte. Oidekivi kütked on igapäevas, mida looritab teatav müstilisuse oreool. Müstiku jaoks poleks luulekogude avaldamine tähtis, Oidekivi jaoks tundub olevat. Mesi, mis mitte ainult endale hoitud, vaid teistelegi jagatud.

1990. aastate teisest poolest alates kestnud Eesti luuleraamatubuum (üle saja nime-tuse aastas) pole mitte ainult lahjendanud iga poeedi osakaalu selles, vaid on ka luuletegevuse enda kirjanduselu fookusest välja viinud, omaenda rasva praadima pannud. Vahegi on tuntud, et luule on juba käestatud võimatus, väikeste huviringide eneserahuldusse paelatud hobi. Et amatöörid oma siseteraapilistel kaalutlustel on ta anastanud, et luule kui institutsiooniga (ühiskondliku ühiväärtusega) on lõpp. Et uuemate luuletajate nimed ühiskonnas enam ei kõnele, nende luuletustest rääkimata. Et end nähtavaks teha saab ainult mõne kõrvalise nipi-ga (Contra sihilikult oskamatu lauleldus, Jürgen Rooste bukowskilikult painav perversuse-maiguline eneseekspositsioon), millele luuletetekst on kaasandeks. Vaadates kogu seda kirevat (luule)raamatumaastikku ajakaugusest, võib siiski märgata mõningaid jõujooni, mis eluloolist ja loojakeskset melu luule enese elust lahutavad. Igapäeva ja igaviku dilemma (Paul-Eerik Rummo "Tuhkatriinümängu" ümber üles puhutud arutamiste tuum 1960. aastaist) ei võimendu 1990. aastate sotsiaalse ja kultuurilise pöörde järgses õhustikus mitte ainult olemusli-kest (eksistentsiaalsetest) kaalutlustest (koh-tumine Ajalikkusega, Minaga, Teisega, Identiteediga) lähtudes, vaid ka elulise tarbena,

² Kui kasutada skaalasid, mida pakub Nick Halpern: N. H a l p e r n, *Everyday and Prophetic*. Madison (Wis.), 2003.

kus väljamurdmine massikultuuri painavast igavusest, korduvusest ning seeläbi rusutud tähendusetusest on ette- ja mõtlevõtmist väärt. Luule heistab toimuvat üha adekvaatselt ning üheks märgiks sellest on vaadeldav luulekogu.

Kirsti Oidekivi nimemärk, mis veel 2000. aasta "Eesti kirjanike leksikoni" uustrüki ei mahtunud, on eesti luule tandrill kestnud aastakümneid, luulekogudeks vormunud aga alles viimasel viisaastakul: "Tigudele" (1998, 32 lk, 23 luuletust), "Akvaariumis" (2000, 59 lk, 42 luuletust) ning nüüd siis "Pinsel" (41+2 sisukorras nimetamata luuletust). On see palang, mida saadab uus vaikumisperiood või mitte, seda saame teada alles tulevaste aegade kaugusest.

Tulem ise on üllatavalt ühtlane ja hea. Silma ei torka ühtegi üleni krampis luuletust. Luuletaja kõnnib loomuliku ujedusega oma unenäolaadse maailma keskel ning sõnastab nähtut/tuntut/tehtut tabava vaimukusega: "kui mina suitsetasin sigaretti siis / suitsetas sigarett alati mind; iseasi on harjuda et nii see oligi" (lk 42). See sihikindlalt põimitud läbiv voogamine kord tegelikkuses, kord teadvuses, kord inimeste keskel, kord kujutluses iseloomustab kõiki Oidekivi kogusid. Selline ongi inimese elu, kus kogetu väljamõeldisega puntras koos. Muidugi pole tema ainus selline piiridel balansseerija. Irooniline ja haavatav keset maailma jõulisust, allaandev, ent hammustav, Ennast vastuhakule näpistav. Keset argist tülpimust kujutlusele pühenduv: "võib silmad kinni panna ja mõelda puid ning maju. / järvede sisse punaseid kalu" (lk 33). Osa asju on lihtsast keelelõbust aetud: "veristame / homseks talle, / oma südant talle / süüks pannes" (lk 24), "helesinin jalutab mööda, krussis või

/ lill teda seirab üks i silm i" (lk 29). Enamik sunnist vastandeid, ootamatusi, vällahendeid põrgutada/põrgustada: "ootasime seal järgnevat, eelnevat, milligrammi, Koitu ja Hämarikku" (lk 8). Aga kõik tõsise kavatsusega luulemeelne püsida, mis ka õnnestub. Lapsemeelsust teeselda ja usaldust oma sõnakeerutamistaide vastu võita: "minu tunne on küllalt sõltumatult sitt / aga ma ju tahan, käia teiega neis uskumatus aedades, / me unenägudes oma tähnilise kaelkirjakuga?" (lk 7), "on ju täiesti loomulik, et vahel / pannakse sind kappi kinni! püüdsin / meeletehtlikult silmas pidada merd" (lk 21), "võtke see õrnalt kreemitatud peegel, vaikige valusalt!" (lk 18).

Tegelikult on see luuletaja krutskilikkus, lahe meelevaldsus ja kerge keel suitsukatteks, et algmõisteni, algvaevuseni ulatuda. Tulelised, mida Oidekivi kiidab – Päike ja sigaret(t) ("pikk aeglane sigarett / kogub tuhka. / püüan talle / naeratada." – lk 22) – saadavad nii päeva- kui ööajal teednäitavate teenritena, aga ka rutiinidena, millest kinni hoida nagu argirituaalidestki – "jalutus / käik üle pärastlõunase muru / kujunes veidi pikemaks pärastlõunast. mitmeidki / põhjusi (akvaariumid, ookeanid kalad) ei / võetud kaugema luubi alla. suvi / hakkas juba lõppema, / selpäeva pärastlõunal" (lk 32). Kas see veidi väänatult sõnastatud reaalsus ei tule tuttav ette, eriti kui virtuaalne reaalsus osutub sama kasutuks: "meie tark vara vaikis hommikuni, / siis ärkas raadio ja ütles: / NÜÜD ALGAB REIBAS MUUSIKA" (lk 17). Peale jääb siiski Jangamuttuki maailma fantastika: "silmade taga peab / mööda vart ronima, vee pääl sõitma, / verekohest võtma tükikese ja universumi / prepareerima" (lk 50).

Oidekivi luuleilm on seega täis tuttavat ja argist, mida tasahilju pahupidistatakse, millest luuakse *luule uus reaalsus*, mis peaks tagasi tõlgenduma – Teisena, Identiteedina, Jumalana? Konsensusena – “oleme just siin kui maailm vastab – / see on maailma ja meie – omavaheline konsensus” (lk 47), aga kes on selle lepingu teises otsas? “Tantsime oma ainsa tantsu, uskumata, et ta jääb ainsaks”, tagasisekaas.

TRIIN PEHK **Välke aborigeeni** **sõnaraamat**

DAVID MALOUF. *TEISPOOL PAABELIT. Inglise k-st tlk Aet Varik. Varrak, Tallinn, 2004. (Moodne aeg). 198 lk. Hind 219 kr.*

1993. aastal Austraalias ilmunud “Teispool Paabelit” on romaan, mille sündmused toimuvad 19. sajandi keskel ühes väikeses eraldatud Queenslandi asunduses. Peamiselt Šotimaalt saabunud tööliklassi asunikud leiavad end uuel kodumaal silmitsi võõra ning tundmatu keskkonnaga. Lisaks Euroopast erinevale loodusele tuleb neil kokku puutuda ka kohalike põliselanikega, aborigeenidega, kes uusasunikes mitmesuguseid vastakaid tundeid tekitavad. Ühel päeval saabub asundusse valge mees Gemmy, kes on lapseest saadik 16 aastat aborigeenide seltsis elanud. Gemmy ilmumine külvab asunduse ellu segadust ning võimendab elanike seas levivat ebakindlust ja hirmu.

Malouf jätab otsi lahti ja küsimusi õh-

ku hõljuma. Ta ei jaga valmisvastuseid ja raamatut käest pannes võib lugejagi kerget segadust tunda. Autor ei haruta aborigeenide maailma osadeks ega jutusta oma lugu otsast lõpuni. Pigem pakub ta killukesi asunduse elust, sähvatusi peategelase Gemmy minevikust ning näitab silmanurgast, et need, keda eurooplastest asunikud peavad metslasteks, elavad rikkas maailmas, mida eurooplased on võimetud tajuma ja tunnetama. Maailmas, kus “sa eksled ja näed vaid tühjust seal, kus tegelikult toimivad vägevad vaimud, kellele tuleks pakkuda lepitust ning kellest võiks ka abi olla, kui sa vaid teaksid, kuidas neid välja kutsuda. Pool sellest, mis peaks paistma sulle kirkana ning olema tulvil eluhingust, jääb uduliniku varju” (lk 63–64).

Autor naeruvääristab valgeid asunikke kohati nõnda, et lausa piinlik võib hakata. Ajaloost on teada, et eurooplaste jaoks olid aborigeenid tihti vääritud määrduvad olevused, kes elasid pimeduses. Maloufi tegelased kutsuvadki põliselanikke nimega nagu *tahmanäod*, *mudakoonud*, *mudalõuad* või *kuradi mustad*. Samuti arutavad külamehed tõsisel ilmel, et just pärismaalaste toidu söömine kulutab hambaid ja laiendab lõualuid, mis omakorda annab inimesele pärismaalase väljanägemise. “Valge inimese näo ehitus tulenes tema teistsugusest, peenemast toidust,” teavad nad rääkida (lk 41–42). Siinkohal tuleks muidugi mees pidada, et just aborigeenid olid need, kes söödavate taimede ja loomade tundmisega päris esimesed nälgivad eurooplased mandri rannikul alatoitumusest ja näljasurmast päästsid.

Raamatule loob raami Maloufile oma-

ne vihjeliselt poeetiline stiil. Selleks et vihjeid mõista, oleks vaja teada rohkem Austraalia ajaloost ja täpsemalt aborigeenide maailmapildi eripäradest. Samas on Malouf seisnud selle eest, et lugeja saaks maigu sellest "õiguste ja piirangute kassikangast", millega autor pärismaalaste maailma kirjeldab. Näiteks kuulus taime-dega tegelemine alati naiste valdkonda ning kui mõni mees taime uurimisest huvitus, oli see häiriv ning häbiväärne (lk 65).

Malouf on osav kujutama eurooplaste üleolekut ja sellest tulenevat hirmu aborigeenide ees, kuid toob näiteid ka päriselanike romantilisest müstifitseerimisest. "Võib-olla ei tulnudki nad lihalikul kujul, ehk olid neil teised, varjatamad sidupidamisviisid, mis olid valgele mehele tabamatud, sest valge mehe meeled ei olnud loodud neid aimama," kirjeldab autor külaelanike mõtteid (lk 39).

Kõige huvitavamad on aga lõigud, kus autor on näidanud eurooplasi läbi aborigeenide silmade. Pärismaalaste jaoks on valged inimesed kohmakad ning puiste nägude ning liigutustega. Nende sammu-

dest vappub maapind ja nad ei jää kunagi märkamatuks, nii nagu see on kombeks aborigeenidel. Loodusretki tehes ei ole eurooplastel neid jälgivatest aborigeenidest aimugi. Peategelase Gemmy hõimukaaslased on mures, et elades "nende tontlike valgete olevuste seas", võib ta libiseda tagasi "vaimude ja deemonite hõredamas maailma" (lk 114), kus ta oli elanud lapsena ja millest tänu aborigeenidele pääsenud. Pärismaalaste suurimaks mureks on see, et Gemmy ei ole valgete seas piisavalt vaimutoitu. Ta ise aga tunneb veel, et lisaks ei tee eurooplaste asunduse õhk ning toit talle head.

Malouf hüppab ühelt teemalt teisele, tutvustades ühte ning libisedes kohe üle järgmisele, vihjates ja mainides erinevaid detaile. Seda raamatut peaks lugema rahulikult ja kaua, ilma kindlat mõtet otsimata, pigem lehekülgi uuesti üle lugedes. Kuna autor jätab palju teemasid õhku rippuma ja ta stiil on pigem hõljuv ning ebalev kui konkreetne ja selgitav, siis võiks lasta tekstil endast läbi voolata ja vaadata, mis sõelale jääb. Ehk ongi just see oluline.

Vikerkaar

TOIMETUS:

Märt Väljataga 683 3140
Marika Mikli 683 3141
Kajar Pruul
Marek Tamm 683 3141
Keeletoimetaja Tiina Lias 683 3142
Kunstiline toimetaja Jüri Kaarma 683 3143

Toimetus käsikirju ei retsenseeri
ega tagasta

Toimetuse aadress:
Voorimehe 9, 10146, Tallinn
Fax: 6833101
E-mail:
Vikerkaar@vikerkaar.ee

Väljaandja:
kirjastus "Perioodika",
Voorimehe 9, 10146, Tallinn
Trükk:
AS Printall, Tatari 64, tel. 669 8400

"Vikerkaar" nr. 9/2004

*"Vikerkaar" kuulub Euroopa
kultuuriajakirjade võrgustikku
www.eurozine.com*

*Ajakiri "Vikerkaar" ilmub
Eesti Vabariigi Kultuuriministeeriumi ja
Eesti Kultuurkapitali toel*

*Hea lugeja!
Vikerkaart on nüüd võimalik ka
otsekorraldusega tellida
(Kvartalimaks 52 krooni).
Tellimiskeskus <http://www.tellimine.ee>,
tel 666 2535*

Vikerkaar

9/2004

ISSN 0234-8160

Hind 25 krooni
78245